

Miznúce deti

pozičný dokument

Katarína Fajnorová

Zuzana Številová

Alexandra Malangone

Liga za ľudské práva

Bratislava

Október 2014

Miznúce deti

Pozičný dokument

Autorky:

Katarína Fajnorová

Zuzana Številová

Alexandra Malangone

Obálka a grafická úprava:

Mgr. Daniela Jankelová

Jazyková korektúra:

Mgr. Mária Benčatová

Text na zadnej strane pochádza z rozhovoru s maloletým bez sprievodu a z rozhovoru s právničkou Ligy za ľudské práva Miroslavou Starou

© Katarína Fajnorová, Zuzana Številová, Alexandra Malangone

ISBN 978-80-971002-7-8

EAN 9788097100278

Projekt **Miznúce deti** bol podporený sumou **36 000** eur z Fondu pre mimovládne organizácie, ktorý je financovaný z Finančného mechanizmu EHP 2009 – 2014. Správcom Fondu je Nadácia otvorenej spoločnosti – Open Society Foundation. Cieľom projektu **Miznúce deti** je **Zvýšenie zapojenia MVO do tvorby politik a rozhodovacích procesov na miestnej, regionálnej a národnej úrovni.**

HUMAN
RIGHTS LEAGUE
LIGA ZA ĽUDSKÉ PRÁVA

 NADÁCIA OTVORENEJ SPOLOČNOSTI
OPEN SOCIETY FOUNDATION

Obsah

Zoznam skratiek.....	5
Metodológia.....	6
Úvod.....	7
Základné východiská	8
POZIČNÝ DOKUMENT	11
ZISTENIA A ODPORÚČANIA	11
Starostlivosť o odlúčené deti: Zistenia a odporúčania	11
1. Pocit bezpečia, perspektíva.....	11
2. Trvalé riešenia.....	12
3. Vzdelanie.....	14
4. Premiestňovanie z detského domova	14
5. Poručníctvo a opatrovníctvo	15
6. Intenzita komunikácie s dieťaťom a využívanie služieb tlmočníka.....	17
Zmiznutie a pátranie: zistenia a odporúčania	18
1. Prijatie preventívnych opatrení	18
2. Evidencia počtu zmiznutých detí ústredím práce	19
3. Zlepšenie systému pátrania po odlúčených deťoch.....	19
4. Aktualizovanie a doplnenie interného usmernenia	24
Ďalšie odporúčania:	24
1. Školenia	25
2. Národný referenčný rámec pre odlúčené deti – možné obeť obchodovania s ľuďmi	25
3. Vstup na trh práce.....	27
VÝCHODISKOVÁ ANALÝZA	29
Príchod	29
Kto sú a prečo k nám prichádzajú	29
Počty	30
Deti bez sprievodu prichádzajúce na Slovensko	31
Zraniteľnosť detí bez sprievodu.....	32
Profily odlúčených detí prichádzajúcich na Slovensko	35
Zmiznutie	43
Zmiznutie alebo útek.....	43

Od umiestnenia po zmiznutie – situácia na Slovensku.....	43
Identifikované príčiny miznutí v SR.....	45
Skúsenosti z iných krajín.....	46
Pátranie	48
Postupy pri zmiznutí a pátranie po odlúčených deťoch na Slovensku	48
Osud.....	51
Cesta do (ne)bezpečia	51
Starostlivosť o odlúčené deti v SR - Skúsenosti a názory odlúčených detí	54
Úloha opatrovníka pri ochrane bezpečnosti dieťaťa	58
Príklady dobrej praxe	62
ZÁVER	65
Zoznam použitej literatúry a bibliografia	67
PRÍLOHA Č. 1	71
Spoločný protokol o postupe pri pátraní po odlúčených deťoch v Írsku	71
PRÍLOHA Č. 2	77
Zákonné nariadenia týkajúce sa ochrany odlúčených detí v Spojenom kráľovstve Veľkej Británie a Severného Írska	77

Zoznam skratiek

AFIS - Automatizovaný systém daktyloskopickéj identifikácie

Akčný plán – Akčný plán EÚ týkajúci sa maloletých bez sprievodu na roky 2010 - 2014

Dohovor – Dohovor o právach dieťaťa

EURODAC - Databáza odtlačkov prstov žiadateľov o azyl Európskej únie

EÚ - Európska únia

FRA - Agentúra EÚ pre základné ľudské práva

GRETA - Expertná skupina Rady Európy na boj proti obchodovaniu s ľuďmi

ILO - Medzinárodná organizácie práce

Interná norma ústredia práce - Interná norma č. IN-051/2007, Vykonávanie opatrení sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately pre maloletých bez sprievodu, 2007

IOM - Medzinárodná organizácia pre migráciu

MV SR - Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky

Nariadenie - Nariadenie ministra vnútra SR zo 17. 8. 2007 o postupe pri pátraní po osobách a veciach v znení neskorších predpisov

PZ – Policajný zbor

SCEP - Program na ochranu odlúčených detí v Európe

SIS II - Schengenský informačný systém druhej generácie

ÚHCP P PZ - Úrad hraničnej a cudzineckej polície Prezídia Policajného zboru

Úrad práce – úrad práce, sociálnych vecí a rodiny

Ústredie práce – Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny

Výbor – Výbor OSN pre práva dieťaťa

Zákon o pobyte cudzincov – zákon č. 404/2011 Z. z. o pobyte cudzincov a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Zákon o Policajnom zbore – zákon č. 171/1993 Zb. o Policajnom zbore

Zákonník práce – zákon č. 311/2001 Z. z. Zákonník práce

Zákon o SPOD a SK – zákon č. 305/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kurately a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Metodológia

Tento pozičný dokument vychádza z výskumu Ligy za ľudské práva, ktorý sme uskutočnili v období od septembra 2013 do septembra 2014 a zahŕňal výskum právnych predpisov, dostupných štúdií a analýz (tzv. desk-research), ako aj realizáciu a následnú analýzu rozhovorov (tzv. field-research).

V rámci výskumu sme preštudovali a analyzovali Dohovor o právach dieťaťa, relevantné právne predpisy SR a EÚ, predpisy, rozkazy a normy zodpovedných ústredných orgánov štátnej správy, desiatky správ, štúdií a analýz zahraničných inštitúcií a organizácií, ktoré sa zaoberajú problémom miznutia, zneužívania a obchodovania odlúčených detí v rámci EÚ a/alebo vo vybraných krajinách. S cieľom využiť metódy komparatívnej analýzy, selekcie a popisu príkladov dobrej praxe z iných krajín sme preštudovali opatrenia a postupy aplikované v týchto krajinách, pričom sme zisťovali informácie prostredníctvom siete SCEP a od spolupracujúcich organizácií v zahraničí, tiež sme zrealizovali rozhovory v rámci zahraničných služobných ciest¹.

V rámci terénneho výskumu sme zrealizovali rozhovory so zodpovedných štátnymi zamestnancami z nasledujúcich orgánov a inštitúcií: Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR; Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny; Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny Stropkov, detašované pracovisko Medzilaborce; detský domov pre maloletých bez sprievodu Medzilaborce; Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny Humenné; Úrad kriminálnej polície P PZ, odbor pátrania a kriminalisticko-technických činností; Okresné riaditeľstvo PZ Humenné, odbor kriminálnej polície; Obvodné oddelenie PZ Medzilaborce; Úrad medzinárodnej spolupráce P PZ, Národná ústredňa SIRENE; Národná jednotka boja proti nelegálnej migrácii ÚHCP P PZ; Riaditeľstvo hraničnej a cudzineckej polície PZ Prešov; Oddelenie cudzineckej polície PZ Humenné.

Okrem toho sme získali hodnotné informácie prostredníctvom žiadostí o informácie podľa zákona o slobodnom prístupe k informáciám, a to od Úradu hraničnej a cudzineckej polície PPZ; Migračného úradu MV SR; Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny; Úradu kriminálnej polície PPZ, odbor pátrania a kriminalisticko-technických činností a Okresného riaditeľstva PZ Humenné, odbor kriminálnej polície.

Chceli sme tiež zohľadniť názory odlúčených detí, a preto sme zrealizovali rozhovory s bývalými odlúčenými deťmi a analyzovali sme prepisy rozhovorov, ktoré sme už mali k dispozícii z predchádzajúcich výskumov Ligy za ľudské práva. Zaujímal nás nielen ich názor na otázku miznutí odlúčených detí, ale aj na systém starostlivosti o odlúčené deti, ktorý zažili, a ich návrhy na zlepšenie starostlivosti. Pre veľmi nízke počty odlúčených detí prichádzajúcich na územie SR v poslednom období² a tiež z dôvodu rýchlych miznutí detí z detského domova sme nemali možnosť zrealizovať rozhovory s deťmi, ktoré prišli od začiatku roku 2014. V uplynulých piatich rokoch sme sa však rozprávali s mnohými

¹ Napr. zahraničná služobná cesta v rámci siete SCEP do Európskeho azylového podporného úradu (EASO) na Maltu, kde právnička Katarína Fajnorová zrealizovala rozhovor so sociálnym pracovníkom z Írska, s opatrovníčkou odlúčených detí z Holandska a so zástupcami ďalších organizácií (Irish Refugee Council, Save the Children Italy, EU Fundamental Rights Agency – FRA) – zistenia z týchto rozhovorov sme použili pri popise príkladov dobrej praxe.

² V prvom polroku 2014 boli zadržané pri neoprávnenom prekročení štátnej hranice alebo na neoprávnenom pobyte iba 4 odlúčené deti (Štatistický prehľad legálnej a nelegálnej migrácie Úradu hraničnej a cudzineckej polície PPZ za prvý polrok 2014).

odlúčenými deťmi v rámci poskytovania právneho poradenstva priamo v detských domovoch³, a preto sme pri príprave tohto dokumentu vychádzali aj z našich predchádzajúcich pozorovaní, zistení a skúseností. Tieto boli spracované aj v predchádzajúcich publikáciách Ligy za ľudské práva, ktoré sme k téme odlúčených detí vydali a na ktoré v ďalšom aj odkazujeme.⁴

Úvod

Do Európy ročne prúdia tisícky detí pochádzajúcich z tretích krajín a migrujúcich bez sprievodu svojich rodičov alebo zákonných zástupcov. Tieto deti sú odlúčené od svojich rodín a prichádzajú do Európy z rôznych dôvodov a za rôznych podmienok a okolností. Niektorí sú utečencami a utekajú pred vojnou, ozbrojeným konfliktom, prenasledovaním či diskrimináciou v krajine pôvodu. Iné deti utekajú pred chudobou a hľadajú v Európe lepší život a prácu, často sú vyslaní svojimi rodinami a ich poslaním je zarábať peniaze. Ďalší prichádzajú za vzdelaním, ktoré v domovskej krajine nevedia získať vôbec alebo len v neuspokojivej kvalite. Mnohé z týchto detí sú alebo potenciálne môžu byť obeťmi obchodovania s ľuďmi, nútenej práce či vykorisťovania. Často prichádzajú bez potrebných víz či povolení na pobyt, s pomocou prevádzáčov, mnohí nemajú žiadne doklady alebo im ich odňali prevádzачi. Niektorí majú v Európe rodinu, s ktorou sa chcú zlúčiť, alebo vzdialenejších príbuzných, či príslušníkov komunity, ktorí im majú pomôcť, a teda ich cieľom je sa za nimi dostať. Akýkoľvek je však motív ich cesty, ide o deti, ktoré sa nachádzajú mimo svojej krajiny, bez rodičov, v odlišnom kultúrnom prostredí, nepoznajú jazyk ani právne predpisy a sú extrémne zraniteľné a náchylné stať sa obeťou rôznych foriem zneužívania.

Spoločnou črtou migrujúcich odlúčených detí v Európskom hospodárskom priestore je, že sa snažia vyhnúť existujúcim mechanizmom pomoci a ochrany v európskych štátoch, cez ktoré prechádzajú a ktoré nie sú ich cieľovou destináciou, a opúšťajú prijímacie zariadenia veľmi krátko po svojom príchode. Ďalšou charakteristickou črtou je vek týchto detí, a to v drvivej väčšine neskorá adolescencia, prípadne vek tesne pred dovŕšením dospelosti, označovaný v literatúre tiež ako „transition to adulthood“ – vek prechodu k dospelosti. „Miznutia“ odlúčených detí z prijímacích zariadení predstavujú závažný problém vo všetkých krajinách Európskej únie vrátane vyspelých krajín západnej Európy, dokonca tiež v krajinách severnej Európy, ako sú Dánsko, Nórsko a Švédsko, ktoré sú považované za cieľové destinácie pre celé komunity utečencov a migrantov z tretích krajín vrátane odlúčených detí. (GRETA, 2013) Je zaujímavé, že experti pracujúci s odlúčenými deťmi v týchto krajinách vnímajú tieto nielen ako cieľové, ale aj ako tranzitné krajiny. (GRETA, 2011)

Bolo preukázané, že existuje priama úmera medzi dostupnosťou trvalých riešení pre odlúčené deti v danej krajine a znížením počtu miznutí zo zariadení starostlivosti o tieto

³ Od r. 2009 do r. 2013 v detskom domove v Hornom Orechovom, v r. 2013 v Detskom domove Lastovička v Trenčíne, a od r. 2014 v detskom domove v Medzilaborciach.

⁴ Fajnorová, K., Številová, Z.: *Právne postavenie a možnosti integrácie maloletých cudzincov bez sprievodu v Slovenskej republike : analýza právneho stavu a praxe*. s.l. : Liga za ľudské práva, 2009; Mittelmanová, M., Fajnorová, K., Marinová, K., Chudžíková, A.: *Opatrovníctvo a poručníctvo maloletých bez sprievodu v podmienkach SR : právny stav a návrhy vhodných postupov*. Bratislava : Liga za ľudské práva, , 2011, ISBN 978-80-971002-0-9; Fajnorová, K., Številová, Z., Guráň, P.: *Dieťa alebo dospelý? Ochrana práv cudzincov v konaniach o určenie veku a v konaniach o zaistení*. Bratislava : Liga za ľudské práva, marec 2013, ISBN 978-80-971002-3-0.

deti. (ECPAT UK, 2007) Určité percento odlúčených detí však mizne aj v tomto prípade. V mnohých krajinách EÚ, kde existujú trvalé riešenia pre odlúčené deti, prípadne mladých dospelých, je práve zmiznutie dieťaťa zo zariadenia považované za jeden z hlavných indikátorov, že dieťa sa mohlo stať obeťou obchodovania s ľuďmi. (London Safeguarding Children Board, 2011) Počty odlúčených detí, ktorých osud je známy potom, ako opustili spomínané zariadenia, sú v celej Európe minimálne. Po týchto deťoch či mladých ľuďoch sa strácajú všetky stopy. Na európskej úrovni chýba konzistentný výskum mapujúci osudy detí bez sprievodu potom, ako opustili dané zariadenia či tranzitujúcu krajinu.

Na Slovensku bolo za posledných päť rokov umiestnených do starostlivosti orgánov sociálnoprávnej ochrany detí celkovo 775 odlúčených detí.⁵ Presný počet detí, ktoré zmizli po umiestnení do detského domova, je neznámy, keďže počty zmiznutí odlúčených detí nie sú u nás predmetom štatistického zisťovania. Odhadom však zmizlo približne 99 percent týchto detí. Nedá sa pritom vylúčiť, že medzi nimi nie sú deti, ktoré boli na cestu zlákané na účely vykorisťovania. Ich osud vzbudzuje obavy.

Ambíciou tohto pozičného dokumentu je „otvorenie Pandorinej skrinky“, vytiahnutie problému na povrch, vyvolanie záujmu o hľadanie riešení a rozprúdenie odbornej diskusie medzi zodpovednými. Okrem toho sme sa snažili zakomponovať do pozičného dokumentu aj informácie, ktoré môžu slúžiť ako inšpirácia na prijatie opatrení (príklady dobrej praxe z iných krajín, úloha opatrovníka v ochrane bezpečnosti dieťaťa), a tiež informácie, ktoré môžu zodpovedným orgánom pomôcť lepšie pochopiť fenomén migrácie odlúčených detí prichádzajúcich do SR, a tak im lepšie porozumieť a vhodnejšie nastaviť systém starostlivosti a ochrany (profily detí prichádzajúcich zo Somálska a z Afganistanu).

Základné východiská

Maloletý bez sprievodu je dieťa, ktoré „nie je občan Slovenskej republiky a nachádza sa na území Slovenskej republiky bez sprievodu rodiča alebo inej plnoletej fyzickej osoby, ktorej by mohlo byť dieťa zverené do osobnej starostlivosti“⁶. Podľa Výboru OSN pre práva dieťaťa (ďalej len „výbor“) sú maloletí bez sprievodu deti, tak ako je to definované v článku 1 Dohovoru o právach dieťaťa⁷ (ďalej len „dohovor“), ktoré „boli odlúčené od oboch rodičov a ostatných príbuzných a nie je o nich postarané zo strany žiadneho dospelého, ktorý je za ne, podľa práva alebo zvyku, zodpovedný“⁸.

Pre Slovenskú republiku je dohovor platný a záväzný od roku 1991⁹. Slovensko je zároveň členským štátom EÚ. Vzhľadom na uvedené je SR povinná v plnej miere rešpektovať práva odlúčených detí a poskytovať im ochranu a starostlivosť, ktorá im patrí

⁵ Štatistické údaje Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny poskytnuté na základe žiadosti o informácie; Odpoveď č. UPS/US1/SSVOSPODSK/BEZ/2014/12 358 zo dňa 27. 3. 2014

⁶ § 2 písm. a) bod 3. zákona č. 303/2005 Z. z. o sociálnoprávnej ochrane detí a sociálnej kuratele (ďalej len „zákon o SPOD a SK“)

⁷ Dieťa je každá ľudská bytosť mladšia ako 18 rokov, ak podľa právneho poriadku, ktorý sa na ňu vzťahuje, nie je dospelosť dosiahnutá skôr.

⁸ Všeobecný komentár č. 6 o zaobchádzaní s odlúčenými deťmi mimo krajiny ich pôvodu, 2005

⁹ Oznámenie Federálneho ministerstva zahraničných vecí č. 104/1991 Zb.; po vzniku samostatnej SR táto uznala predchádzajúci záväzok a dohovorom je viazaná.

a ktorú si zaslúžia. Predovšetkým treba zdôrazniť, že v súlade s princípom nediskriminácie je SR povinná poskytnúť rovnakú ochranu a starostlivosť všetkým deťom nachádzajúcim sa na jej území bez rozdielu a bez ohľadu na krajinu pôvodu či právny status. Odlúčené deti majú právo na rovnaké zaobchádzanie ako deti slovenské.

Podľa článku 2 dohovoru sa štáty zaviazali rešpektovať a zabezpečiť práva vyplývajúce z dohovoru každému dieťaťu nachádzajúcemu sa pod ich jurisdikciou bez akejkoľvek diskriminácie podľa rasy, farby pleti, pohlavia, jazyka, náboženstva, politického alebo iného zmýšľania, národnostného, etnického alebo sociálneho pôvodu, majetku, telesnej alebo duševnej nespôsobilosti, rodu a iného postavenie dieťaťa alebo jeho rodičov, alebo zákonných zástupcov.

Podľa Všeobecného komentára č. 6 výboru, pokiaľ ide o odlúčené deti, princíp nediskriminácie zakazuje najmä akúkoľvek diskrimináciu z dôvodu právneho statusu dieťaťa ako dieťaťa odlúčeného alebo bez sprievodu, alebo ako utečenca, žiadateľa o azyl, alebo migranta. Ďalej v tomto komentári zameranom na zaobchádzanie s odlúčenými deťmi mimo krajiny ich pôvodu výbor zdôrazňuje princíp najlepšieho záujmu odlúčeného dieťaťa, ktorý má byť prvoradým hľadiskom pri hľadaní krátkodobých aj dlhodobých riešení (článok 3 dohovoru), právo na život, zachovanie života a rozvoj (článok 6), právo na slobodné vyjadrenie svojich názorov (článok 12), ale tiež právo na opatrovníka, starostlivosť, plný prístup k vzdelaniu a právo na dosiahnutie najvyššej novej úrovne zdravotného stavu.

Lisabonská zmluva zakotvuje ochranu práv detí ako jednu z úloh Európskej únie (ďalej len „EÚ“), a to jednak vnútorne (v rámci EÚ), ako aj vo vzťahu k tretím krajinám. Charta ľudských práv EÚ jasne potvrdzuje záväzok EÚ rešpektovať ľudské práva, vrátane práv detí (článok 24). Podľa Štokholmského programu¹⁰ „deťom v osobitne zraniteľných situáciách by mala byť venovaná špeciálna pozornosť, a to najmä pokiaľ ide o deti v kontexte imigračnej politiky (maloletí bez sprievodu, obeť obchodovania a pod.) a deti v kontexte sexuálneho vykorisťovania a zneužívania“.

Podľa Akčného plánu Európskej únie pre maloletých bez sprievodu (2010 – 2014) práva zakotvené v dohovore by mali byť zohľadnené v každom konaní s odlúčenými deťmi. Článok 19 dohovoru vyzýva štáty, aby podnikli potrebné kroky na zabránenie všetkých foriem násillia páchaného na deťoch vrátane zneužívania a zanedbávania, ako aj na ochranu a podporu detských obetí. Článok 20 dohovoru požaduje, aby štáty zabezpečili osobitnú ochranu a pomoc všetkým deťom, ktoré sú dočasne alebo trvalo zbavené rodinného prostredia. Výbor vo Všeobecnom komentári č. 13 o práve dieťaťa na ochranu pred všetkými formami násillia zdôrazňuje dôležitosť existencie systémov ochrany detí, ktoré sú ucelené a orientované na deti.

Integračná politika Slovenskej republiky obsahuje nasledujúce opatrenie: „Identifikovať príčiny útekov/miznutí maloletých bez sprievodu a prijať preventívne opatrenia“¹¹. Zodpovedným štátnym orgánom je Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR, ktoré sa touto témou v súčasnosti začalo intenzívne zaoberať. V pozičnom dokumente používame pojem „odlúčené deti“ a nie „maloletí bez sprievodu“, ako tieto deti označuje

¹⁰ Štokholmský program predstavuje plán práce Európskej únie (EÚ) v priestore spravodlivosti, slobody a bezpečnosti na obdobie rokov 2010 – 2014.

¹¹ Integračná politika Slovenskej republiky, časť 8. Maloletí bez sprievodu, 2. Opatrenie (<http://www.employment.gov.sk/files/slovensky/ministerstvo/integracia-cudzincov/dokumenty/vlastny-material-integracna-politika-januar-2014.pdf>)

zákon o sociálnoprávnej ochrane detí, ako aj legislatíva EÚ. Je to z toho dôvodu, že chceme zdôrazniť, že ide predovšetkým o deti a ich postavenie detí by malo byť prvoradé, bez ohľadu na ich právny a imigračný status. Používanie pojmu odlúčené deti namiesto „maloletí bez sprievodu“ navrhujú aj známe detsko-právne organizácie, ako Save the Children alebo SCEP.

Vyššie popísané záväzky SR a princípy vyplývajúce z dohovoru predstavujú východiská nášho výskumu a tohto pozičného dokumentu.

POZIČNÝ DOKUMENT

ZISTENIA A ODPORÚČANIA

Tento pozičný dokument vyjadruje názory, zistenia a odporúčania Ligy za ľudské práva, ktoré sme sformulovali na základe našich pozorovaní, výskumu a rozhovorov vychádzajúcich a uskutočnených počas niekoľkých rokov práce s odlúčenými deťmi. Zistenia a odporúčania, ktoré sa v tejto časti nachádzajú, považujeme za zásadné pre ďalší rozvoj a zlepšenie systému starostlivosti o odlúčené deti na Slovensku, najmä vo vzťahu k prevencii ich zmiznutí. Preto sa v našej ďalšej činnosti zameriame na ich presadzovanie v praxi.

Zistenia a odporúčania sme rozdelili do troch skupín: zistenia a odporúčania vo vzťahu k zlepšeniu súčasného systému starostlivosti, zistenia a odporúčania vo vzťahu k postupom pri miznutí a pátraní po nezvestných odlúčených a ďalšie zistenia a odporúčania.

Podrobné informácie a východiská pre sformulovanie zistení a odporúčaní sa nachádzajú v druhej časti tejto publikácie s názvom Východisková analýza.

Starostlivosť o odlúčené deti: Zistenia a odporúčania

1. Pocit bezpečia, perspektíva

Odporúčanie

Navrhujeme zásadnú zmenu v stratégii prístupu k odlúčenému dieťaťu od jeho prvého kontaktu so slovenskými štátnymi orgánmi.

V čase pred a počas cesty z domova do cieľovej krajiny je odlúčené dieťa vystavené mnohým vplyvom a informáciám, ktoré podmieňujú a ovplyvňujú jeho rozhodovanie o svojom ďalšom osude. Kontakt so slovenskými štátnymi orgánmi môže byť letný a krátkodobý a dieťa nemusí získať všetky potrebné informácie alebo si nemusí stačiť vytvoriť dôveru k poskytovateľom informácie a následne odchádza.

Je teda zrejmé, že slovenské štátne orgány **musia vyvinúť stratégiu, ktoré budú od úplne prvého kontaktu s odlúčeným dieťaťom účinne pôsobiť na rozhodovanie dieťaťa** s cieľom vymaniť ho z prostredia, ktoré sa ho snaží zlákať na pokračovanie v ceste. Poznajúc príčiny migrácie odlúčených detí a ich pravdepodobné ciele, Slovenská republika musí odlúčenému dieťaťu poskytnúť úplne od začiatku **pocit istoty, bezpečia, zotrvania a riešenia jeho situácie**. Týmto spôsobom musí byť od začiatku:

- vedené konanie s dieťaťom,
- poskytovanie informácie dieťaťu,

- orientované správanie všetkých osôb, ktoré sa dostanú do kontaktu s dieťaťom, vrátane policajtov, tlmočníkov, sudcov a opatrovníkov.

Máme za to, že všetky informácie, ktoré budú odlúčenému dieťaťu od počiatku poskytované, musia zdôrazniť, spôsobom, ktorému dieťa porozumie, že je pre nás podstatné jeho zotrvanie na Slovensku, jeho bezpečnosť a nájdenie čo najlepšieho riešenia pre jeho situáciu, a dôvody, pre ktoré opustilo krajinu pôvodu. Tieto informácie musia byť vizuálne a ľahko prístupné na oddeleniach hraničnej kontroly a cudzineckej polície, musia byť zdôrazňované každou osobou, ktorá príde do kontaktu s dieťaťom, vrátane policajtov, tlmočníkov a sociálnych pracovníkov, musia byť dieťaťu odovzdané v písomnej podobe v jazyku, ktorému rozumie, a musia byť obsahom všetkých vstupných rozhovorov (na polícii, v detskom domove, v azylovom tábore), ktoré dieťa absolvuje.

Záujem, aby dieťa zotrvalo na Slovensku, možnosti riešenia situácie dieťaťa, ako aj rizikové faktory obchodovania s ľuďmi a pracovného vykorisťovania musia byť dieťaťu okamžite poskytované od prvého kontaktu so štátnymi orgánmi SR. Dieťa nesmie nadobudnúť dojem, že na Slovensku nemá perspektívu pre svoje zotrvanie, získanie vzdelania alebo práce, že je tu nevitane a že nemá dôveru a nie je akceptované.

Preto navrhujeme prijatie zásadných zmien v spôsobe prvého kontaktu s dieťaťom, tréningu všetkých zapojených inštitúcií a osôb vrátane policajtov, tlmočníkov a komunitných lídrov, prípravy vizuálnych a iných materiálov a vypracovania účinných stratégií prevencie miznutí od prvého kontaktu so štátnymi orgánmi SR.

2. Trvalé riešenia

Základom starostlivosti o odlúčené dieťa by malo byť nájdenie trvalého riešenia, ktoré bude v jeho najlepšom záujme. Trvalé riešenie poskytne dieťaťu pocit stability, bezpečia, domova a perspektívy do budúcnosti.

Z právneho hľadiska možno za trvalé riešenie označiť zlúčenie s rodinou. Ak toto nie je možné, musí sa trvalé riešenie poskytnúť v krajine, kde sa dieťa nachádza, a to môže byť napríklad vo forme azylu ako trvalej formy medzinárodnej ochrany alebo trvalého pobytu na území SR.

Z výskumu vyplýva, že azyl sa odlúčeným deťom, ktoré na území SR požiadajú o azyl, udeľuje len ojedinele, najčastejšie dôjde k poskytnutiu doplnkovej ochrany (deti z Afganistanu alebo zo Somálska).

Počas výskumu deti vyjadrili názor, že doplnková ochrana im neposkytuje dostatočný pocit istoty.

Z hľadiska riešenia oprávnenosti pobytu odlúčené deti majú podľa zákona o pobyte cudzincov nárok na tolerovaný pobyt. Ide však o pobyt, ktorý má len dočasný charakter, udeľuje sa najviac na 6 mesiacov a má slúžiť na dočasné preklopenie určitého obdobia alebo situácie. Odlúčeným deťom sa predlžuje tento pobyt do dosiahnutia 18 rokov. Po dosiahnutí dospelosti, ak nemajú iný zákonný dôvod (napríklad doplnkovú ochranu) zotrvania, im hrozí vyhodenie.

Od januára 2012 môžu maloleté deti bez sprievodu, ktoré dosiahnu dospelosť, podať žiadosť o trvalý pobyt, ak pred dovŕšením plnoletosti mali najmenej tri roky udelený tolerovaný pobyt a sústavne sa pripravovali na povolanie na slovenskej škole. Avšak, aby odlúčené dieťa mohlo splniť túto podmienku, muselo by prísť na územie Slovenska ešte pred dovŕšením 15-teho roku veku.

Ako preukazujú štatistiky, väčšina odlúčených detí, ktoré prichádzajú do SR, majú 15 a viac rokov, a preto stanovenú podmienku nikdy nesplnia. Je teda zrejmé, že táto zákonná možnosť nereflektuje vekovú skladbu odlúčených detí, ktoré k nám prichádzajú, a teda neumožňuje trvalé riešenie pre väčšinu odlúčených detí.

Z hľadiska sociálnoprávnej ochrany musíme poukázať na skutočnosť, že odlúčeným deťom nie sú ustanovovaní poručníci, ale len opatrovníci. Konanie o ustanovenie opatrovníka v niektorých prípadoch trvá niekoľko týždňov, počas ktorých je dieťa bez opatrovníka. V takom prípade sú odlúčené deti v detskom domove umiestnené len na základe predbežného opatrenia a nie je im nariadená ústavná výchova.¹² Počet odlúčených detí, ktorým bola nariadená ústavná výchova, nie je predmetom štatistického zisťovania ústredia práce. Aj z týchto zistení vyplýva, že charakter opatrení, ktoré sú vo vzťahu k deťom prijímané, sú len dočasného charakteru.

Z týchto zistení vyvodzujeme, že v prípade odlúčených detí nedochádza k aplikácii rovnakého prístupu ako v prípade slovenských detí a opatrenia, ktoré sa prijímajú, majú dočasný charakter (predbežné opatrenie, opatrovník, tolerovaný pobyt, doplnková ochrana). Trvalé opatrenia sa prijímajú až po uplynutí viacerých mesiacov, niekedy aj rokov.

Je preto možné nadobudnúť dojem, že vo viacerých prípadoch zodpovedné orgány čakajú, či dieťa neujde (nezmizne) a až následne, v prípade, ak dieťa zotrvá na území, sa prikróčí k hľadaniu trvalého riešenia.

Odporúčanie

Najlepší záujem dieťaťa by sa mal vyhodnocovať vždy z pohľadu hľadania trvalého riešenia pre dieťa, a tomu by mali zodpovedať všetky kroky a *opatrenia*. Tieto by mali byť *dlhodobého charakteru*.

Navrhujeme čo najskôr po umiestnení detí v detskom domove *podávať na súd návrh na nariadenie ústavnej starostlivosti a ustanovenie poručníka*. Rovnako zastávame názor, že *súdy* by sa o odlúčené deti mali začať zaujímať a *rozhodnúť aj ex offo* (opatrovníctvo, ústavná starostlivosť).

Odporúčame, aby migračný úrad *zvážil udeľovanie azylu z humanitných dôvodov* odlúčeným deťom, keďže takéto rozhodnutie by bolo v ich najlepšom záujme a bolo by trvalým riešením pre dieťa.

Tiež navrhujeme, aby zákon o pobyte cudzincov umožnil odlúčeným deťom *získať trvalý pobyt aj vtedy, ak tu pred dosiahnutím plnoletosti nemali tolerovaný pobyt 3 roky*.

¹² V roku 2013 bola ústavná výchova nariadená jednému dieťaťu v Trenčíne a jednému v Medzilaborciach.

3. Vzdelanie

Z výskumu vyplynuli nedostatky v prístupe odlúčených detí k vzdelaniu. Týkajú sa predovšetkým neskorého zaradenia do riadneho školského procesu, čo je z veľkej miery spôsobené práve presúvaním detí z detského domova do táborov pre žiadateľov o azyl počas azylového konania.

Zistili sme, že maloletí žiadatelia o azyl bez sprievodu počas pobytu v zariadeniach migračného úradu nechodili do školy¹³. V táboroch je zabezpečená výučba slovenčiny, ktorá však nie je systematická a nemusí byť zabezpečená prostredníctvom vyškolených pedagógov. Presúvanie detí medzi tábormi (zo zachytného do pobytového tábora) robí ich výučbu slovenčiny ešte viac nesystematickou. Ako ukázali rozhovory s deťmi, práve nemožnosť študovať niektorých z nich viedla k rozhodnutiu opustiť Slovensko.

Výskum rovnako ukázal, že deti boli veľmi nespokojné a nešťastné, keď boli násilne a bez predchádzajúcej konzultácie zaradené na študijný odbor, ktorý si samé nevybrali.

Odporúčanie

Dohovor o právach dieťaťa upravuje princíp najlepšieho záujmu dieťaťa a princíp nediskriminácie. V tejto súvislosti teda platí, že deti bez sprievodu musia mať bezpodmienečne rovnaký prístup k vzdelaniu ako slovenské deti.

Podľa článku 12 dohovoru má dieťa právo vyjadriť sa ku všetkým záležitostiam, ktoré sa ho dotýkajú, t. j. vrátane výberu povolania a štúdia. V tejto súvislosti dávame tiež do pozornosti článok 35 Ústavy SR, podľa ktorého *každý má právo na slobodnú voľbu povolania a prípravu naň*. Dohovor v článku 29 zakotvuje, že *výchova dieťaťa musí smerovať k rozvoju osobnosti dieťaťa, jeho nadania a rozumových a fyzických schopností v čo najvyššej miere. Je nesporné, že výber vhodného štúdia pre dieťa musí zahŕňať vyhodnotenie rozumových schopností a nadania dieťaťa, aby sa jeho štúdiom tieto ďalej rozvíjali v čo najvyššej možnej miere.*

Zároveň vyzývame Ministerstvo školstva SR na vypracovanie konkrétnych metodík a postupov vzdelávania odlúčených detí. Pozitívom je, že v súlade s odpočtom Národného akčného plánu pre deti na roky 2013 až 2017 by mala Štátna školská inšpekcia začať monitorovať vzdelávanie detí – žiadateľov o azyl¹⁴.

4. Premiestňovanie z detského domova

Bolo jednoznačne preukázané, že presunutie dieťaťa z detského domova do azylového tábora v prípade, ak sa rozhodne podať žiadosť o azyl, má negatívny vplyv na jeho vývoj. Zariadenia migračného úradu nie sú určené na starostlivosť o deti bez domova. Dieťa stráca kontakt s vychovávateľmi a so sociálnymi pracovníkmi detského domova, s detským kolektívom a kamarátmi a dostáva sa do prostredia, ktoré preňho nie je

¹³ Odpoveď Migračného úradu MV SR na žiadosť o informácie, č. MU-OPO-2014/000204-003, príloha: podľa uvedených údajov bol v rokoch 2010 – 2013 počet maloletých bez sprievodu, ktorí počas umiestnenia v zariadení migračného úradu navštevovali ZŠ, resp. SŠ: 0

¹⁴ Požiadavku monitorovania vzdelávania maloletých žiadateľov o azyl zo strany Štátnej školskej inšpekcie vzniesli spoločnou pripomienkou Liga za ľudské práva a Centrum pre výskum etnicity a kultúry

vhodné a primerané. Zvyšuje sa tiež riziko, že bude kontaktované prevádzачmi alebo obchodníkmi s ľuďmi a zlepšujú sa jeho možnosti na útek.

Odporúčanie

Navrhujeme zmenu zákona, ktorá zabezpečí, aby odlúčené dieťa zostalo v detskom domove aj po podaní žiadosti o azyl. Túto legislatívnu zmenu predpokladá aj Národný akčný plán pre deti na roky 2013 – 2017, ktorý v bode 7.4. Ochrana detí v procese konania o medzinárodnú ochranu predpokladá aj prijatie uvedených legislatívnych zmien v súlade s legislatívnym plánom vlády SR. Veríme preto, že najneskôr budúci rok (2015) budú tieto dlho očakávané zmeny prijaté a účinné.

5. Poručníctvo a opatrovníctvo

Podľa štatistických informácií poskytnutých ústredím práce bol poručník ustanovený v roku 2013 dvom odlúčeným deťom, v roku 2012 trom, v r. 2011 jednému, v r. 2010 taktiež jednému a v r. 2009 žiadnemu dieťaťu. Uvedené je spôsobené predovšetkým tým, že deti pomerne rýchlo zmiznú, a teda k podaniu návrhu na ustanovenie poručníka nedôjde. Podľa internej normy ústredia práce¹⁵ orgán sociálnoprávnej ochrany detí, ktorý bol súdom ustanovený za opatrovníka, podá súdu návrh na ustanovenie za poručníka „ihneď, ako je to potrebné (najneskôr vtedy, ak bola MBS udelená doplnková ochrana alebo azyl)“. Podľa údajov poskytnutých ústredím práce v jednom z dvoch prípadov ustanovenia poručníctva v roku 2013 bol úradom práce Trenčín návrh na ustanovenie za poručníka v prípade odlúčeného dieťaťa, ktorému bola poskytnutá doplnková ochrana, podaný po trištvrte roku po udelení doplnkovej ochrany.

Podľa zákona o rodine opatrovník má vykonávať svoju funkciu len dovtedy, kým dieťaťu nie je ustanovený poručník alebo kým sa tento neujme svojej funkcie. Rozsah funkcie opatrovníka je vymedzený v rozhodnutí súdu. V rozhodnutiach o ustanovení opatrovníka odlúčeným deťom súd definuje úlohu opatrovníka ako „zastupovanie pri všetkých právnych úkonoch“.

Podľa internej normy ústredia práce „na rozdiel od poručníka, ktorý dlhodobo vykonáva rodičovské práva a povinnosti týkajúce sa výchovy maloletého dieťaťa, jeho zastupovania a správy majetku namiesto rodičov, opatrovník vykonáva len určité konkrétne právne úkony, pričom rozsah práv a povinností je v uznesení súdu vymedzený. Jeho funkcia zaniká splnením účelu, na ktorý bol ustanovený.“ Zákon o sociálnoprávnej ochrane detí tiež predpokladá ustanovovanie poručníka odlúčeným deťom¹⁶.

Je zrejmé, že ustanovovanie opatrovníkov odlúčeným deťom je nepostačujúce, keďže každé dieťa bez rozdielu a diskriminácie potrebuje mať pri sebe osobu, ktorá bude nielen vykonávať právne úkony, ale aj dbať o jeho výchovu, blaho, rozvoj a ochranu. Nemožno súhlasiť s tým, aby odlúčeným deťom bol ustanovovaný poručník až vtedy, keď im bola udelená medzinárodná ochrana. O úlohe opatrovníka a poručníka v živote dieťaťa podrobne hovorí aj predchádzajúca publikácia Ligy za ľudské práva. (Mittelmanová, 2011)

¹⁵ Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny, Interná norma č. IN-051/2007, Vykonávanie opatrení sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately pre maloletých bez sprievodu, 2007

¹⁶ § 29 zákona č. 305/2005 Z. z.

Odporúčanie

Odporúčame, aby štát poskytol odlúčeným deťom náležitú starostlivosť a ochranu, ktorej nevyhnutnou súčasťou je *ustanovenie poručníka, t. j. osoby, ktorá bude ochraňovať najlepší záujem dieťaťa, zabezpečovať všeobecné blaho dieťaťa a zastupovať dieťa pri právnych úkonoch. Ustanovenie opatrovníka je dočasným riešením.*

Navrhujeme *podávanie návrhov na ustanovenie poručníkov čo najskôr po umiestnení dieťaťa* do detského domova. Tiež navrhujeme ústrediu práce, aby sledovanie počtu návrhov na ustanovenie poručníka bolo súčasťou štatistického zisťovania.

Ustanovovanie opatrovníkov

Podľa informácií poskytnutých ústredím práce bol v r. 2013 súdom ustanovený opatrovník celkovo 32 odlúčeným deťom (z celkového počtu 72), v r. 2012: 71 deťom (zo 151 odlúčených detí), v r. 2011: 75 deťom (zo 169), v r. 2010: 145 deťom (z 264), a v r. 2009: 115 deťom (zo 119 detí). To znamená, že na území SR sa nachádzalo veľmi veľa detí bez ustanoveného opatrovníka.

Dôvodom je nejednotná prax súdov pri ustanovovaní opatrovníkov. Zatiaľ čo napr. OS Michalovce ustanovuje opatrovníka súčasne s rozhodnutím o umiestnení dieťaťa do detského domova, OS Humenné vydá predbežné opatrenie o umiestnení dieťaťa, ale o ustanovení opatrovníka nerozhodne. V takomto prípade podáva následne miestne príslušný úrad práce na súd príslušný podľa pobytu dieťaťa návrh na ustanovenie úradu za opatrovníka.

Podľa údajov poskytnutých ústredím práce je aj pri podávaní týchto návrhov prax veľmi rôznorodá. Úrad práce Medzilaborce podal v r. 2013 v prípade štyroch detí návrh na ustanovenie za opatrovníka v ten istý deň, ako bolo dieťa umiestnené v detskom domove; jedenkrát bol návrh podaný po troch dňoch; trikrát po piatich dňoch; jedenkrát po 12 dňoch; jedenkrát po 13 dňoch; a jedenkrát po 20 dňoch. V prípade Úradu práce Trenčín to bolo (v r. 2013) jedenkrát na druhý deň po umiestnení; jedenkrát po desiatich dňoch; jedenkrát po 11 dňoch; jedenkrát po 26 dňoch; a jedenkrát po 2 mesiacoch. Za dobrú prax možno označiť podanie návrhu v ten istý deň, resp. najneskôr druhý deň po umiestnení. Pochopiteľné je podanie návrhu napr. tri dni po umiestnení (ak bolo napr. dieťa umiestnené cez víkend).

Nie je však pochopiteľné, z akého dôvodu úrad práce podal návrh na súd až 26 dní či dokonca 2 mesiace po umiestnení. Taktiež je tento postup v rozpore s internou normou ústredia práce, ktorá zakotvuje, že návrh je potrebné podať ihneď po výkone predbežného opatrenia (ak tak neurobí súd ex off), to znamená po umiestnení dieťaťa.

Odporúčanie

Odporúčame, aby sa *prax súdov pri ustanovovaní opatrovníkov zjednotila, a to tak, aby bol opatrovník ustanovený spoločne s predbežným opatrením o umiestnení dieťaťa* do detského domova.

Domnievame sa, že nejednotná prax súdov je spôsobená nejednotnou interpretáciou ustanovia § 75a ods. 2 Občianskeho súdneho poriadku, ktoré hovorí: „Ak maloletý nemá zákonného zástupcu alebo ak zákonný zástupca nemôže maloleté dieťa v konaní zastupovať, ustanoví súd maloletému dieťaťu opatrovníka bezodkladne po uskutočnení výkonu predbežného opatrenia.“ Sme však presvedčené, že toto ustanovenie zákona by sa malo interpretovať v súlade s princípom najlepšieho záujmu dieťaťa, a teda správna by mala byť tá interpretácia, ktorá je pre dieťa priaznivejšia.

Zároveň odporúčame, v prípadoch, keď opatrovník súdom nie je ihneď ustanovený, aby príslušný úrad práce podal vždy *návrh na súd na jeho ustanovenie okamžite po umiestnení dieťaťa v detskom domove, ideálne v ten istý deň*, ak je to možné. Dieťa nemôže samostatne urobiť právne úkony, t. j. neustanovenie, resp. neskoré ustanovenie opatrovníka zdržuje aj riešenie právnej situácie dieťaťa, konkrétne podanie žiadosti o azyl alebo o tolerovaný pobyt.

6. Intenzita komunikácie s dieťaťom a využívanie služieb tlmočníka

Zaznamenali sme, že naďalej pretrváva problém nedostatočnej komunikácie s dieťaťom s pomocou kvalifikovaného tlmočníka. Komunikácia často prebieha bez prítomnosti tlmočníka, s využitím neverbálnej komunikácie alebo anglického jazyka, ktorého ovládanie však v prípade odlúčených detí môže byť veľmi základné.

Nejde pritom o nezáujem s dieťaťom komunikovať, ale skôr o finančné hľadisko (náklady na tlmočenie) a logistiku (náročnosť zabezpečiť tlmočníka v odľahlých regiónoch alebo v časovej tiesni).

Je však nevyhnutné, aby s odlúčeným dieťaťom prebiehala intenzívna komunikácia od prvého kontaktu (od momentu zachytenia políciou). Deti prežili rôzne traumy, sú odlúčené od rodičov, nachádzajú sa v novej, kultúrne veľmi odlišnej krajine, môžu trpieť rôznymi citovými, sociálnymi a psychickými problémami, nachádzajú sa vo veľmi zložitej právnej situácii a neovládajú slovenský jazyk. Komunikácia by nemala byť obmedzená len na riešenie právneho postavenia dieťaťa. Dieťa musí získať dôveru, aby sa otvorilo a začalo rozprávať o tom, čo ho trápi, a o svojom skutočnom osude, a to sa dá zabezpečiť iba prostredníctvom hĺbkových rozhovorov s dieťaťom. Taktiež je intenzívna komunikácia okamžite po umiestnení dôležitá z pohľadu upokojenia dieťaťa, aby získalo pocit bezpečia a aby malo dost informácií aj o rizikách prevádzachstva alebo obchodovania s ľuďmi. S dieťaťom je rovnako nevyhnutné komunikovať aj v prípade, že sa pokúsi o útek z detského domova, resp. ak zmizne a následne je vrátené do detského domova, aby sa predišlo ďalšiemu zmiznutiu.

Odporúčanie

Odporúčame, aby zodpovedné štátne orgány alokovali vo svojich rozpočtoch dostatočné finančné prostriedky na zabezpečenie intenzívneho tlmočenia pre odlúčené deti, a to už v štádiu prvého kontaktu s dieťaťom, ako aj po jeho umiestnení do detského domova.

Odporúčame, aby bola komunikácia s dieťaťom pravidelná a intenzívna, pričom dieťa bude vopred informované o tom, kedy tlmočník príde do zariadenia, aby sa mohlo na rozhovor pripraviť. Odporúčame, aby sa sedení s dieťaťom pravidelne zúčastňoval súdom ustanovený opatrovník. Komunikácia s dieťaťom by mala začať už počas jeho umiestnenia v karanténnej časti detského domova. Dieťa by malo byť informované o možnosti požiadať o rozhovor v prítomnosti tlmočníka, ak cíti takúto potrebu.

Zmiznutie a pátranie: zistenia a odporúčania

1. Prijatie preventívnych opatrení

Pri navrhovaní a prijímaní preventívnych opatrení je potrebné vychádzať z identifikovaných príčin miznutí odlúčených detí. Domnievame sa, že je potrebné upustiť od prístupu, podľa ktorého je Slovensko tranzitnou krajinou pre odlúčené deti, a preto odtiaľto utekajú. Problém s miznutím detí zo zariadení starostlivosti nie je len problémom Slovenska, ale majú ho aj v západných krajinách, ktoré považujeme za cieľové krajiny odlúčených detí. Viaceré výskumy naznačujú, že mnohé z týchto detí nemajú následne po zmiznutí šťastný osud a končia zneužívané, vykorisťované či obchodované.

Z výskumu vyplýva, že žiadne ciele preventívne opatrenia na Slovensku vo vzťahu k zabráneniu miznutí odlúčených detí neboli doposiaľ prijaté, ale ich prijatie predpokladá Integračná politika SR.

Vo východiskovej analýze prinášame príklady dobrej praxe – preventívne opatrenia, ktoré sa osvedčili v zahraničí. Ide napríklad o spoluprácu zodpovedných orgánov a prijatie zodpovedajúcich protokolov o vzájomnej spolupráci; umiestňovanie detí, u ktorých existuje podozrenie z obchodovania s ľuďmi alebo zvýšené riziko úteku do chránených zariadení starostlivosti; identifikácia tzv. rizikových kategórií odlúčených detí pochádzajúcich z vybraných krajín pôvodu, u ktorých existuje zvýšené riziko obchodovania a vykorisťovania, a teda aj zmiznutia; intenzívne využívanie kultúrnych mediátorov; dočasné odňatie mobilu po umiestnení a monitorovanie hovorov detí zo strany sociálnych pracovníkov; intenzívna komunikácia s dieťaťom okamžite po umiestnení a vysvetlenie rizík; vyhodnotenie rizík (tzv. „risk assessment“) a navrhnutie vhodných ochranných opatrení; podrobné rozhovory s dieťaťom po vypátraní nezvestného dieťaťa a jeho vrátení do detského domova; 24-hodinové monitorovanie pohybu dieťaťa (vrátane sprevádzania na nákupy, do školy a pod.) počas prvých troch mesiacov po umiestnení alebo podľa potreby.

Odporúčanie č. 12

Odporúčame, aby zodpovedné štátne orgány (ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny a polícia) navrhli a prijali účinné preventívne opatrenia na zabránenie zmiznutí odlúčených detí.

Odporúčame tiež zvážiť *vytvorenie medzirezortnej pracovnej skupiny*, ktorá sa danou problematikou bude intenzívne zaoberať a bude slúžiť ako platforma pre výmenu informácií a skúseností všetkých aktérov zameraných na odlúčené deti vrátane možného prizvania zástupcov komunit migrantov v SR.

2. Evidencia počtu zmiznutých detí ústredím práce

Prekvapivým zistením nášho výskumu bolo, že zmiznutia odlúčených detí nie sú predmetom štatistického zisťovania, a teda neexistujú pravidelne zbierané a vyhodnocované údaje o zmiznutiach detí¹⁷. Tieto informácie sú nevyhnutné pre analýzu situácie a prijatie preventívnych opatrení. Je možné tiež poukázať na odporúčanie FRA, podľa ktorého opatrovník (príslušný úrad práce) má monitorovať, čo sa stane s dieťaťom po zmiznutí, a zabezpečiť, aby boli podniknuté všetky kroky na vypátranie dieťaťa. Preto máme za to, že je úlohou opatrovníka, aj po tom, keď dieťa zmizne, snažiť sa zistiť, čo sa s dieťaťom stalo a podniknúť všetky kroky potrebné pre jeho nájdenie.

Odporúčanie

Odporúčame, aby ústredie práce začalo *evidovať prípady miznutí odlúčených detí*, a to nielen pokiaľ ide o ich počet, ale aj časové hľadisko (do koľko dní po umiestnení zmizli), okolnosti zmiznutia, koľko detí bolo nájdených a vrátených (kde, za aký čas po zmiznutí a za akých okolností), analyzovať zmiznutia a intenzívne sa *zapojiť do hľadania riešení a vypracovania preventívnych opatrení* (v spolupráci s ostatnými kompetentnými orgánmi). *Opatrovník, resp. poručník, by mal monitorovať proces pátrania po dieťati a v prípade nájdenia dieťaťa identifikovať a nariadiť (v spolupráci s detským domovom a políciou) ochranné opatrenia.*

3. Zlepšenie systému pátrania po odlúčených deťoch

Pátranie po odlúčených deťoch:

Zmiznutie akéhokoľvek dieťaťa z detského domova je vážnou udalosťou, ktorá vyžaduje zapojenie polície na národnej a nezriedka aj medzinárodnej úrovni. Zmiznutie ohrozuje každé dieťa, ktoré sa takto ocitne bez prirodzeného dospelého ochrancu a skoré nájdenie dieťaťa môže zabrániť poškodeniu jeho vývoja, traume alebo zneužívaniu.

Všeobecný postup pri pátraní po osobách upravuje *nariadenie ministra vnútra SR zo 17. 8. 2007 o postupe pri pátraní po osobách a veciach v znení neskorších predpisov* (ďalej len „nariadenie“). Pátranie po osobách vykonáva každý príslušník PZ a organizujú a riadia ho odbory kriminálnej polície okresných riaditeľstiev PZ, odbory kriminálnej polície krajských riaditeľstiev PZ, odbor pátrania a kriminalisticko-technických činností úradu kriminálnej polície PZ a vo vymedzenom rozsahu Národná ústredňa INTERPOL a Národná

¹⁷ Podľa odpovede Ústredia práce č. UPS/US1/SSVOSPODSK/BEZ/2014/12 358 z 27.3.2014 údaje o zmiznutiach odlúčených detí umiestnených v detskom domove nie sú predmetom štatistického zisťovania. ÚHCP P PZ eviduje podľa odpovede č. PPZ-HCP-OARK1-2014/011168-002KM-TO-2014/002766 zo dňa 20.10.2014 celkový počet maloletých bez sprievodu, ktorí neboli v konaní o azyle a ušli a/ alebo zmizli z detských domovov, a to od roku 2011. Podľa poskytnutých údajov ÚHCP P PZ v roku 2011 zmizlo 110 detí; v r. 2012: 135 detí; v r. 2013: 35 detí. Keď si však tieto údaje porovnáme s celkovým počtom detí zverených do starostlivosti detským domovom (r. 2011: 169; r. 2012: 151; r. 2013: 72 detí) a s počtom detí, ktoré podali žiadosť o azyl (r. 2011: 18; r. 2012: 5; r. 2013: 5 detí) údaje ÚHCP P PZ sa nejavia byť úplne presné. Presný počet zmiznutých odlúčených detí odhadujeme na ešte vyšší.

ústredňa SIRENE úradu medzinárodnej policajnej spolupráce Prezídia PZ, ústredné operačné stredisko P PZ a tiež operačné strediská vnútorných odborov na krajských a okresných riaditeľstvách PZ.

Nariadenie definuje nezvestnú osobu ako osobu, ktorej nezvestnosť bola oznámená na základnom útvare PZ alebo v zahraničí, nie je známe miesto jej pobytu, nie je páchatelom trestného činu a ani nie je hľadanou osobou *vrátane dieťaťa umiestneného v detskom domove* alebo v zariadení sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately, ak bolo vykonané oznámenie o jeho nezvestnosti.

Oznámenie o nezvestnej osobe prijíma a pátranie začína základný útvar PZ, ktorému bola nezvestnosť osoby oznámená. Tento spíše s oznamovateľom zápisnicu o podaní vysvetlenia a vyplní tlačivo „Oznámenie o nezvestnej osobe“. Pátranie po nezvestnej osobe vyhlasuje odbor kriminálnej polície príslušný podľa miesta prijatia oznámenia. Ak sa dieťa nevypátra na miestnej úrovni, nezvestnosť dieťaťa je nahlásená obvodným oddelením PZ Medzilaborce Okresnému riaditeľstvu PZ Humenné, kde sa pátraním zaoberajú príslušníci odboru kriminálnej polície (Marián Kačmár, 2014). Zmiznutie sa nahlasuje aj železničnej polícii, ktorá kontroluje vlaky, napr. vlaky prichádzajúce do Humenného z Medzilaboriec.

Na národnej úrovni na účely pátrania po osobách policajný zbor vedie informačný systém pátrania po osobách PATROS. V krajinách Schengenského dohovoru sa pátranie vyhlasuje automaticky vložením záznamu do systému PATROS, čo má vplyv na vytvorenie záznamu v Schengenskom informačnom systéme (SIS II). (Miriam Urbanová, 2014)

V prípade odlúčených detí sa podľa zistených informácií poskytnutých odborom pátrania a kriminalisticko-technických činností úradu kriminálnej polície údaj o nezvestných odlúčených deťoch, resp. o väčšine z nich, do informačného systému PATROS nevkladá. Je to tak z dôvodu, že *objektmi pátrania po osobách môžu byť iba také osoby, ktoré majú charakteristické individuálne znaky a nemôžu byť zameniteľné*. Podľa úradu kriminálnej polície, keďže v prípade väčšiny odlúčených detí nie je preukázaná ich totožnosť, pretože nemajú doklady totožnosti, nie sú ako objekt pátrania dostatočne individualizované, a teda môžu byť zamenené (ak si napríklad následne zmenia svoju identitu – meno, vek a pod.). (Miriam Urbanová, 2014)

Keďže nedochádza k vytvoreniu záznamu v systéme PATROS, nedochádza tak ani k vytvoreniu záznamu o vyhlásenom pátraní v Schengenskom informačnom systéme. Z týchto informácií teda vyplýva, že po odlúčených deťoch sa na národnej a medzinárodnej úrovni vo väčšine prípadov nepátra.

Podľa nás nemožno súhlasiť s tým, že odlúčené dieťa nie je dostatočne identifikovaný objekt z dôvodu, že nemá doklady totožnosti. Zastávame názor, že údaje, ktoré možno zistiť z dokladov totožnosti, ako sú meno, priezvisko, dátum narodenia a štátna príslušnosť, nie sú jediné „charakteristické individuálne znaky“, ktorými možno identifikovať osobu. Nezvestné osoby možno identifikovať aj napr. fotografiou, popisom výzoru a oblečenia, špecifickými telesnými znakmi a, samozrejme, odtlačkami prstov. Podľa informácií poskytnutými ÚHCP P PZ, príslušné oddelenia hraničnej a cudzineckej polície odnímajú odtlačky prstov všetkým odlúčeným deťom, ktoré majú 10 a viac rokov

a na území SR majú neoprávnený pobyt, resp. neoprávnene vstúpili na územie SR¹⁸, čo je absolútna väčšina odlúčených detí. Snímanie odtlačkov sa vykonáva pri zisťovaní totožnosti a evidovaní dotknutého cudzinca do IS MIGRA. Zosnímané odtlačky sú vkladané do automatizovaného systému daktyloskopickej identifikácie AFIS – podsystému cudzinecký AFIS¹⁹, čo je systém policajného zboru a prístup k nemu majú aj iné zložky PZ vrátane kriminálnej polície. Nie je preto dôvod, aby nebolo možné odlúčené deti dostatočne identifikovať tak, aby nemohli byť zamenené, a to aj bez dokladov totožnosti. Navyše, nemožno tiež prijať zovšeobecňujúce tvrdenie, že všetky odlúčené deti poskytujú falošné osobné údaje, ktoré si následne, napr. v inej krajine EÚ, zmenia. Osobnosť, situácia, okolnosti a dôvody príchodu každého dieťaťa sú odlišné a každý prípad je teda nutné posudzovať individuálne. Bez dôkazov o poskytnutí nepravdivých informácií príslušným orgánom PZ je treba aplikovať princíp v pochybnostiach v prospech dieťaťa a považovať údaje poskytnuté dieťaťom za pravdivé.

Treba tiež zdôrazniť, že SIS II rozlišuje rôzne kategórie totožnosti, ako sme popísali v kapitole o pátraní, a zahŕňa aj kategóriu nepotvrdená totožnosť. Okrem toho, ak „sú údaje v SIS II nedostatočné, môže útvár SIRENE členského štátu, ktorý zápis vydal, poskytnúť po konzultácii z vlastného podnetu alebo na žiadosť iného členského štátu ďalšie informácie, ak je to potrebné na určenie totožnosti osoby“, napr. vrátane „opisu hľadanej osoby“, „priezvisko a meno matky a otca“ či „poslednú známú adresu“. Taktiež SIRPIT (SIRENE Picture Transfer) umožňuje pridávanie odtlačkov prstov a fotografií na účely kompletizácie zápisu²⁰. Nevidíme preto žiaden dôvod, aby údaje o nezvestných odlúčených deťoch neboli do SIS II vkladané s cieľom pátrať po týchto deťoch smerom do zahraničia.

Na základe našich zistení sme dospeli k záveru, že princíp aktívneho hľadania dieťaťa bez sprievodu, ktoré zmizne z detského domova, sa aplikuje len veľmi zriedka, na rozdiel od okamžitého intenzívneho hľadania, ktoré sa uskutoční, keď zmizne dieťa, ktoré je občanom SR. Tento prístup môžeme označiť za diskriminačný.

Odporúčanie

Navrhujeme zlepšenie systému pátrania po zmiznutom odlúčenom dieťati a to spôsobom, aby zodpovedalo pátraniu po zmiznutých slovenských deťoch. V prípade každého nezvestného odlúčeného dieťaťa, ktoré sa nenájde počas regionálneho (lokálneho) pátrania, by malo byť vyhlásené *riadne celoštátne pátranie*, záznam by mal byť vložený do pátracieho systému PATROS a malo by sa začať pátranie smerom do zahraničia, predovšetkým vložením zápisu do SIS II podľa článku 32 rozhodnutia rady 2007/533/SVV.

¹⁸ Odpoveď č. PPZ-HCP-OARK2-2014/008787-002KM-PO2-2014/002213 na žiadosť o poskytnutie informácií podľa zákona o slobodnom prístupe k informáciám, ktorá bola Lige za ľudské práva zaslaná Úradom hraničnej a cudzineckej polície PZ dňa 6. 8. 2014

¹⁹ Ibid.

²⁰ Podľa informácií poskytnutých Národnou ústredňou SIRENE (telefonicky dňa 1. 10. 2014), do SIS II je možné vkladať odtlačky prstov, avšak zatiaľ nefunguje funkcionálna porovnávacia odtlačkov, táto by pravdepodobne mala začať fungovať v roku 2018. Preto ak sú do SIS II vložené odtlačky prstov nejakej osoby, a tieto následne chce porovnať iný štát s odtlačkami prstov, ktoré zosnímajú v tomto štáte, s cieľom zistiť zhody a potvrdiť totožnosť danej osoby, toto porovnanie sa nedeje automaticky (z dôvodu neexistencie spomenutej funkcionality porovnávania odtlačkov), ale musí ho zrealizovať na to kompetentný orgán (u nás je týmto orgánom kriminalisticko-expertízny ústav).

Odtlačky prstov a evidencie migrantov

Jedným z nezameniteľných individuálnych znakov každej osoby sú jej daktyloskopické odtlačky prstov. Podľa informácií poskytnutých ÚHCP P PZ, odtlačky sa odoberajú všetkým odlúčeným deťom, ktoré majú 10 a viac rokov a na území SR majú neoprávnený pobyt alebo neoprávnene vstúpili na územie SR²¹.

V prípade, ak ide o žiadateľov o azyl alebo cudzincov zadržaných v súvislosti s neoprávneným prekročením štátnej hranice, mali by sa odtlačky prstov takejto osoby vkladať aj do systému EURODAC²². Podľa poskytnutých informácií odtlačky prstov odlúčených detí, ktoré na území SR nepodajú žiadosť o azyl, sa však nevkladajú do EURODAC²³.

Odporúčanie

Odporúčame, aby odtlačky, ktorými disponuje ÚHCP P PZ, boli využívané na účinné pátranie po deťoch.

Vyšetrovanie zmiznutia detí v prípade, ak existujú indikátory, že došlo k spáchaniu trestného činu

Zo zahraničných výskumov, odporúčaní a záverov v mnohých prípadoch vyplýva, že za zmiznutím odlúčeného dieťaťa sa v skutočnosti môže skrývať trestný čin – obchodovanie s ľuďmi (resp. s deťmi), nútená práca, odoberanie orgánov alebo iné skutkové podstaty trestných činov.

Zaznamenali sme, že v rokoch 2009 a 2010 patrili medzi najpočetnejšiu skupinu odlúčených detí prichádzajúcich na Slovensko deti z Moldavska. Charakteristické pre ne bolo, že mnohé z nich pochádzali z tej istej oblasti Moldavska, prichádzali v skupinkách a uvádzali, že idú pracovať do západnej Európy. Bolo zaznamenané, že počas svojho pobytu v detskom domove čakali pri telefónnej búdke na telefonát a následne zmizli. Viacerými výskumami bolo potvrdené, že moldavské deti, najmä chlapci, sú v Európe

²¹ Konkrétne daktyloskopické odtlačky prstov sa odoberajú odlúčeným deťom vo veku 10 a viac rokov, pokiaľ boli predvedení s cieľom zistiť ich totožnosť (§20a ods. 1 s poukazom na §18 ods. 3 a 4 zákona č. 171/1993 Z. z. o Policajnom zbore), neoprávnene prekročili vonkajšiu hranicu SR (§20a ods. 1 písm. a) zákona o Policajnom zbore) alebo majú na území SR neoprávnený pobyt (§20 a ods. 1 písm. b) zákona o Policajnom zbore). Zákon o Policajnom zbore vekovú hranicu na snímanie odtlačkov prstov nestanovuje, táto je určená rozkazom riaditeľa ÚHCP P PZ č. 62/2013, ktorým sa vydáva metodika k používaniu informačného systému migrácia a medzinárodná ochrana (IS MIGRA). Odtlačky prstov sa vkladajú do systému AFIS (podsystem cudzinecký AFIS).

²² EURODAC je celoeurópska databáza odtlačkov prstov žiadateľov o azyl a cudzincov zadržaných v súvislosti s neoprávneným prekročením štátnej hranice. V súlade s článkom 8 nariadenia EURODAC každý členský štát v súlade so zárukami ustanovenými v Európskom dohovore o ľudských právach a v Dohovore OSN o právach dieťaťa bezodkladne odoberie odtlačky všetkých prstov každého cudzinca vo veku aspoň 14 rokov zadržaného príslušnými orgánmi v súvislosti s nezákonným prekročením pozemných, vzdušných alebo vodných hraníc príslušného členského štátu pochádzajúceho z tretej krajiny, ktorý nebol vrátený späť. Dotknutý členský štát pre každého takéhoto cudzinca, ktorý nebol vrátený späť, bezodkladne odošle centrálnej jednotke tieto údaje: členský štát pôvodu, dátum a miesto zadržania; údaje o odtlačkoch prstov; pohlavie; referenčné číslo používané členským štátom pôvodu; dátum odobratia odtlačkov prstov; dátum odoslania údajov do centrálnej jednotky.

²³ Podľa odpovedi č. PPZ-HCP-OARK2-2014/008787-002KM-PO2-2014/002213 na žiadosť o poskytnutie informácií podľa zákona o slobodnom prístupe k informáciám, ktorá bola Lige za ľudské práva zaslaná Úradom hraničnej a cudzineckej polície PZ dňa 6. 8. 2014, sa do databázy EURODAC vkladajú iba odtlačky prstov maloletých bez sprievodu, ktorí na území SR podajú žiadosť o azyl.

vystavené obchodu s ľuďmi alebo pracovnému vykorisťovaniu. Napriek tomu sme nezaznamenali, že by tieto indície boli vyhodnotené a vyšetrované orgánmi činnými v trestnom konaní vo vzťahu k skutkovým podstatám trestných činov.

Odporúčanie

Navrhujeme, aby na základe vyhodnotenia indikátorov rizík, indikátorov obchodovania s ľuďmi alebo možného pracovného, sexuálneho či iného vykorisťovania boli **zmiznutia odlúčených detí dôsledne vyšetrované orgánmi činnými v trestnom konaní aj z pohľadu možného spáchania trestného činu**. V prípade zmiznutia môže ísť o rôzne skutkové podstaty trestných činov: Neoprávnené odoberanie orgánov, tkanív a buniek a nezákonná sterilizácia (§ 159 Trestného zákona), Obchodovanie s ľuďmi (§ 179 Trestného zákona), Zverenie dieťaťa do moci iného (§§ 180, 181 Trestného zákona), Pozbavenie alebo Obmedzovanie osobnej slobody (§§ 182, 183 Trestného zákona), Obmedzovanie slobody pohybu (§ 184 Trestného zákona), Zavlčenie do cudziny (§ 187 Trestného zákona), Hrubý nátlak (§ 190 Trestného zákona), Sexuálne násilie a sexuálne zneužívanie (§§ 200 – 202 Trestného zákona), Prevádzačstvo (§§ 355 – 356 Trestného zákona), Kupliarstvo (§ 367 Trestného zákona) a iné.

Zamestnanci detských domovov, opatrovníci a poručníci by mali **zvážiť podanie trestného oznámenia**, ak v prípade zmiznutia dieťaťa je dôvodná indícia o tom, že mohlo dôjsť k spáchaniu trestného činu, a trvať na riadnom vyšetrení prípadu.

Orgány činné v trestnom konaní by mali **zistiť, s kým dieťa pred svojím zmiznutím telefonovalo alebo sa kontaktovalo a vypočuť tieto osoby** najmä s ohľadom na to, či nedošlo k spáchaniu trestného činu prevádzačstva, obchodovaniu s ľuďmi alebo k iným trestným činom.

Prístup zodpovedných orgánov, obavy a pochybnosti

V rámci výskumu sme sa stretli s dvomi základnými názormi na neprítomnosť odlúčených detí v detských domovoch, ktoré je možné označiť ako prístup „útek“ a prístup „zmiznutie“. V prípade, ak je odchod dieťaťa nazývaný útek, zaznamenali sme tendenciu podceňovať závažnosť hroziacich rizík a príklon k názoru, že išlo o dobrovoľné rozhodnutie dieťaťa.

V prípade prístupu „zmiznutie“ sme zaznamenali uvedomenie si rizík odchodu dieťaťa z detského domova, avšak v mnohých prípadoch bola zároveň vyjadrená bezmocnosť z absencie vhodných riešení.

Zaznamenali sme tiež, že neprebíha dostatočná spolupráca jednotlivých orgánov, ktoré majú kompetencie v oblasti starostlivosti o odlúčené deti, ich ochranu a bezpečnosť. Predovšetkým ako minimálnu vnímame spoluprácu medzi orgánmi sociálnoprávnej ochrany detí a políciou. Rovnako však neprebíha dostatočná koordinácia pri riešení daného problému medzi jednotlivými zložkami policajného zboru – službami kriminálnej polície, cudzineckou políciou, Národnou jednotkou boja proti nelegálnej migrácii, Úradom medzinárodnej spolupráce PPZ a zložkami PPZ aktívnymi v oblasti obchodovania s ľuďmi.

Respondenti označili viaceré vážne faktory, ktoré podľa nich bránia predchádzaniu útekov/zmiznutí:

- fenomén tranzitnej krajiny,
- chýbajúce účinné postupy a metódy na zabránenie zmiznutiam,

- nedostatočný záujem a podpora zo strany nadriadených,
- nedostatočná koordinácia a spolupráca jednotlivých zložiek,
- finančná a personálna náročnosť pátrania po odlúčených deťoch a vysoká pravdepodobnosť neúspechu,
- zmena totožnosti dieťaťa po odchode do zahraničia.

Odporúčanie

Zastávame názor, že monitoring, analýza a pochopenie situácie, prijatie preventívnych opatrení, ako aj zlepšenie postupov pri pátraní je možné iba *vzájomnou spoluprácou* všetkých uvedených orgánov. V iných krajinách EÚ, napr. v Írsku či Spojenom kráľovstve, sa osvedčilo *prijatie protokolu alebo memoranda o spolupráci* medzi zodpovednými orgánmi, v ktorom sú jasne definované ciele a úlohy jednotlivých orgánov. V Taliansku sa zasa osvedčili *pravidelné koordinačné stretnutia*.

Tiež pripomíname *opatrenie č. 2 v časti Maloletí bez sprievodu v Integrovačnej politike Slovenskej republiky*, ktoré sa zaviazala naša vláda prijať, a to: „Identifikovať príčiny útekov/miznutí maloletých bez sprievodu a prijať preventívne opatrenia“. (Ministerstvo práce, 2014) Indikátorom úspešnej realizácie majú byť prijaté opatrenia a zodpovedným subjektom je MPSVR SR. Identifikácia príčin miznutí a prijatie preventívnych opatrení však nie sú možné bez systematickej spolupráce všetkých zúčastnených subjektov.

4. Aktualizovanie a doplnenie interného usmernenia

Interná norma ústredia práce neobsahuje žiadne informácie o rizikách spojených s migráciou odlúčených detí, obchodovaní s ľuďmi, identifikácii obetí obchodovania medzi odlúčenými deťmi a následnom postupe a spolupráci so zodpovednými zložkami policajného zboru, ani o miznutiach odlúčených detí a následnom postupe a preventívnych a ochranných opatreniach, či o úlohe orgánov sociálnoprávnej ochrany ako opatrovníkov v procese pátrania po dieťati. Rovnako chýbajú informácie o traume, posttraumatickej stresovej poruche a iných psychologických problémoch, ktorými odlúčené detí trpia, ani o dôležitosti zabezpečenia okamžitej psychologickkej pomoci. Absentujú informácie o využívaní tlmočníkov, spôsobe ich výberu, otázke mlčanlivosti, a pod. Tiež by bolo vhodné doplniť informácie o určovaní najlepšieho záujmu u odlúčených detí, ako aj o trvalých riešeniach (absentujú napr. informácie o trvalom pobyte a taktiež informácie o príprave dieťaťa na vstup do dospelosti a na opustenie detského domova po dosiahnutí plnoletosti).

Odporúčanie

Odporúčame *aktualizovať a doplniť internú normu ústredia práce* o vyššie uvedené informácie, príp. prijať s týmto cieľom viaceré interné predpisy (napr. osobitnú internú normu o miznutiach a pátraní).

Ďalšie odporúčania:

1. Školenia

Všetci aktéri pracujúci s odlúčenými deťmi by mali byť riadne vyškolení ohľadne špecifík tejto zraniteľnej skupiny detí, rizík, ktorým čelia, preventívnych a ochranných opatrení, ktoré možno prijať na ich ochranu, identifikácie obetí obchodovania s ľuďmi, kultúrnych odlišností a pod.

Odporúčanie

Ústredie práce by malo zabezpečovať kontinuálne vzdelávanie zamestnancov detského domova pre maloletých bez sprievodu a úradov práce. Školenia ohľadne špecifík migrácie odlúčených detí, identifikácie obetí obchodovania medzi nimi a odhaľovania iného zneužívania týchto detí by mali absolvovať aj príslušníci hraničnej a cudzineckej polície. Rovnako je dôležité zvýšiť povedomie o tejto skupine detí medzi službami kriminálnej polície.

Určovanie veku

Opakovane sme zaznamenali nedostatočné garancie procesných práv v konaniach o určenie veku. V zákone o pobyte cudzincov naďalej pretrváva domnienka plnoletosti. Touto témou sme sa zaoberali v predchádzajúcej publikácii. (Fajnorová, 2013)

Zastávame názor, že v prípade, ak je vek dieťaťa určený nesprávne, a teda s dieťaťom nie je zaobchádzané ako s dieťaťom, zvyšuje sa riziko jeho traumatizácie, vystavenia obchodu s ľuďmi a vykorisťovania.

Odporúčanie

Určovanie veku by malo prebiehať prostredníctvom *samostatného súdneho konania o určení dátumu narodenia*. V konaní by mala jednoznačne platiť domnienka maloletosti, t. j. že osoba, ktorá o sebe tvrdí, že je maloletá, sa bude za takú považovať, dokiaľ sa právoplatným rozhodnutím nepreukáže opak.

2. Národný referenčný rámec pre odlúčené deti – možné obeť obchodovania s ľuďmi

Činnosť zodpovedných orgánov smerujúca k poskytnutiu ochrany a starostlivosti obchodovaným deťom, v ktorom má každý aktér dané jasné a konkrétne úlohy a postupy (tzv. referenčný rámec), by mala byť založená na existencii podozrenia – dôvodnej indície, že môže ísť o obchodovanie, a nie na čakaní na nezvratný dôkaz, pretože taký dôkaz môže byť ťažké a niekedy až nemožné získať. Príbehy týchto detí sa často môžu zdať až neuveriteľné, môžu byť plné nejasností, rozporov a nezrovnalostí, a spolu s komplikovaným správaním dieťaťa poznačeným symptomatickými prejavmi traumy často vedú k situáciám, kde deťom jednoducho nikto neverí. Preto tzv. kultúra nedôvery a podozrievania, v angličtine "culture of disbelief", má moc dieťa umlčať, a to hlavne vtedy, keď je spochybňovaný jeho vek, či hrozí neudelenie/nepredĺženie povolenia na pobyt, ako aj vtedy, keď profesionáli pracujúci s dieťaťom nemajú potrebné vedomosti o špecifikách obchodovania, alebo vtedy, keď rozsah násillia a zneužívania, o ktorom dieťa hovorí, je taký enormný, že sa jednoducho zdá prinajmenšom zveličený, ak nie vonkoncom neuveriteľný.

To následne vedie ku kriminalizácii obchodovaných detí, či už za priestupky súvisiace s ich neoprávneným vstupom, či pobytom na územie európskych štátov, používaníu falošných dokumentov, zapojenia sa do trestnej činnosti, nelegálnu prácu a podobne.

Odporúčanie

Je preto potrebné vybudovať národný referenčný rámec pre detské obeť obchodovania s ľuďmi z radov odlúčených detí tak, aby obsahoval:

- záväzný screening na indikátory obchodovania s ľuďmi pri záchyťe odlúčených detí už na hranici založený na existencii dôvodnej indície, nie nezvratného dôkazu;
- ak je dieťa zadržané v sprievode iných osôb, je nevyhnutné preveriť, kto sú tieto osoby a aký je ich vzťah k dieťaťu, keďže môže ísť o potenciálnych prevádzáčov alebo obchodníkov;
- zabezpečenie bezodkladnej prítomnosti pracovníka sociálno-právnej ochrany a sociálnej kurately;
- zavedenie záväzných postupov ohľadom vedenia prvého rozhovoru s dieťaťom s ohľadom na výber osoby, ktorá vedie rozhovor, tlmočenie, bezpečné miesto, prítomnosť pracovníka sociálno-právnej ochrany a kurately už pri záchyťe dieťaťa;
- zabezpečenie bezodkladného umiestnenia dieťaťa do bezpečného ubytovania;
- suspendovanie akýchkoľvek konaní v zmysle zákona o priestupkoch, zákona o policajnom zbere, zákona o pobyte cudzincov, ktoré by viedli k postihu dieťaťa, o ktorom existuje dôvodná indícia, že by mohlo byť obeťou;
- v prípade pochybností o veku dieťaťa uplatňovanie domnienky maloletosti a zaobchádzanie ako s maloletým;
- bezodkladné ustanovenie opatrovníka
- rozhovor s dieťaťom po umiestnení do bezpečného zariadenia, zabezpečenie prítomnosti tlmočníka/kultúrneho mediátora a pridelenie prípadu dieťaťa jednému konkrétnemu sociálnemu pracovníkovi, vysvetlenie pravidiel a citlivé podanie relevantných informácií dieťaťu, nastavenie dieťaťa na fungovanie v zariadení, 24-hodinová podpora dieťaťu najmä počas prvých dní po umiestnení;
- vyhodnotenie bezpečnostných rizík, prijatie opatrení na zamedzenie úteku a vysvetlenie týchto opatrení dieťaťu;
- zabezpečenie lekárskej starostlivosti;
- zabezpečenie psychologickéj starostlivosti;
- zabezpečenie právneho zastupovania vo veci pobytu;
- zabezpečenie možnosti vzdelávať sa – navštevovať školu i po dovŕšení 16 rokov;
- zabezpečenie možností tráviť zmysluplne voľný čas;
- zabezpečenie možností kontaktovať rodinu, ak je to v najlepšom záujme dieťaťa;
- zabezpečenie možnosti presťahovať sa do iného zariadenia, ak to vyžaduje bezpečnosť dieťaťa či priaznivejšie podmienky na jeho štúdium, budúce možnosti a integráciu;
- zabezpečenie možnosti brigádnickej pracovať, ak má na to vek;
- zabezpečenie dostupnosti trvalých riešení aj po dovŕšení veku 18 rokov;
- v prípade zmiznutia dieťaťa okamžite vyhlásiť po dieťati pátranie v zmysle postupov kriminálnej polície;
- prehĺbenie spolupráce medzi jednotlivými zložkami polície v postihovaní obchodovania s ľuďmi, prevádzáčstva a kriminálnej polície;
- vytvorenie národnej databázy nezvestných detí bez sprievodu.

3. Vstup na trh práce

Podľa Medzinárodnej organizácie práce (ILO) v cieľovej krajine väčšina detí bez sprievodu pracuje v sivej ekonomike, kde sú veľmi často zneužívané. Taktiež z profilov odlúčených detí prichádzajúcich do Európy vyplýva, že mnohí z nich sú rodinami vyslaní za prácou. Deti vedia, že ich rodiny sa zadlžili, aby ich mohli vyslať do Európy, a tiež že sú často jedinými živiteľmi rodiny (najmä ak ide o starších chlapcov, blízkyh veku dospelosti, ktorí prišli o otca a musia finančne zabezpečiť matku a súrodencov). Toto sú fakty, ktoré treba mať na pamäti pri prijímaní opatrení pre tieto deti.

Odporúčanie

Ak je cieľom a misiou odlúčeného dieťaťa pracovať a poselať rodine peniaze, tak si treba uvedomiť, že toto dieťa si spôsob nájde, a ak mu to nebude umožnené legálnou cestou, bude pracovať v sivej ekonomike. Je preukázané, že tieto deti sú ochotné, ak nemajú inú možnosť, pracovať aj za veľmi nevýhodných, až osobitne vykorisťujúcich podmienok. Z hľadiska zabezpečenia ochrany a najlepšieho záujmu týchto detí je preto oveľa lepšie umožniť im vstup na trh práce. Odporúčame preto, aby odlúčeným deťom nachádzajúcim sa na Slovensku bolo *umožnené, ak o to prejavia záujem a majú na to vek, vstupovať na trh práce*²⁴, a to za podmienok stanovených pre zamestnávanie mladistvých Zákonníkom práce. S týmto cieľom by sa mali novelizovať aj ostatné právne predpisy, predovšetkým zákon o službách zamestnanosti, aby odlúčené deti, ktoré majú udelený tolerovaný pobyt, mohli vstupovať do pracovnoprávnych vzťahov.

²⁴ Podľa § 11 Zákonníka práce (zákon č. 311/2001 Z. z.): (2) Spôsobilosť fyzickej osoby mať v pracovnoprávnych vzťahoch práva a povinnosti ako zamestnanec a spôsobilosť vlastnými právnymi úkonmi nadobúdať tieto práva a brať na seba tieto povinnosti vzniká, ak ďalej nie je ustanovené inak, dňom, keď fyzická osoba dovŕši 15 rokov veku; zamestnávateľ však nesmie dohodnúť ako deň nástupu do práce deň, ktorý by predchádzal dňu, keď fyzická osoba skončí povinnú školskú dochádzku.

VÝCHODISKOVÁ ANALÝZA

Príchod

Kto sú a prečo k nám prichádzajú

Predbežná správa Európskej komisie o implementácii Akčného plánu pre maloletých bez sprievodu zo septembra 2012 uznala, že príchod detí bez sprievodu z tretích krajín do Európy nie je dočasný fenomén, ale ide o dlhodobú súčasť migračných tokov do EÚ (Commission, 2012). Podľa správy mnohé z detí, ktoré prichádzajú do Európy utekajú pred ozbrojenými konfliktami, prírodnými katastrofami, diskrimináciou alebo prenasledovaním. Ako dôležité faktory, ktoré prispievajú k novým prílevom odlúčených detí, Európska komisia identifikovala dlhotrvajúce konflikty v Afganistane a Iraku, nepokoje v severnej Afrike súvisiace s udalosťami tzv. Arabskej jari a pretrvávajúca politická a humanitárna kríza v krajinách východnej Afriky (Somálsko, Eritrea a Etiópia).

Väčšina správ o dôvodoch migrácie detí bez sprievodu sa zhoduje na týchto najčastejších dôvodoch:

- Ozbrojený konflikt, vojna, prenasledovanie, diskriminácia
- Prístup k vzdelaniu, zdravotnej starostlivosti a službám
- Práca, zárobok
- Zlúčenie sa s rodinnými príslušníkmi alebo príbuznými v niektorej krajine EÚ
- Strata rodiny (siroty)
- Zneužívania v rodine, útek z rodiny
- Predaj, obchodovanie, nútená práca, otroctvo

Deti migrujúce (nielen) za prácou

Zaujímavá je identifikácia dôvodov migrácie u odlúčených detí podľa Medzinárodnej organizácie práce (ILO), ktorá sa vo svojej analýze o migrujúcich deťoch zneužívaných v neformálnej sivej ekonomike zaoberá príčinami migrácie detí vo svete, ich zraniteľnosťou a predovšetkým rôznymi aspektmi detskej práce a pracovného vykorisťovania a zneužívania detí (ILO, 2010). Medzinárodná organizácia práce ako dôvody migrácie u detí bez sprievodu (nielen migrácie do európskych krajín, ale migrácie odlúčených detí celkovo vo svete) identifikovala týchto desať najčastejších dôvodov:

- 1) **Nedostatok pracovných príležitostí**, a to najmä vo vidieckych oblastiach rozvojových krajín. Zároveň upozorňuje, že nezamestnanosť mladých ľudí (nielen detí) ako motív migrácie bude v nasledujúcich rokoch narastať vzhľadom na populačnú dynamiku (pokračujúca vysoká pôrodnosť v mnohých rozvojových krajinách, a s tým súvisiace zvyšujúce sa percento populácie pod 25 rokov) v kombinácii s obmedzenou absorpčnou kapacitou práce miestnych pracovných trhov. Toto vyústí do zvýšenej migrácie najmä smerom do zahraničia.
- 2) **Stratégia prežitia rodín**: migrácia dieťaťa znižuje výdavky domácnosti, a to aj vtedy, keď dieťa nezarába peniaze a neposiela ich domov. Navyše, niektoré deti sú schopné zarobiť a poslať časť zárobku domov a často tak prispievajú na domácnosť, ako aj vzdelanie súrodencov.
- 3) **Vzdelanie**: prostredníctvom migrácie mnohé deti dúfajú, že zvýšia svoj ľudský potenciál získaním vzdelania a zručností. Avšak treba zdôrazniť, že keďže deti

migrujúce bez sprievodu sa musia živiť samé, mnohé z nich napokon namiesto chodenia do školy pracujú alebo sú nútené pracovať popri chodení do školy.

- 4) **Tlak rovesníkov:** v niektorých kultúrach, aby si chlapec získal rešpekt, musí vycestovať za prácou; „je to pracovná migrácia, ktorá je najviac obdivovaná“.
- 5) **Zlepšenie postavenia v rodine:** tento dôvod sa týka najmä synov, ktorí nie sú prvorodení a ktorí pochádzajú z početných rodín žijúcich na vidieku, kde nie sú možnosti na zlepšenie ekonomického postavenia v rámci rodinnej štruktúry, a preto pracovná migrácia je vhodná alternatíva na získanie uznania a lepšieho postavenia v rámci rodiny.
- 6) **História a kultúra:** Viaceré výskumy preukazujú, že detská migrácia je najvyššia v kultúrach, kde migrácia je vnímaná ako „životná skúsenosť“, akýsi prechod k dospelosti. Môže deťom poskytnúť príležitosť rozvinúť nezávislosť a autonómiu a naučiť sa viac o živote. Napríklad v krajinách západnej Afriky panuje naďalej tradícia zverenia dieťaťa do výchovy a starostlivosti vzdialenejšej rodiny, a je taktiež preukázané, že tieto deti sú veľmi často využívané, resp. zneužívané na domáce práce.
- 7) **Dopad choroby HIV/AIDS:** toto sa týka najmä detí v krajinách subsaharskej Afriky, kde je cca 12 miliónov detí osirelých, pretože im rodičia zomreli na AIDS. Je dokázané, že v dôsledku HIV/AIDS sú mnohé deti nútené vstúpiť na pracovný trh predčasne, a veľa z nich migruje za pracovnými príležitosťami.
- 8) **Domáce násilie:** je ďalším dôvodom, prečo deti opúšťajú domovy a migrujú dúfajúc, že niekde inde začnú nový život. Napr. mnohé z tzv. street children, t. j. deti žijúce na uliciach reportovali, že pred rozhodnutím migrovať doma zakúsili domáce násilie.
- 9) **Vnútorne vysídlenie z dôvodu konfliktu alebo prírodnej katastrofy:** vnútorne vysídlenie neprimerane zasahuje deti, pretože podľa Internal Displacement Monitoring Centre polovica z 27 milióna vnútorne vysídlených osôb vo svete sú deti. Vnútorne vysídlenie, najmä u detí, ktoré sú odlúčené od svojich rodín, často núti tieto deti migrovať hľadajúc bezpečie, pracovné príležitosti a možnosti lepšieho života.
- 10) **Klimatické zmeny:** Podľa World Development Report Svetovej banky z roku 2010 najmenej 200 miliónov ľudí bude zvažovať migráciu ako stratégiu prežitia v dôsledku klimatických zmien, pričom väčšina tejto migrácie bude z vidieckych oblastí v rozvojových krajinách do miest. (ILO, 2010)

Počty

Európska komisia, Save the Children, IOM, ako aj iné organizácie zaoberajúce sa problematikou detí bez sprievodu sa zhodujú v tom, že štatistiky o počtoch detí bez sprievodu prichádzajúcich každoročne do Európy sú obmedzené a nedostatočné. Najspoľahlivejšie sú údaje o počtoch maloletých žiadateľov o azyl bez sprievodu. Podľa údajov Eurostatu je to pomerne stabilné číslo, okolo 12-tisíc ročne²⁵. Z údajov Eurostatu je tiež zrejmé, že do Európy prichádza oveľa viac chlapcov ako dievčat²⁶. Štatistiky tiež

²⁵ Celkové počty maloletých žiadateľov o azyl bez sprievodu v EÚ: 2013: 12 640, 2012: 12 545, 2011: 11 695, 2010: 10 620, 2009: 12 225 (zdroj: EUROSTAT, údaje aktualizované k dátumu 22.9.2014)

²⁶ Maloletí žiadatelia o azyl bez sprievodu v EÚ – chlapci: 2013: 10 575; 2012: 10 490; 2011: 9 655; 2010: 8 485; 2009: 10 115 (zdroj: Ibid.)

ukazujú, že najpočetnejšia skupina odlúčených detí žiadajúcich v EÚ o azyl sú deti vo veku 16 až 17 rokov²⁷.

Údaje o počtoch detí bez sprievodu, ktoré nežiadajú o azyl, sú veľmi nepresné a v prípade väčšiny krajín EÚ neexistujúce. Len niektoré krajiny, vrátane Slovenska, majú k dispozícii štatistiky o počtoch odlúčených detí na ich území nežiadajúcich o azyl²⁸ (Komisia, 2014). Tu však treba poznamenať, že aj krajiny, ktoré majú štatistiky o odlúčených deťoch, tieto zahŕňajú iba deti, ktoré prišli do pozornosti štátnych orgánov, či už z dôvodu udelenia nejakého druhu pobytu, alebo z dôvodu neoprávneného pobytu, či neoprávneného prekročenia štátnej hranice. Preto, pokiaľ ide o počty odlúčených detí nachádzajúcich sa v Európe bez oprávnenia na pobyt, máme k dispozícii len odhady. Podľa dostupných odhadov sú počty detí bez sprievodu prichádzajúcich do Európy neoprávnené oveľa vyššie ako počty detí žiadajúcich o azyl. Podľa odhadov Separated Children in Europe Programme (SCEP) v Európe žije okolo 100 000 detí bez sprievodu v ktoromkoľvek momente. (Smith)

Vychádzajúc zo štatistických údajov, ktoré sú k dispozícii, najväčšie počty odlúčených detí sa nachádzali v roku 2013 v Taliansku²⁹, vo Švédsku³⁰ a v Nemecku³¹.

Podľa Save the Children väčšina odlúčených detí, ktoré v Európe požiadali o azyl, sú chlapci pochádzajúci primárne z Afganistanu a z afrických krajín (Save the Children, 2012). Európska komisia rozdeľuje krajiny EÚ na tri kategórie podľa rozsahu a povahy prívlevu detí bez sprievodu. Prvú skupinu tvoria krajiny, v ktorých prevažná väčšina týchto detí požiadala o azyl (napr. Švédsko, Nemecko); krajiny, v ktorých podanie žiadostí o azyl týmito deťmi sú oveľa menej významné v porovnaní s deťmi bez sprievodu v postavení migrantov, ktorí vstúpili do krajiny bez oprávnenia na vstup či pobyt, často sú týmito deťmi potom vydané povolenia na pobyt (napr. Španielsko, Taliansko), a poslednú skupinu tvoria tranzitné krajiny, v ktorých deti bez sprievodu podávajú veľmi málo žiadostí o azyl, a cez ktoré tieto deti väčšinou len prechádzajú, aby sa dostali do svojej cieľovej krajiny (typicky krajiny strednej a východnej Európy).

Deti bez sprievodu prichádzajúce na Slovensko

Vo všeobecnosti sa prijíma názor, že z pohľadu cieľovej krajiny, ktorú si odlúčené deti vyberajú, Slovensko patrí medzi tranzitné krajiny. Až na pár výnimiek, deti bez sprievodu prichádzajú do SR bez víza či povolenia na pobyt, v prevažnej väčšine prípadov aj bez cestovných a iných dokladov. Za posledné tri roky (2011 – 2013) najčastejšie krajiny pôvodu týchto detí sú Somálsko, Afganistan, Moldavsko, Bangladéš a Vietnam. Zaujímavý je však trend postupného a dosť radikálneho znižovania počtu prichádzajúcich detí bez sprievodu v posledných rokoch. Zatiaľ čo ešte pred štyrmi či piatimi rokmi to

²⁷ Maloletí žiadatelia o azyl bez sprievodu v EÚ vo veku 16 a 17 rokov: 2013: 8 455; 2012: 8 290; 2011: 7 340; 2010: 6 580; 2009: 6 930 (zdroj: Ibid.)

²⁸ Podľa správy sú takéto údaje dostupné, okrem Slovenska, pre nasledovné krajiny: Taliansko (8 461), Španielsko (2 165), Belgicko (1 682), Cyprus (57), Maďarsko (14), Poľsko (4), Litva (8), Estónsko (2), Chorvátsko (302) – ide o štatistické údaje poskytnuté prostredníctvom národných kontaktných bodov Európskej migračnej siete (EMN)

²⁹ 807 žiadateľov o azyl a 8 461 detí nežiadajúcich o azyl

³⁰ 3 850 žiadateľov o azyl, pričom však počty detí nežiadajúcich o azyl nie sú k dispozícii

³¹ 2 485 žiadateľov o azyl, rovnako počty detí nežiadajúcich o azyl nie sú k dispozícii

bolo cez 200 až 250 detí ročne, v rokoch 2011 a 2012 to bolo okolo 150 detí³², a v roku 2013 to bolo 72 detí zverených do starostlivosti orgánov sociálnoprávnej ochrany detí³³. Podľa štatistických údajov Úradu hraničnej a cudzineckej polície PPZ v prvom polroku 2014 boli zadržané pri neoprávnenom prekročení štátnej hranice alebo neoprávnenom pobyte iba 4 štyri deti. Tu je však potrebné poukázať na skutočnosť, že na rozdiel od predchádzajúcich rokov od roku 2012 sa začali vo väčšej miere realizovať vyšetrenia s cieľom určiť vek, konkrétne to bolo 85 vyšetrení v roku 2012 a 25 vyšetrení v roku 2013, pričom prevažnej väčšine cudzincov uvádzajúcich vek maloletosti bol týmito vyšetreniami stanovený vek nad 18 rokov, a teda nikdy neboli našimi štátnymi orgánmi uznaní za maloletých bez sprievodu. Spoľahlivosť výsledkov týchto RTG vyšetrení je však spochybňovaná nielen mimovládnyimi organizáciami na Slovensku, ale aj celkovo v Európe, a aj Národný akčný plán pre deti na roky 2013 – 2017 zakotvil ako jedno z opatrení prehodnotenie postupov pri určovaní veku cudzincov, a s týmto cieľom bola vytvorená medzirezortná pracovná skupina, ktorá má za úlohu navrhnúť spôsob určovania veku, ktorý bude v súlade s Dohovorom o právach dieťaťa, procesnými štandardami, ako aj s najnovšími medicínskymi poznatkami v tejto oblasti. Dôležité je tiež uviesť, že, v súlade so zisteniami Európskej komisie, len veľmi malé percento detí bez sprievodu prichádzajúcich do SR podá na našom území žiadosť o azyl. Podľa štatistických údajov Migračného úradu MV SR podalo žiadosť o azyl v r. 2009: 28 odlúčených detí, v r. 2010 to bolo 7 detí, 2011: 18 detí; 2012: 5 detí; a 2013 taktiež 5 odlúčených detí³⁴.

Zraniteľnosť detí bez sprievodu

Deti bez sprievodu sú dvojnásobne zraniteľné – pre ich postavenie detí a pre ich postavenie migrantov. Deti, ktoré migrujú bez rodičov, sú osobitne ohrozené zneužívaním, nátlakom, oklamaním a násilím, pretože nemajú prirodzených ochrancov. Dievčatá sú osobitne ohrozené počas cesty rizikom sexuálneho násillia, napríklad zo strany prevádzáčov. Osobitne zraniteľné sú deti pod minimálnym vekom na zamestnanie, ktoré prekročia hranice neoprávnene a neovládajú jazyk cieľovej krajiny (Rao, 2009).

Úroveň prípravy a informovanosti (o práci a o cieľovej destinácii) ešte pred odchodom z domovskej krajiny má priamy vplyv na mieru zraniteľnosti. Riziká existujú tak v krajine tranzitu, ako aj v cieľovej krajine. Taktiež, čo sa začína ako dobrovoľná migrácia, môže sa počas cesty do cieľovej krajiny zmeniť na obchodovanie. (Rao, 2009). Podľa ILO v cieľovej krajine väčšina detí bez sprievodu pracuje v sivej ekonomike, kde sú veľmi často zneužívané.

Závislosť od dospelých

Keďže deti často získavajú prácu prostredníctvom dospelých, určitým spôsobom zostávajú závislé od dospelých, s ktorými sú v mocensky nerovnom vzťahu. Pre deti bez sprievodu je, vzhľadom na ich vek, neuveriteľne ťažké, resp. právne nemožné bez pomoci

³² Podľa Štatistického prehľadu legálnej a nelegálnej migrácie Úradu hraničnej a cudzineckej polície PPZ v roku 2012: 147 a v roku 2011: 145 detí zachytených pri neoprávnenom prekročení štátnej hranice alebo na neoprávnenom pobyte; podľa štatistik Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny bolo do starostlivosti orgánov sociálnoprávnej ochrany detí zverených v roku 2011: 169 detí a v roku 2012: 151 detí

³³ Z toho bolo 52 detí bez sprievodu zachytených pri neoprávnenom prekročení štátnej hranice alebo na neoprávnenom pobyte (podľa Ročenky ÚHCP PZ)

³⁴ Štatistické údaje dostupné na webovej stránke Migračného úradu MV SR: <http://www.minv.sk/?statistiky-20>

dospelých získať bývanie alebo prístup k službám (vrátane finančných služieb). Bez zákonných zástupcov sa deti musia spoliehať na neoficiálne cesty a často preto končia v sivej ekonomike, kde absentuje monitorovanie pracovných podmienok, zneužívanie je bežné a sociálna ochrana slabá. (ILO, 2010)

V máji 2009 Špeciálny reportér OSN pre ľudské práva migrantov vyhlásil: „štáty by mali uznať, že migrujúce deti, osobitne deti bez sprievodu, sú najviac vystavené najhorším formám detskej práce“ (Bustamante, 2009). Podľa ILO väčšina detských migrantov pracuje v poľnohospodárstve, domácnostiach a v mestskej sivej ekonomike, často v nebezpečných podmienkach a vystavení sú obrovskému riziku zneužívania a vykorisťovania.

Väčšina detských migrantov migruje vnútroštátne, teda v rámci svojej vlastnej krajiny. Keď deti bez sprievodu prekročia hranice, je pravidlo, že tak zväčša robia ako nedokumentovaní migranti, čím ešte viac zvyšujú svoju zraniteľnosť. Aj keď sa dostanú do pozornosti štátnych orgánov a sú umiestnení do zariadení starostlivosti o deti, nemožno hovoriť o tom, že by sa dostali do bezpečia, vzhľadom na vysoké počty detí bez sprievodu, ktoré z detských domovov miznú. (ILO, 2010)

Rovnako správa UNICEF o obchodovaní s deťmi v Európe poukazuje na zvýšené riziko zneužívania u detí, ktoré nemajú možnosť migrovať legálnou cestou. Podľa tejto správy existujúce štúdie ukazujú, že tínedžeri vo veku 13 až 18 rokov sú najrizikovejšou skupinou detí z hľadiska rizika obchodovania vo východnej Európe. Výskum uskutočnený organizáciou UNICEF v Moldavsku napríklad odhalil, že napriek tomu, že deti vedia o rizikách obchodovania, sú pripravené migrovať prostredníctvom nebezpečných kanálov. (UNICEF, 2008) Výskum uskutočnený v krajinách juhovýchodnej Európy potvrdil, že chudoba, alkoholizmus, disfunkčné rodiny, užívanie drog, sexuálne zneužívanie a domáce násilie patria medzi faktory prispievajúce k zraniteľnosti týchto detí. (Limanowska, 2005)

Úloha komunit

Podľa správy Medzinárodnej organizácie pre migráciu (IOM) obchodníci s ľuďmi si vyberajú často za cieľ tie najzraniteľnejšie skupiny detí, a to z nasledovných dôvodov: túžba migrovať z dôvodu nepriaznivých socioekonomických okolností, rozpad rodinných štruktúr, generačné konflikty, ľahšie získanie právneho statusu z dôvodu postavenia maloletých v niektorých krajinách a tlak rodiny nájsť si lepšie platené zamestnanie v cieľovej krajine. IOM tiež popisuje závislosť týchto detí od komunit, ide o tzv. reťazovú migráciu alebo sociálne siete. Podľa tejto teórie komunity zohrávajú kľúčovú úlohu pri rozhodovaní sa migrovať, kvôli poskytnutiu informácií pred cestou. Sociálne siete môžu tiež zohrávať „podpornú úlohu“, a to najmä počas obdobia usadzovania sa v cieľovej krajine. Migranti, ktorí sa nachádzajú v krajine bez oprávnenia, sú pritom oveľa viac závislí od týchto sietí, pokiaľ ide o získanie informácií aj prístup k službám (bývanie, práca, a pod.), ako migranti s povolením na pobyt. (IOM, 2002)

Podľa zistení výskumu Oxfordskej univerzity, Centra pre migráciu, politiku a spoločnosť, napriek tomu, že deti bez sprievodu necestujú so svojimi rodičmi, necestujú sami, a jednotlivci, ktorí ich sprevádzajú, často nie sú obchodníci s ľuďmi. Väzby vytvorené s „kontaktnými osobami“ odhaľujú závislosti mimo rodiny, a to z dôvodu získania rôznych benefitov. Siete sú vytvárané na základe sociálnych a ekonomických vzťahov a vidiečania, vrátane detí, vytvárajú príbuzenstvá. Kontakty, ktoré prepájajú deti na

sociálne siete s cieľom zabezpečiť cestu, prácu či ubytovanie, umožňujú detskú migráciu. (Heissler, 2009)

Vyslanie rodinou

Z prieskumu Medzinárodnej organizácie pre migráciu (IOM) vyplýva, že rodičia niekedy aktívne podporujú migráciu jedného dieťaťa ako formy zdroja obživy pre celú rodinu. Očakávania rodiny, zmysel pre povinnosť a krátkodobé stratégie prežitia často bránia ich integrácii: je bežné, že odídu zo školy, pretože to považujú za „stratu času“ v porovnaní s potrebou zarábať peniaze. Avšak v niektorých prípadoch je situácia opačná, a to vtedy, keď rodičia vyslali deti do Európy s cieľom získať lepšie vzdelanie, a teda šancu na lepšiu budúcnosť. (IOM, 2002) Viac o úlohe rodiny v migrácii odlúčených detí vid' v Profile detí zo Somálska a z Afganistanu.

Zavádzajúce informácie od „navrátilcov“

IOM tiež označuje za dôležitý „push“ faktor skutočnosť, že migranti vracajúci sa z Európy domov majú často tendenciu prikrášliť popisy ich života a skúseností v hostiteľskej krajine namiesto toho, aby priznali, že ich migračné plány zlyhali. Toto je vysvetlené najmä strachom, že nebudú uznaní alebo budú dokonca zapudení zo strany ich rodiny, a tiež hanbou priznať zlyhanie. Toto je prípad nielen mužov, ale aj dievčat, ktoré boli sexuálne zneužívané. Obete obchodovania uprednostňujú klamať o ich životných a pracovných podmienkach, a výsledkom je, že dávajú falošné očakávania potenciálnym migrantom, ktorí sú často tí najzraniteľnejší.

Môžeme zhrnúť, že základné dôvody zraniteľnosti detí bez sprievodu sú:

- Vek: ide o deti, ktoré sú samé osebe veľmi zraniteľné, navyše, vek maloletosti spôsobuje, že deti nemôžu samé uzatvárať zmluvy a vykonávať iné právne úkony, a teda nemôžu uzavrieť pracovnú zmluvu (ak majú vek nižší ako minimálny vek na vstup do pracovnoprávných vzťahov), kúpiť si alebo prenajať byt, otvoriť účet v banke a pod.
- Postavenie migranta: a s tým súvisiace nielen právne postavenie ako cudzinca/štátneho príslušníka tretej krajiny v hostiteľskej krajine, ale aj odlúčenie od rodiny, neznalosť prostredia a jazyka, neznalosť právnych a najmä imigračných a pracovnoprávných predpisov a pod.
- Neoprávnený pobyt v krajinách EÚ: mnohé deti bez sprievodu prichádzajú do EÚ bez víz alebo povolenia na pobyt, pričom sa obávajú kontaktovať príslušné štátne orgány a políciu, pretože sa obávajú dôsledkov, najmä možného vyhostenia do krajiny pôvodu.
- Absencia dokumentov: mnohé deti bez sprievodu prichádzajú bez dokladov, či už z dôvodu, že tieto nikdy nemali alebo ich cestou stratili, alebo sa im zničili, alebo im boli odňaté prevádzачmi, príp. dostali od prevádzачov inštrukciu, že dokladov je lepšie sa zbaviť; táto skutočnosť ich sama osebe predurčuje na „tajný“ život v rámci komunit a nelegálnu prácu v sivej ekonomike často za osobitne vykorisťujúcich podmienok.
- Tlak rodiny: deti bez sprievodu sa často nerozhodnú odísť z domova samé, ale boli vyslané svojimi rodinami, či už do bezpečia, alebo za lepším životom a vzdelaním, alebo je ich misiou zarábať a posilať domov časť zárobku, aby tak pomohli prežiť často početnej rodine doma a zaplatili za štúdium svojich súrodencov; deti bez sprievodu prijímajú aj počas svojej cesty a pobytu v Európe inštrukcie zo strany

rodičov a cítia povinnosť splniť svoje poslanie za každých okolností, preto sú ochotné pracovať a žiť v často nehumánnych podmienkach; vedia, že ich rodiny sa zadlžili, len aby im zaplatili cestu na „západ“, a nepripustia zlyhanie.

- Naivita a dôverčivosť: vzhľadom na to, že ide o deti často bez dostatočných životných skúseností, typická je dôverčivosť, pokiaľ ide o informácie a prísluby poskytnuté zo strany dospelých krajanov alebo komunít, v ktorých sa pohybujú, a ktorí ich naivitu môžu zneužiť.
- Predchádzajúca traumatizácia: zraniteľnosť detí bez sprievodu sa zvyšuje, ak dieťa už predtým, v krajine pôvodu alebo počas cesty, zažilo nejaké traumatizujúce zážitky, ako napr. vojna, strata či rozpad rodiny, sexuálne či iné zneužívanie, zlé socioekonomické podmienky v krajine pôvodu, ale aj zaistenie či iné traumatizujúce zážitky počas cesty do cieľovej krajiny.
- Kontrola a manipulácia zo strany obchodníkov a prevádzáčov: deti bez sprievodu dostávajú počas cesty inštrukcie zo strany prevádzáčov, obchodníkov či iných dospelých osôb, ktoré ich sprevádzajú; vzhľadom na to, že sa chcú dostať do cieľovej krajiny, a tiež vzhľadom na často existujúci dlh, majú deti tendenciu byť pod značným vplyvom týchto osôb a poslúchať ich inštrukcie, pričom tu opäť zohráva svoju úlohu ich dôverčivosť a neznalosť prostredia.
- Odkázanosť na pomoc dospelých: ako už bolo popísané vyššie, deti bez sprievodu sú pre svoj nízky vek a často neoprávnený imigračný status odkázané na pomoc zo strany dospelých.
- Vplyv komunít a „sociálnych sietí“: ako ukazujú viaceré štúdie, vplyv komunít, sociálnych sietí a krajanov je obrovský, a to od absolútneho začiatku, keď sa dieťa, resp. jeho rodina rozhodujú, či dieťa vyslať „do sveta“, ako aj pokiaľ ide o organizáciu cesty a poskytnutie „pomocnej ruky“ dieťaťu v cieľovej krajine, vybavenie práce, ubytovania a pod. Do tejto kategórie spadá aj naivné spoliehanie sa na informácie poskytnuté „skúsenejšími“ navrátilcami, ktoré však môžu byť nepravdivé a zavádzajúce. Vplyv komunít môže byť pozitívny, ale aj veľmi negatívny, keď sú deti často zlákané a následne zneužívané.

Profily odlúčených detí prichádzajúcich na Slovensko

Zo štatistického prehľadu legálnej a nelegálnej migrácie v Slovenskej republike³⁵ vyplýva, že z celkového počtu 52 detí bez sprievodu zadržaných príslušníkmi hraničnej a cudzineckej polície pri neoprávnenom prekročení štátnej hranice alebo na neoprávnenom pobyte bolo 19 z Afganistanu a 17 zo Somálska. V roku 2012 bolo z celkového počtu 147 detí bez sprievodu zadržaných pri neoprávnenom prekročení štátnej hranice alebo na neoprávnenom pobyte 79 zo Somálska a 20 z Afganistanu. Somálsko a Afganistan môžeme preto identifikovať ako dve najčastejšie krajiny pôvodu detí bez sprievodu momentálne prichádzajúcich na územie SR.

V rámci nášho výskumu sme sa preto pokúsili bližšie pozrieť na dôvody migrácie detí z týchto krajín, okolnosti ich príchodu do krajín EÚ, ako aj na podmienky ich pobytu a života vo vysnenej Európe.

³⁵ Štatistický prehľad legálnej a nelegálnej migrácie v SR za roky 2013 a 2012

Deti prichádzajúce zo Somálska³⁶

Motivácia poslať deti „za more“

Somálsko má nefunkčnú vládu od roku 1991, keď režim prezidenta Muhammada Siyad Barreho skolaboval a súperiaci militantní vodcovia a ozbrojené klanové frakcie rozvrátili celú krajinu. Pre krajinu nastal čas bezprecedentného utrpenia v podobe vojny, hladu, anarchie a chudoby. Výsledkom tohto viac ako 20 rokov trvajúceho utrpenia je, že Somálčania upierajú všetky svoje nádeje do „iného sveta“ za hranicami – posielanie peňazí, udržiavanie biznisu a domovov ďaleko v cudzine, získanie vzdelania a práce vo vzdialených krajinách. Mať príbuzného v zahraničí sa stalo najlepšou investíciou, akú zraniteľná somálska rodina môže mať.

Deti sú posielané preč zo somálskych území v dôsledku chronickej sociálnej krízy, ktorá v krajine vládne po rokoch deštrukcie a nezájmu medzinárodného spoločenstva. Väčšina somálskych detí prichádza do Európy z oblastí južného Somálska a Mogadiša najviac ovplyvnených konfliktom, ale deti prichádzajú aj z pokojnejších post- konfliktných oblastí.

Nedostatok obživy, pretrvávajúci konflikt a absencia základných služieb – najmä zdravotníctva a školstva – znamená, že panuje všeobecný nedostatok nádeje na lepšiu budúcnosť. Posielanie tínedžerov a detí za hranice sa stalo veľmi rozšírenou ekonomickou stratégiou dávajúcou nádej, že dieťa bude časom pravidelne zasielať domov peniaze.

Jeden somálsky humanitárny pracovník opisuje túžbu získať víza ako „národnú posadnutosť“. Uvádza: „Každá osoba tu by zapredala svoju dušu, aby získala vízum – predali by svoj dom, svoje ťavy, zlato, všetko vlastníctvo. Radi zaplatia aj 10 000 amerických dolárov agentovi a podstúpia riziko, aby niekoho z rodiny dostali za hranice“. Aj keď Somaliland je relatívne pokojný, obyvatelia hovoria, že absencia škôl uspokojivej kvality, nedostatok nemocníc a zlá, veľmi obmedzená ekonomika sú faktory, ktoré naďalej povzbudzujú rodiny, aby posielali preč svoje deti. „Ide o to, že dieťa vyslané do cudziny sa stáva zdrojom príjmu“.

Motiváciou je aj to, že rodiny dúfajú, že časom sa budú môcť so svojimi deťmi v zahraničí zlúčiť. Výskum však zistil, že časom sa deti a ich rodičia kultúrne odcudzia. Rodičia sa musia zmieriť s tým, že ich deti opustia veľkú časť svojej kultúrnej identity, prestanú hovoriť rodným jazykom a stanú sa veľmi neviazanými pokiaľ ide o praktizovanie islamského náboženstva. Rodičia sú však radi, že ich deti sú v bezpečí a majú budúcnosť.

Rozhovory realizované v Mogadiše tiež potvrdili, že mnohé rodiny, ktoré posielajú deti „za more“, majú dostatok finančných prostriedkov a môžu si napr. dovoliť zaplatiť za vzdelanie svojich detí v súkromných školách v Mogadišo alebo im najať súkromných učiteľov, ale uprednostňujú nazhromaždiť väčšiu finančnú čiastku, aby deti prepašovali von. „Moje deti sú môj kapitál“, uviedla otvorene matka, ktorá poslala štyri svoje deti do Švédska a Veľkej Británie.

³⁶ Prevzaté z: UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs: A Gap in their Hearts: Experience of Separated Somalian Children, 2003, dostupná na: [<http://www.irinnews.org/pdf/in-depth/gap-in-their-hearts-english.pdf>]. Informácie o deťoch bez sprievodu prichádzajúcich do Európy zo Somálska pochádzajú z rozsiahlej správy Úradu OSN pre koordináciu humanitárnych záležitostí (United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs – OCHA), ktorá bola vypracovaná na základe hĺbkového výskumu IRIN (Integrated Regional Information Networks, čo sú špecializované informačné jednotky založené s cieľom zlepšiť odpoveď medzinárodného spoločenstva na humanitárne krízy vo svete) – výskum bol konkrétne uskutočnený úradom IRIN v Keni, v Nairobi v roku 2003.

Vysielanie detí „k rodine“ je súčasť tradície

Somáľčania sú pripravení podstúpiť riziko, ktoré je súčasťou poslania detí do zahraničia čiastočne aj preto, že „nejde o úplne cudzí koncept“. Somálska spoločnosť je nomádska, rodiny vždy záviseli od kontaktov a vzťahov v rámci klanov, keďže sa presúvali v rámci jednotlivých území často veľké vzdialenosti prekračujúc národné a etnické hranice. Predtým ako skolaboval somálsky štát, bolo normálne posielat' deti preč na dlhé obdobia, aby žili u starých rodičov alebo iných príbuzných. Avšak po páde režimu a kolapse štátu sa táto tradícia zdeformovala: deti sú vysielané do odlišného kultúrneho prostredia na časovo neohraničené obdobie, často bez akejkoľvek podpory príbuzných.

V súčasnom krízovom stave somálskej spoločnosti sú somálske rodiny ochotné poslať deti k veľmi vzdialeným príbuzným. Navyše, príbuzní, ktorým z tradičného pohľadu môžu byť deti zverené, sa môžu ukázať ako vysoko nevhodní opatrovatelia detí v prostredí západného sveta. Jeden navrátiliec z Anglicka pre IRIN uviedol, že „rodičia si tu neuvedomujú, že strýko sa drasticky zmenil v západnej spoločnosti a teraz pije alkohol, je nezamestnaný a nemá nikoho, kto by sa staral o domácnosť, a sotva si môže dovoliť postarať sa o seba samého“.

Somálske rodiny, ktoré zostávajú doma, nechcú pripustiť, aké zložité je pre príbuzných v zahraničí starať sa o odlúčené deti – ich jediná perspektíva je, že všetko v zahraničí musí byť nevyhnutne lepšie ako doma. Jedna matka v rozhovore uviedla: „Sme ochotní podstúpiť väčšie riziká, pretože veríme, že všetci, čo žijú v zahraničí, musia žiť v luxuse“. Vzhľadom na silnú tradíciu osobnej ústnej komunikácie v somálskej kultúre, rozsah komunikácie udržiavanej medzi príbuznými v zahraničí a domovom cez telefón alebo internet je v porovnaní s inými skupinami utečencov veľmi obmedzený, resp. často neexistujúci. Výsledkom je, že niektoré rodiny úplne odmietajú uveriť tomu, že by ich dieťa mohlo žiť osamelý život v nejakej ubytovni. „Neverím, že naše deti sú niekedy osamelé, pretože každé dieťa má líniu svojho príbuzenstva, svoj rod, vždy môžu nájsť nejakého príbuzného“. Len veľmi málo rodín si uvedomí, aká enormná priepasť je medzi snom a realitou.

Hambaar: prevádzачi

Prevádzanie detí zo somálskych území je teraz natoľko rozšírené, že prevádzачi sa stali nebezpečnou neformálnou inštitúciou, ktorá sa v konverzácii modernej somálskej spoločnosti označuje ako „hambaar“. Prevádzачi sú označovaní viac spoločensky prijateľným termínom „agenti“ a prevádzanie detí považujú za legitímnu stratégiu prežitia.

Previesť staršie dieťa do zahraničia stojí dnes približne 10 000 amerických dolárov, a pokiaľ ide o cieľové krajiny, tie sa vyberajú podľa sociálnej politiky a prítomnosti príbuzných. Dôsledky zlyhania pri prevádzaní sú spravidla znášané deťmi samotnými, keďže agenti ich opustia pri prvom náznaku problémov, a to aj vtedy, ak sa nedostali do cieľovej krajiny. Autority, ktoré následne riešia ich situáciu, majú často problém od nich získať nejaké výpovede, keďže sú často inštruované prevádzачmi nepovedať ani slovo.

Jeden prevádzач z Mogadiša, pod podmienkou zachovania anonymity, opísal pre IRIN päť najčastejších spôsobov prevádzania detí do Veľkej Británie. Uviedol, že najčastejšie využíva skutočné anglické pasy vydané somálskym deťom v Anglicku. Zapožičanie pasu stojí okolo 500 libier, následne s použitím tohto pasu môže cestovať s dieťaťom zo Somálska, ktoré sa aspoň trochu podobá na dieťa na fotografii. „Niekedy sa stáva, že

máte pas vydaný pre 15-ročné dievča a musíte naň previesť 13-ročného chlapca oblečeného do dievčenských šiat“, uvádza. Ďalšie spôsoby zahŕňajú: vyplnenie formulára o nahlásení straty pasu; podplatenie štátnych zamestnancov pracujúcich v európskych imigračných úradoch a zmanipulovanie údajov v pase; uvedenie falošného materstva alebo otcovstva detí, ktoré sú uvedené v pasoch rodičov; a napokon manipulácia práv pokiaľ ide o zlúčenie rodiny. V každom prípade väčšina z prevádzackých metód zahŕňa zmenu identity dieťaťa – Ismahan z Mogadiša hovorí: „Agent mi dal iné meno a vek, a ešte mi povedal aj novú adresu bydliska. Naučila som sa nový príbeh svojho života za dva dni. Nechal ma pred dverami polície a povedal mi, aby som o ňom nehovorila ani slovo.“

Stáva sa, že predtým, ako dorazia do cieľovej krajiny, deti skončia ponechané dlhý čas v tranzitných krajinách. V niektorých prípadoch medzinárodné kriminálne gangy násilne tieto deti odvedú a zneužívajú, napr. v sexbiznise.

V Mogadiše, ktoré je centrom prevádzania detí v Somálsku, neexistujú fungujúce bezpečnostné orgány, ktoré by boli schopné riešiť tento problém. A aj v tých častiach Somálska, kde štátne orgány fungujú, nie je vôľa zastaviť tento biznis, ktorý, pokiaľ ide o jeho účel a ciele, sa stal akceptovaným spôsobom prežitia – prevádzanie detí do zahraničia nie je spoločnosťou odsudzované. Takže aj v relatívne pokojnej post konfliktnnej spoločnosti ako Somaliland sú deti naďalej posielané do zahraničia pre pokračujúcu spoločensko-ekonomickú krízu, predovšetkým ide o nedostatok vzdelávacích a zdravotníckych zariadení.

Táto stratégia prežitia má vysokú cenu. Všetky dôkazy naznačujú, že efekt, ktorý má táto stratégia na generácii detí poslaných za more, bude traumatické dedičstvo pre somálsku spoločnosť.

Osud somálskych detí v Európe

Mnohé problémy vznikajú okolo falošných identít, ktoré prevádzачi dajú deťom. Toto ich stavia do konfliktu nielen s autoritami v prijímajúcej krajine, ale so sebou samými. Musia žiť v klamstve. Sociálny pracovník pracujúci s novo prichádzajúcimi deťmi hovorí: „Deti sa nachádzajú v stave zmätku a strachu... oni nespravili rozhodnutie opustiť svoju krajinu, neboli im dané správne informácie, chcú ísť domov.“ Približne jedna tretina detí trpí akútnym strachom a nechce odpovedať na otázky kladené tlmočníkmi, taktiež nie je v stave prijímať akékoľvek informácie.

Psychologička pracujúca s odlúčenými deťmi vo Švédsku hovorí, že proces príchodu do cudzej krajiny, povinnosť podrobiť sa mnohým oficiálnym byrokratickým procedúram, je extrémne stresujúci. Často boli naučené konkrétny príbeh a zastrašované k tomu, aby ho orgánom povedali. Keď sú však na „výsluchu“, je pre ne veľmi psychicky náročné povedať nepravdivý príbeh, a potom s ním žiť. „Tieto deti majú hlboké psychické traumy, ktorých príčiny je ťažké odhaliť“. Prejavujú sa napr. nespavosťou, nočnými morami, úzkosťou a strachom o rodičov, osamelosťou, obavami z vlastnej budúcnosti. Niektoré majú posttraumatickú stresovú poruchu a depresiu. U chlapcov vidíme ako „ventilujú“ svoje problémy navonok, čo sa prejavuje napr. násilným správaním v škole.“ Psychologička ďalej uvádza: „Proces opustenia domova je pre ne šok. Len pár dní pred odchodom je im oznámené, že musia odísť, niekedy im to dokonca povedia len tesne predtým, ako ich odvedie agent. Potom nasleduje nová trauma – idú do krajín, ktoré vôbec nepoznajú; niektoré dievčatá sú cestou zneužívané a znásilňované agentmi;

mnohé deti sú len tak ponechané na železničnej stanici či letisku. Zatiaľ neboli zrealizované takmer žiadne výskumy o tom, ako sa s traumami tieto deti vyrovnávajú a aký život budú schopné viesť v dospelosti. Ich pocity najviac vystihuje slovo opustenosť. Musím konštatovať, že nežijú v spoločnosti, ale na jej okraji, nejde o dobrú prognózu.“

Kultúrny zmätok

V Európe považujeme za dieťa každú osobu vo veku do 18 rokov. Táto západná definícia dieťaťa však nezodpovedá tomu, ako vnímajú deti v iných kultúrach. Vo veľmi tradičnej somálskej kultúre môže byť už 9-ročné dievča považované za ženu a od chlapcov vo veku 14-rokov sa očakáva, že začnú preberať povinnosti dospelých a môžu mať dominantnú úlohu v domácnosti. Čeliac týmto významným kultúrnym rozdielom je pre somálsku rodinu žijúcu v Európe ťažké vychovávať a vzdelávať deti, a to najmä tie odlúčené. Ak si somálska rodina žijúca na západe k sebe vezme odlúčené dieťa, často existuje len veľmi malé pochopenie toho, aká je to zodpovednosť. Taktiež je nepravdepodobné, že budú pochopené osobitné potreby, ktoré odlúčené dieťa môže mať, napr. problémy s novou identitou, depresia a trauma. Toto vedie k vážnemu konfliktu vo vzťahu medzi dieťaťom a jeho novou rodinou, čo môže viesť k tomu, že o niekoľko rokov sa dieťa objaví v oficiálnych štatistikách spáchaných trestných činov, bude umiestnené v nápravno-výchovnom ústave, bude záškolákom alebo sa stane závislým od návykových látok.

Zneužívanie detí vzdialenými príbuznými

Neznámy počet týchto detí je zneužívaných na manipuláciu sociálnych dávok. Vo Veľkej Británii je toto kategória detí, ktorá vzbudzuje osobitné obavy. „Často rodina chce brať sociálne dávky za dieťa, avšak nedáva dieťaťu žiadnu lásku, ani sa oňho nestará“. Dieťa môže byť zneužitý, aby zabezpečilo ubytovanie alebo sociálne dávky, z ktorých žije zvyšok rodiny. Takéto deti sú napr. v somálskej komunite v Londýne považované za „podradnú kastu“ a o ich osud sa nikto nezaujíma. Vo svojej štúdii o odlúčených deťoch žijúcich u vzdialených príbuzných alebo u členov toho istého klanu v Anglicku Save the Children vyslovuje obavy nad nedostatkom záujmu sociálnych pracovníkov o rodiny, ktoré k sebe berú odlúčené deti, a monitorovanie zaobchádzania s nimi.

Sen o vzdelaní

Získanie vzdelania je dôvodom číslo jeden na posielanie detí do Európy. Pre mnohé rodiny perspektíva žiadneho vzdelania alebo vzdelania v zakrpatených školách na vyučovanie Koránu je dostatočným dôvodom na extrémne riešenia a podstúpenie rizík spojených s poslaním detí za hranice. Ale skúsenosti odlúčených detí v Európe sú na míle vzdialené od „zlatej príležitosti“, za ktorú ich vycestovanie považujú ich rodičia. V skutočnosti väčšina odlúčených detí nenaplní ani časť svojho potenciálu a je pre ne ťažkým bojom vyrovnáť sa s každodenným životom v cudzokrajnej škole. Tých pár, ktorým sa podarí získať vysnívané vzdelanie, je zaplavených emocionálnymi problémami týkajúcimi sa zmätku okolo vlastnej identity, príslušnosti a odlúčenia.

Podľa štúdie o skúsenostiach somálskych maloletých utečencov v školách vo Veľkej Británii najčastejšie prejavy psychických problémov, ktoré sa u týchto detí prejavujú, sú: smútok alebo podráždenosť, zlá koncentrácia a neposednosť, agresivita a rozorvanosť, strach z hlasných zvukov alebo hlasov, alebo skupín mužov v uniformách, a tiež fyzické symptómy ako nočné mory, bolesti, strata chuti do jedla, frustrácia a neistota.

Ak tieto deti nezvládnu svoje vzdelanie, je pravdepodobné, že padnú na samé dno spoločnosti a budú osobitne náchylné na kriminálne či antisociálne správanie. Jeden vodca somálskej komunity uviedol: „Naše deti sa pridávajú ku gangom „bez nádeje“ a kradnú v obchodoch. Naučia sa piť alkohol a berú drogy“.

Kríza identity

Odlúčené somálske deti žijú v neskutočnom svete falošnej identity a izolácie. Keď im raz je napríklad udelená medzinárodná ochrana na základe príbehu, ktorý uviedli pri vstupnom pohovore, musia sa tohto príbehu držať, aj keď nebol pravdivý, pretože inak im hrozí odňatie ochrany a deportácia. To znamená, že sú nútené žiť v klamstve. Švédska psychologička hovorí, že „potrebujeme nové slovo pre takýto druh klamstva“. Tak ona, ako aj ďalší odborníci zastávajú názor, že odlúčené deti potrebujú právny a psychologický mechanizmus, ktorý im umožní dodatočne priznať pravú identitu bez negatívnych dôsledkov na ich právny status a celkovú dôveryhodnosť.

Príbuzní, mnohokrát vzdialení alebo zneužívajúci odlúčené deti, nie sú často schopní zvládnuť množstvo sociálnych problémov a problémov správania, ktoré so sebou starostlivosť o odlúčené deti prináša. Normálne otázky adolescentného hľadania vlastnej identity zostávajú pre tieto deti zdeformované. Autor štúdie o vzdelávacích problémoch týchto detí Hussein Hassan hovorí: „naše deti, ktoré sem prichádzajú, trpia krízou identity. Majú diery vo svojich srdciach“.

Dôsledkom nedostatočnej podpory môže byť umiestnenie v nápravno-výchovnom ústave pre problémy so správaním. Sociálni pracovníci, polícia, imigrační úradníci, psychiatri a členovia vlády počas výskumu uviedli, že v nápravno-výchovných ústavoch, zaisťovacích zariadeniach pre mladistvých a na psychiatrických klinikách je umiestnený veľký počet somálskych detí. IRIN však nebol schopný nájsť oficiálne štatistiky o prítomnosti somálskych detí v takýchto inštitúciách v jednotlivých krajinách EÚ. Riaditeľ švédskeho nápravno-výchovného ústavu pre mladistvých, v ktorom sú umiestnené aj somálske odlúčené deti, uviedol: „Problémy identity u týchto detí sú kritické. Deti sú posielané do tohto ústavu orgánmi sociálnoprávnej ochrany detí najčastejšie vtedy, keď dieťa dospelo do štádia, že prestalo chodiť do školy, zaplietlo sa s kriminálnymi skupinami a začalo byť agresívne.“

Pracovníčka somálskej komunity v Londýne vysvetľuje, že im dlho trvalo v rámci somálskej komunity pochopiť rozsah problému s odlúčenými deťmi, z ktorých podľa jej slov mnohé trpia „duševnými problémami“. Stres z odlúčenia, zneužívanie „príbuznými“ pre získanie sociálnych dávok, nedostatok ubytovania, ako aj problémy s identitou si vyberú šokujúco vysokú daň na duševnom zdraví somálskych tínedžerov. Dodáva: „Počula som o prípadoch samovrážd, keď sa títo somálski tínedžeri pokúsili zavraždiť, rezali sa alebo sa hodili pod vlak. Snažíme sa robiť, čo sa dá, aby sme im pomohli, ale neexistuje inštitucionálna priorita venovaná týmto deťom“. (UN, 2003)

Deti prichádzajúce z Afganistanu³⁷

Vzrastajúci počet afganských detí prichádzajúcich do Európy treba chápať v kontexte masívneho exilu z krajiny, ktorá zažíva konflikt a vojnu už viac ako 30 rokov s dramatickými dôsledkami na životné podmienky populácie: násilie a etnická

³⁷ Spracované podľa správy: Save the Children Italy, Profiles and Indicators of Trafficking/ Exploitation of Children in Italy, Working Document, Working Tables, Profile 7: Adolescent Afghan Boys

diskriminácia, masívna chudoba, nedostatočný systém verejných služieb, dramatická úroveň nezamestnanosti.

Väčšina afganských detí opúšťajúcich krajinu pôvodu sú chlapci vo veku 15 až 17 rokov. Viac ako polovica z nich prišla v konflikte aspoň o jedného rodiča. Najčastejšie sú vyslaní rodinou, ale niektorí sa sami rozhodnú odísť v nádeji, že nájdu lepšiu budúcnosť v Európe. Niektorí boli vychovaní príbuznými v Iráne alebo Pakistane.

Rodiny nájdu agentov, ktorí majú deti dopraviť do vybranej cieľovej krajiny. Rodinám je povedané, že keď sa deti dostanú do Európy, najmä keď dorazia do cieľovej krajiny v severnej Európe, dostanú dom, opatrovníka (alebo niekoho, kto sa o nich bude starať), finančnú podporu do výšky 1 000 eur mesačne a budú chodiť do školy. Čím viac peňazí je rodina schopná zaplatiť za cestu, tým je väčšia istota bezpečného dorazenia do cieľovej krajiny. Peniaze prevádzачi požadujú za každý úsek cesty, ale nie nevyhnutne vopred. Halawa, čo znamená „platba“ alebo „úverový list“, je systém používaný Afgancami na presúvanie veľkých finančných čiastok prostredníctvom rozsiahlych poprepájaných sietí z jednej krajiny do inej, vrátane cieľových destinácií. Rodiny často predajú celý majetok, aby zaplatili za cestu, alebo si požičajú peniaze od vzdialenejších príbuzných, aby zaplatili prevádzачom. Ak platba náhodou mešká alebo rodine sa minú peniaze, chlapci sa ľahko dostanú do nebezpečnej situácie nielen v dôsledku nebezpečnej cesty formou neoprávneného prekračovania štátnych hraníc, ale aj preto, že sú vydaní na milosť a nemilosť prevádzачom a sú ľahkým terčom pre obchodníkov s ľuďmi. Ak teda rodina peniaze nepošle, musia zaplatiť za cestu sami, pričom často sú nútení pracovať pre prevádzачov za osobitne vykorisťujúcich podmienok. Riziko zneužívania zo strany príbuzných alebo kontaktných osôb v cieľovej krajine, aby späťne deti zaplatili za svoju cestu, je tiež prítomné.

Deti vyjadrili pocity hlbokého zmyslu pre zodpovednosť a odhodlanie podporovať rodinu, ktorá zostala doma. Tieto deti si sú vedomé toho, že rodina investovala všetko do úspešnej migrácie jedného dieťaťa, často dúfajúc v možnosť zlúčenia s ním v Európe, a že nezostalo doma nič pre ich súrodencov.

Trasa

Pokiaľ ide o najčastejšie trasy z Afganistanu využívané prevádzачmi, je to cez Pakistan a Irán do Turecka, odtiaľ cez Grécko, Taliansko a Francúzsko do Spojeného kráľovstva alebo Holandska alebo cez Rakúsko a Nemecko do škandinávskych krajín. Je tiež vidno jasné etnické rozdelenie, pokiaľ ide o výber cieľovej krajiny, napr. Hazarovia sa snažia dostať do Nórska a Paštovia do Anglicka. Osobitne nebezpečné je najmä prekročenie hranice z Iránu do Turecka. Prevádzачi nútia deti prejsť cez hory v pohraničí na koňoch alebo pešo v noci, spí sa len pod holým nebom. Tí, čo sú chytení tureckou hraničnou políciou a vyhostení späť do Iránu, sa ľahko môžu dostať do rúk iných prevádzачov, ktorí ich unesú, využijú ich zraniteľnú situáciu a pýtajú od rodín doma výkupné vo výške 5- až 15-tisíc amerických dolárov. Cesta z Turecka do Grécka môže byť tiež nebezpečná, pretože deti cestujú na malých nafukovacích člnoch a v noci sú vyslané na more, aby sa dostali na niektoré z gréckych ostrovov. Cestou cez tranzitné krajiny sa deti snažia vyhnúť štátnym orgánom, aby im neboli odňaté odtlačky prstov a nehrozil im následne dublinský tranzit do tejto krajiny.

Cesta tranzitnými krajinami v Európe

Tak cestou, ako aj po príchode do cieľovej krajiny sa odlúčené deti veľmi spoliehajú na pomoc a podporu zo strany iných Afgancov, a to vrátane prevádzáčov a potenciálnych vykorisťovateľov. Veľmi zraniteľní na vykorisťovanie sú najmä v tranzitných krajinách, kde čakajú na cestu ďalej na sever do cieľovej destinácie.

Menšina týchto detí sa počas tranzitu dostane do zariadení starostlivosti o deti (detských domovov) z dôvodu, že sa dostanú do pozornosti štátnych orgánov a v súlade so zákonom sú tam umiestnené ako maloletí bez sprievodu. Avšak miera útekov týchto chlapcov z detských domovov je veľmi vysoká. Toto je spôsobené najmä rozhodnutím rodiny doma, ktoré títo chlapci musia rešpektovať. Niekedy chlapci utečú z detského domova v skupinkách, pričom niektorí z nich môžu byť ovplyvnení rozhodnutím a tlakom ostatných. Vplyv na útek majú aj prevádzачi, s ktorými je dieťa alebo rodina v kontakte.

Deti, ktoré sa rozhodnú zostať v tranzitnej krajine v detskom domove, cítia silnú potrebu nájsť si čo najskôr zamestnanie, aby jednak mohli podporovať finančne seba a jednak posilať peniaze domov. Napriek silnej túžbe študovať nedostatok dokladov o vzdelaní z domovskej krajiny a potreba zarábať často zhatí ich sny o dobrom vzdelaní v Európe. Pokiaľ si nájdú prácu, často sú nútení a ochotní akceptovať zlé pracovné podmienky, ako aj situácie vykorisťovania, len aby mohli zarábať a tiež aby mohli po dosiahnutí dospelosti získať povolenie na pobyt s cieľom zamestnať sa.

Kontakt s rodinou

Kontakt s rodinou, ktorá zostala v krajine pôvodu, je pre tieto deti veľmi dôležitý, vzhľadom na to, že nespravia žiadne dôležité rozhodnutie, napr. o ceste do inej krajiny, bez konzultácie s rodinou. Veria rozhodnutiu svojej rodiny a cítia, že sú na misii pre rodinu, vzhľadom na obrovskú investíciu, ktorú do ich cesty rodina vložila.

Indikátory zraniteľnosti afganských detí³⁸:

1. Čím je dieťa mladšie, tým je zraniteľnejšie.
2. Čím kratší je čas strávený v novej krajine, tým menšie je pochopenie toho, ako prežiť, komu dôverovať, ako sa dostať k službám a k právam vo všeobecnosti.
3. Znalosť miestneho jazyka vo vzťahu k dĺžke času strávenému v novej krajine a úroveň vzdelania.
4. Udržiavanie telefonického kontaktu s rodinou a teda pravdepodobnosť, že dieťa dostáva morálnu a materiálnu podporu.
5. Povinnosť splatiť dlh za cestu alebo povinnosť posilať domov peniaze, najmä ak bolo dieťa vyslané rodinou.
6. Zdravotný stav a fyzická sila, ktorá umožňuje brániť sa.
7. Schopnosť zvládnuť život na ulici.
8. Zbehosť v stratégiách prežitia, a najmä schopnosť uspokojiť svoje základné potreby.
9. Nevýhodné imigračné zákony, ktoré ovplyvňujú možnosť zotrvania v krajine oprávnene.
10. Dostupnosť a možnosti ochrany a nápravy v rámci systému ochrany v danej krajine. (Save the Children)

³⁸ Tieto indikátory môžu byť analogicky aplikované aj na odlúčené deti pochádzajúce z iných krajín

Zmiznutie

Zmiznutie alebo útek

Je otázne a stojí za zamyslenie, či je vhodnejšie používať vo vzťahu k odlúčeným deťom a ich neprítomnosti či nezvestnosti po umiestnení v detskom domove pojem „zmiznutie“, alebo „útek“. Tieto dva termíny majú totiž odlišný význam a predovšetkým odlišné konotácie. Zatiaľ čo pojem „zmiznutie“ automaticky naznačuje, že dieťaťu sa mohlo prihodiť niečo zlé, že okolnosti jeho súčasného stavu a pobytu sú neznáme a že možno neopustilo detský domov z vlastnej vôle, pojem „útek“ poukazuje skôr na dobrovoľné opustenie detského domova z vlastného rozhodnutia a na vlastné riziko.

Synonymami slova „zmiznúť“ sú napr. stratiť sa, vypariť sa, vytratiť sa, stať sa neviditeľným či ocitnúť sa mimo dohľadu. Všetky uvedené slová zadávajú dôvod na pátranie po dieťati, ktoré zmizlo, stratilo sa či ocitlo sa mimo dohľadu, pretože takéto dieťa by mohlo byť v nebezpečenstve. Na druhej strane, synonymami slova „útek“ sú napr. vyhýbanie sa niečomu, bočenie od niečoho (obyčajne nepríjemného), únik, ale tiež napr. zbehnutie či dezercia (z vojska).³⁹ Uvedené významy tohto slova nevzbudzujú obavy, ale skôr vrhajú tieň „podozrenia“ na osobu, ktorá utiekla (uteká napr. väzeň, uteká vojak, utekáme pred zodpovednosťou a pod.).

Na účely výskumu sme sa rozhodli používať termín „zmiznutie“ vo vzťahu k neprítomnosti alebo nezvestnosti odlúčených detí umiestnených v detských domovoch. Zmiznutie považujeme za výstižnejšie slovo, pretože vzhľadom na nedostatok informácií o okolnostiach opustenia detského domova a o následnom osude detí nemôžeme urobiť záver o tom, že skutočne detský domov opustili dobrovoľne a že príčinou ich odchodu nie je obchodovanie s ľuďmi, zneužívanie alebo iný nátlak. Pojem „zmiznutie“ podľa nás v sebe zahŕňa ochranný prístup k deťom, motivuje k pátraniu po nich, a preto ho pokladáme za vhodnejšie slovo.

V mnohých prípadoch sa odchody detí zo Slovenska označujú ako „útek“. Panuje tendencia považovať odchod dieťaťa za dobrovoľné rozhodnutie dieťa opustiť detský domov. Tento názor však nebol do dnešného dňa objektívne vyšetrený, neboli vyvrátené podozrenia z obchodovania alebo zo zneužívania detí či využitia ich dôverčivosti. Myslíme si preto, že bez overených informácií o príčine odchodu dieťaťa a o jeho ďalšom osude nie je možné označovať odchody detí z detských domovov ako úteky.

Od umiestnenia po zmiznutie – situácia na Slovensku

Každé odlúčené dieťa nachádzajúce sa na území SR je umiestnené do detského domova na základe predbežného opatrenia vydaného súdom⁴⁰. Takémuto dieťaťu musí byť ihneď po umiestnení súdom ustanovený opatrovník, ktorým v praxi je miestne príslušný úrad práce, sociálnych vecí a rodiny.

³⁹ Tieto synonymá slov „zmiznúť“ a „útek“ uvádzajú viaceré verejne dostupné slovníky (napr. online databáza synonym - eSynonyma.sk alebo slovník.azet.sk/synonyma)

⁴⁰ § 75a Občianskeho súdneho poriadku

Podľa štatistických údajov poskytnutých Ústredím práce, sociálnych vecí a rodiny⁴¹ bolo v roku 2009 zverených do starostlivosti orgánov sociálnoprávnej ochrany detí 119 detí bez sprievodu, v roku 2010 to bolo 264 detí, v roku 2011 išlo o 169 detí, v roku 2012 bol celkový počet 151 detí a v roku 2013 celkovo 72 detí. Z uvedených počtov detí bola prevažná väčšina umiestnená do detského domova pre maloletých bez sprievodu (2009: 101 detí; 2010: 214 detí; 2011: 150 detí; 2012: 144 detí; 2013: 66 detí). Zvyšné deti boli umiestnené do iného detského domova (2009: 6 detí; 2010: 42 detí; 2011: 19 detí; 2012: 1 dieťa; 2013: 2 deti) alebo do záchytného tábora Migračného úradu MV SR pre žiadateľov o azyl (2009: 12 detí; 2010: 8 detí; 2011: žiadne dieťa; 2012: 6 detí; 2013: 4 deti).

Z Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny SR sme si vyžiadali aj počty umiestnených detí bez sprievodu, ktoré zmizli z detských domovov v uplynulých piatich rokoch (2009 až 2013). Tieto údaje však nie sú predmetom štatistického zisťovania, a preto ich ústredie ako ústredný orgán štátnej správy zastrešujúci prácu orgánov sociálnoprávnej ochrany detí na celom Slovensku nemá k dispozícii. Boli nám však poskytnuté údaje za rok 2013, ktoré boli ústredím práce vyžiadané priamo od miestne príslušných orgánov sociálnoprávnej ochrany detí, konkrétne Úradom práce, sociálnych vecí a rodiny Trenčín (ďalej len „úrad práce Trenčín“) a Úradom práce, sociálnych vecí a rodiny Stropkov, detašované pracovisko Medzilaborce (ďalej len „úrad práce Medzilaborce“). Z poskytnutých údajov vyplýva, že v roku 2013 zmizlo z detského domova v Medzilaborciach 12 detí (z celkového počtu 16 umiestnených detí); a z Detského domova Lastovička v Trenčíne zmizli všetky umiestnené deti⁴².

Napriek tomu, že počty zmiznutí odlúčených detí nie sú predmetom štatistického zisťovania, z našich pozorovaní od roku 2009 vyplýva, že takmer všetky umiestnené deti zmizli. V sledovanom období (5 a pol roka) na Slovensku zostalo len niekoľko odlúčených detí pochádzajúcich prevažne z Afganistanu, väčšine bola poskytnutá medzinárodná ochrana (spravidla doplnková ochrana). Všetky ostatné deti zmizli a ich ďalší osud nám nie je známy. Skutočne len zopár detí bolo neskôr vrátených na územie SR na základe Dublinského nariadenia⁴³ a väčšina z takto vrátených detí zmizla opakovane. Podľa údajov poskytnutých úradmi práce Medzilaborce a Trenčín v roku 2013 boli nájdené a vrátené späť do detského domova Medzilaborce 2 deti (jedno nájdené na území SR do troch hodín po zmiznutí, druhé nájdené v Bulharsku do 13 dní po zmiznutí). V pôsobnosti úradu práce Trenčín nebol v roku 2013 evidovaný žiaden prípad nájdenia a navrátenia zmiznutého dieťaťa.

V rámci výskumu sme sa tiež snažili zistiť priemerný čas, ktorý uplynul od umiestnenia po zmiznutie dieťaťa. Podľa údajov od miestne príslušných úradov práce (Medzilaborce

⁴¹ Na základe žiadosti Ligy za ľudské práva podľa zákona o slobodnom prístupe k informáciám; odpoveď Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny č. UPS/US1/SSVOSPODSK/BEZ/2014/12 358, z 27.3.2014

⁴² V roku 2013 boli do detského domova pre maloletých bez sprievodu v Trenčíne umiestňovaní chlapci, a do detského domova v Medzilaborciach predovšetkým dievčatá. V roku 2014 už ako jediný detský domov pre maloletých bez sprievodu na Slovensku funguje detský domov a detský domov pre maloletých bez sprievodu Medzilaborce, do ktorého sú umiestňované všetky odlúčené deti (chlapci aj dievčatá) nájdené na území SR.

⁴³ Podľa odpovede Migračného úradu MV SR č. MU-OPO-2014/000336-002KM-TO2-2014/002310, zo dňa 25.8.2014, od obdobia začiatku účinnosti nového, prepracovaného znenia nariadenia Európskeho parlamentu a Rady (EÚ) č. 604/2013 z 26.6.2013, ktorým sa stanovujú kritériá a mechanizmy na určenie členského štátu zodpovedného za posúdenie žiadosti o medzinárodnú ochranu podanej štátnym príslušníkom tretej krajiny alebo osobou bez štátnej príslušnosti v jednom z členských štátov, t.j. od júla 2013, Dublinské stredisko Migračného úradu MV SR nevykovalo žiaden transfer maloletého bez sprievodu ani z územia ani na územie SR

a Trenčín) za rok 2013, v danom roku z detského domova Medzilaborce deti zmizli priemerne do 24 dní (najdlhší pobyt pred zmiznutím bol 76 dní a najkratší 3 dni) a z Detského domova Lastovička v Trenčíne priemerne do 6 až 10 dní (najdlhší pobyt pred zmiznutím bol 3 mesiace a najkratší 5 dní).

Z poskytnutých údajov za rok 2013 a z výskumu vyplýva, že k miznutiu detí dochádza najčastejšie niekoľko dní až cca 2 – 3 týždne po umiestnení v detskom domove. Často k zmiznutiu dochádza ihneď alebo krátko po prepustení z uzavretej, karanténnej časti detského domova, do ktorej sú deti umiestnené po príchode do domova. Zaznamenali sme prípady detí, ktoré ušli zo Slovenska aj po uplynutí dlhšieho časového obdobia od ich umiestnenia v detskom domove.

Identifikované príčiny miznutí v SR

V rámci nášho výskumu sme identifikovali nasledujúce príčiny miznutí alebo útekov odlúčených detí ako najčastejšie:

- **Prítomnosť rodinného príslušníka alebo príbuzného v inej krajine EÚ:** tu treba uviesť, že okrem rodičov, súrodenca, tety, strýka či starých rodičov môže ísť aj o vzdialeného či dokonca veľmi vzdialeného príbuzného, alebo dokonca len člena toho istého rodu či kmeňa – v chápaní detí napr. zo Somálska sú aj toto príbuzní, viac o vysielaní detí k vzdialeným príbuzným vid' v časti o profile detí prichádzajúcich zo Somálska.
- **Pokračovanie v ceste do cieľovej krajiny:** deti majú spravidla vopred určenú cieľovú krajinu (túto si nemuseli vybrať sami, ale bola im vybraná rodičmi či inými príbuznými, ktorí ich na cestu do Európy vyslali); táto destinácia je dohodnutá s prevádzачmi (resp. s obchodníkmi s ľuďmi). Po zachytení dieťaťa na území Slovenska sa prevádzачi snažia s dieťaťom spojiť a inštruovať ho, ako pokračovať ďalej v ceste. Deti tiež môžu mať inštrukcie od rodičov alebo iných príbuzných, na ktorých rady sa prirodzene spoliehajú.
- **Vidina lepšej perspektívy v západnej Európe:** väčšina odlúčených detí, ktoré prichádzajú zo vzdialených krajín ako Afganistan a Somálsko, Slovensko nepozná, nemajú o ňom žiadne informácie a nevedia, kde sa presne nachádza. Väčšinou majú informácie o krajinách západnej Európy, v ktorých žijú komunity migrantov, pričom v mnohých prípadoch sa spoliehajú na mylné a zavádzajúce informácie o úrovni života a starostlivosti, čo ich v týchto krajinách čaká. V mnohých prípadoch sú cez sociálne siete v kontakte s krajanmi žijúcimi v cieľových krajinách. Tieto informácie majú na ne veľký vplyv. Preto sa prirodzene deti chcú do týchto krajín dostať.
- **Túžba po vzdelaní:** viacerí bývalí maloletí bez sprievodu, s ktorými sme sa zhovárali, uviedli ako dôvod ich rozhodnutia odísť zo Slovenska túžbu po vzdelaní. Počas ich pobytu na Slovensku ich opakovane premiestňovali medzi rôznymi zariadeniami (detský domov, azylové tábory), zažili zdĺhavé konanie o azyly a nemali možnosť chodiť stabilne a pravidelne do školy.
- **Nedostatočná starostlivosť:** viaceré deti počas rozhovorov poukázali na vážne nedostatky a zlyhania v poskytovanej starostlivosti zo strany štátu, konkrétne nepostačujúci rozsah psychologickkej podpory a pomoci, nerešpektovanie práva na slobodný výber povolania (zaradenie do školy a odboru bez predošlej konzultácie s dieťaťom), neexistenciu blízkej osoby, ktorej by mohli dôverovať a ktorá by im bola oporou, a nemožnosť vyjadriť sa k riešeniu svojho právneho postavenia

(napríklad o výsledku azylového konania, o možnosti podať odvolanie, o tom, čo je to doplnková ochrana a pod.).

- **Potreba zarábať:** mnohé deti opúšťajú detské domovy z dôvodu, že cítia potrebu zarábať peniaze, keďže práve to je často dôvod, pre ktorý boli do Európy vyslané rodinou. Pre rodinu sa stanú jediným zdrojom obživy, keďže časť peňazí, ktoré zarobia, posielajú domov. V mnohých prípadoch musia splatiť dlhy spojené s cestou do Európy. Deti veria, že komunity ich krajanov im pomôžu zabezpečiť prácu a ubytovanie. Riziko, že deti skončia v rukách obchodníkov s ľuďmi alebo budú pracovať za osobitne vykorisťujúcich podmienok, je v takýchto prípadoch veľmi vysoké.

Skúsenosti z iných krajín

Podľa správy Terre des Hommes, ktorá vychádza z výskumu realizovaného v Belgicku, Francúzsku, Španielsku a Švajčiarsku, niektorí úradníci podceňujú „miznutia“ detí a považujú ich za „**dobrovoľnú voľbu dieťaťa odísť**“. Na druhej strane, iní si uvedomujú vážnosť situácie, ako aj svoju vlastnú zodpovednosť, ale uvádzajú svoju **bezmocnosť**, pokiaľ ide o snahu zabrániť týmto zmiznutiam alebo znížiť ich počty. (Terre des Hommes, 2009)

Terre des Hommes vo svojej správe popisuje, že jedným z rozhodujúcich faktorov vysvetľujúcich zmiznutia detí z detských domovov je skutočnosť, ako tieto deti (najmä chlapci vo veku 14 až 17 rokov) vnímajú svoje výhľady do budúcnosti v momente, keď sa rozhodne, že budú umiestnené v detskom domove. Vystáva otázka, čo znamená *byť umiestnený a chránený* pre deti, ktoré prekonali strádanie a ťažkosti, ktoré boli prinútené dospieť predčasne, a od ktorých sa zrazu vyžaduje, aby sa podvolili nejakým pravidlám a normám detského domova, ktoré sú zväčša navrhnuté pre mladšie deti. Okrem toho si tieto deti sú *isté*, napriek tomu, že im je povedané niečo iné, že toto umiestnenie je iba *predizba k vyhosteniu* do krajiny ich pôvodu, a pritom ich plány sú zvyčajne veľmi jednoznačné: chcú pracovať v hostiteľskej krajine.

Správa tiež zdôrazňuje, že deti bez sprievodu len zriedkakedy cestujú samé. Ak detský domov len realizuje výkon súdneho rozhodnutia o umiestnení a ak deti **nevidia detský domov ako súčasť ich dlhodobých záujmov**, ich zmiznutie z domova je takmer neodvratné. Všetci profesionáli pracujúci s deťmi uvádzajú, že väčšina útekov sa deje veľmi skoro po umiestnení v zariadení starostlivosti. Niektorí vedia, že deti smerujú za svojimi rodinami, čo však nevyhnutne neznamená, že sú v bezpečí.

Správa uvádza, že princíp aktívneho hľadania dieťaťa bez sprievodu, ktoré zmizne z detského domova, sa aplikuje len veľmi zriedka, na rozdiel od okamžitého intenzívneho výskumu, ktorý sa uskutoční, keď zmizne *dieťa, ktoré je občanom hostiteľskej krajiny*. Tento prístup môžeme jednoznačne označiť za **diskriminačný**.

Identifikácia vhodných zariadení na umiestnenie detí bez sprievodu

Výsledky výskumu Terre des Hommes ukázali, že zatiaľ čo z niektorých zariadení starostlivosti deti miznú takmer okamžite, sú, naopak, zariadenia, ktoré majú veľmi nízke počty zmiznutých detí. Toto je dané viacerými faktormi – **v zariadeniach starostlivosti s nízkymi počtami zmiznutí:**

- miera rešpektovania autonómie dieťaťa je vysoká;
- úroveň sociálnej integrácie je vysoká;
- úspešnosť získania potrebných dokladov a povolení pre dieťa je vysoká;
- deti veria, že dosiahnu svoj cieľ a sú motivované;
- na deti sú kladené vysoké požiadavky a na personál zariadenia sú tiež kladené vysoké požiadavky;
- podpisuje sa zmluva medzi dieťaťom a zariadením, v ktorej sa jasne zakotvia a vysvetlia práva a povinnosti detí aj vychovávateľov.

Podľa profesionálov musí zariadenie starostlivosti o deti bez sprievodu kombinovať nasledujúce **charakteristiky**:

- malo by mať malú kapacitu, maximálne 10 až 15 miest;
- malo by byť mimo centra mesta, aby bolo dieťa dištancované od ilegálnych aktivít (toto platí hlavne v prípade veľkých miest);
- malo by to byť bezpečné zariadenie, ale s minimálnymi bezpečnostnými pravidlami;
- malo by zamestnávať dostatok kvalifikovaného personálu, odporúčajú sa minimálne dvaja dospelí na jedno dieťa, a prítomný by mal byť personál neustále, aj cez víkend.

Ďalej sa odporúča, aby zariadenie spolupracovalo s **kultúrnymi mediátormi**, ktorých pridanú hodnotu vidia najmä v nasledovnom:

- predstavia dieťaťu hostiteľskú krajinu a kultúru,
- uľahčia dieťaťu vzťah s Európou,
- upokoja dieťa a rozvinú s ním vzťah vzájomného rešpektu a dôvery.

Profesionáli však upozorňujú, že aj pri využívaní kultúrnych mediátorov treba byť opatrný, aby sa predišlo riziku manipulácie alebo nežiaduceho ovplyvňovania dieťaťa.

Okrem kultúrnych mediátorov majú niektoré zariadenia starostlivosti (napr. v Španielsku) dobré skúsenosti s využívaním **bývalých detí bez sprievodu**, ktorí sa buď stali vychovávateľmi, alebo s nimi zariadenia vytvorili podporné siete pre novo prichádzajúce deti. Skúsenosti ukazujú, že ich prítomnosť je prínosná na dvoch úrovniach: bývalé deti bez sprievodu poskytujú asistenciu a rady mladším krajanom, ale spoločne tiež udržiavajú povedomie o krajine svojho pôvodu. Bývalé deti bez sprievodu sa stali pomocníkmi v otázkach imigračných záležitostí, a táto pomoc od „seberovných“ umožňuje detským domovom lepšie sa prispôbiť osobitným potrebám detí bez sprievodu, keďže bývalí maloletí celým procesom už prešli.

Osvedčil sa tiež systém starostlivosti v zariadeniach, kde sa snažia **prispôbiť osobitným potrebám každého dieťaťa**, histórii a kultúre dieťaťa. Deti sú informované o možnostiach a pomáha sa im, aby si vybrali pre nich tú najvhodnejšiu alternatívu, ktorá je zohľadnená a rešpektovaná pri konečnom rozhodnutí. Týmto spôsobom zariadenia pomáhajú naplniť individuálne potreby dieťaťa, a dieťa má pod kontrolou svoj rozvoj a budúcnosť.

Dôležité tiež je, že deti vedia, že nebudú opustené detským domovom a odkázané úplne samé na seba v deň dosiahnutia veku plnoletosti. **Náhla strata podpory** a vedomie, že sa to stane dosiahnutím plnoletosti, zabraňuje deťom rozmyšľať smerom do budúcnosti. Tím odborníkov by mal vyhodnotiť osobný rozvoj dieťaťa a mladý človek by mal dostávať

podporu a byť vedený aj po dosiahnutí plnoletosti; toto očividne redukuje sociálne vylúčenie po opustení detského domova. Deti musia nevyhnutne dostať tréning pred opustením domova, vrátane tréningu o tom, ako sa chrániť a starať sa o seba.

Výskum Terre des Hommes tiež ukázal, že je zložité vedieť a odhadnúť, ako dieťa prichádzajúce z inej kultúry bude schopné akceptovať určité štádiá starostlivosti. Aj tie najlepšie úmysly môžu byť kontraproduktívne pre nedostatok práce na tom, ako tieto budú pochopené dieťaťom. Ako môžu mladí ľudia, ktorí skončili v zariadení starostlivosti po zadržaní políciou alebo sú umiestnení v zariadení, kde má polícia kedykoľvek voľný prístup, chápať rozdiel medzi represiou a zariadením, ktoré je určené na ich ochranu? Podľa niektorých riaditeľov zariadení deti prirovnávajú zariadenia starostlivosti/detské domovy k väzeniu napriek tomu, že ide o otvorené zariadenia, kde nie je obmedzená ich osobná sloboda. Ako môže niekto očakávať od dieťaťa, ktoré prekročilo osem hraníc pred príchodom do hostiteľskej krajiny a cestovalo v nepredstaviteľných podmienkach čeliac situáciám fyzického ohrozenia, hladu, smädu a pod., že bude akceptovať umiestnenie v zariadení, ktorého pravidlá fungovania sú nastavené pre 12- až 14-ročné deti? Tieto migrujúce deti možno majú 14 či 15 rokov, avšak predčasne dospeli, aj keď im zákon priznáva postavenie detí. Tento rozhodujúci psychologický element musí byť zohľadnený pri počúvaní dieťaťa a určovaní vhodného individuálneho plánu pre jeho budúcnosť. (Terre des Hommes, 2009)

Pátranie

Postupy pri zmiznutí a pátranie po odlúčených deťoch na Slovensku

V nasledujúcej časti sa budeme zaoberať postupmi zodpovedných orgánov v prípade, že dieťa zmizne z detského domova.

Podľa informácií poskytnutých detským domovom pre maloletých bez sprievodu v Medzilaborciach, ako aj obvodným oddelením polície, detský domov nahlasuje miestnej polícii zmiznutie každého dieťaťa. (Vladislav Fejo, 2014) (Marek Derďák, 2014) Podľa slov zodpovedných zamestnancov detského domova k nahláseniu dochádza okamžite po zistení, že dieťa sa v detskom domove nenachádza a nikto v detskom domove nemá vedomosť o jeho/ jej súčasnom pobyte a pohybe. K nahláseniu dochádza telefonicky alebo osobne, potom sa spíše oznámenie. Následne polícia začne miestne pátranie po dieťati, príslušníci PZ skontrolujú okolie detského domova a prilahlé ulice, centrum mesta a popýtajú sa ľudí, najmä na miestach, odkiaľ by dieťa mohlo cestovať ďalej von z mesta (autobusové zastávky, vlaková stanica). V niektorých veľmi ojedinelých prípadoch došlo k nájdeniu dieťaťa pri miestnom pátraní a dieťa bolo vrátené do detského domova. Spravidla však opakovane ušlo ešte v ten istý deň. Vyskytol sa dokonca prípad, že odlúčené dieťa zmizlo a bolo následne nájdené niekoľkokrát v priebehu jedného dňa, napokon zmizlo a už nájdené nebolo.

Ak sa dieťa nevypátra na miestnej úrovni, nezvestnosť dieťaťa je nahlásená obvodným oddelením PZ Medzilaborce Okresnému riaditeľstvu PZ Humenné, kde sa pátraním zaoberajú príslušníci odboru kriminálnej polície. (Marián Kačmár, 2014) Zmiznutie sa nahlasuje aj železničnej polícii, ktorá kontroluje vlaky, napr. vlaky prichádzajúce do Humenného z Medzilaboriec.

Všeobecný postup pri pátraní po osobách upravuje *nariadenie ministra vnútra SR zo 17.8.2007 o postupe pri pátraní po osobách a veciach v znení neskorších predpisov* (ďalej len „nariadenie“). Pátranie po osobách vykonáva každý príslušník PZ a organizujú a riadia ho odbory kriminálnej polície okresných riaditeľstiev PZ, odbory kriminálnej polície krajských riaditeľstiev PZ, odbor pátrania a kriminalisticko-technických činností úradu kriminálnej polície PZ a vo vymedzenom rozsahu národná ústredňa INTERPOL a národná ústredňa SIRENE úradu medzinárodnej policajnej spolupráce Prezídia PZ, ústredné operačné stredisko PPZ a tiež operačné strediská vnútorných odborov na krajských a okresných riaditeľstvách PZ.

Nariadenie definuje nezvestnú osobu ako osobu, ktorej nezvestnosť bola oznámená na základnom útvare PZ alebo v zahraničí, nie je známe miesto jej pobytu, nie je páchatelom trestného činu a ani nie je hľadanou osobou *vrátane dieťaťa umiestneného v detskom domove* alebo v zariadení sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately, ak bolo vykonané oznámenie o jeho nezvestnosti.

Na základe tejto definície a aplikujúc princíp nediskriminácie by nemal byť rozdielny prístup v pátraní po slovenských deťoch a v pátraní po odlúčených deťoch. Naše zistenia ukazujú, že v praxi prístup odlišný je, a po odlúčených deťoch sa spravidla nepátra, okrem miestneho pátrania popísaného vyššie. Je to z toho dôvodu, že článok 3 nariadenia špecifikuje, že *objektmi pátrania po osobách môžu byť iba také osoby, ktoré majú charakteristické individuálne znaky a nemôžu byť zameniteľné*. Podľa úradu kriminálnej polície, keďže v prípade väčšiny odlúčených detí nie je preukázaná ich totožnosť, pretože nemajú doklady totožnosti, nie sú ako objekt pátrania dostatočne individualizované, a teda môžu byť zamenené (ak si napríklad následne zmenia svoju identitu – meno, vek a pod.). (Miriam Urbanová, 2014)

Oznámenie o nezvestnej osobe prijíma a pátranie začína základný útvar PZ, ktorému bola nezvestnosť osoby oznámená. Tento spíše s oznamovateľom zápisnicu o podaní vysvetlenia a vyplní tlačivo „Oznámenie o nezvestnej osobe“. Toto v prípade odlúčených detí realizuje obvodné oddelenie PZ Medzilaborce. Nasleduje miestne pátranie, ktoré už bolo popísané vyššie.

Pátranie po nezvestnej osobe vyhlasuje odbor kriminálnej polície príslušný podľa miesta prijatia oznámenia, t.j. v prípade odlúčených detí je to Okresné riaditeľstvo PZ Humenné. Podľa informácií získaných v rámci nášho výskumu, hliadky realizujú fyzické pátranie po nahlásení nezvestnosti aj v okolitých okresoch/obciach, ako sú Snina, Koškovce či Humenné. Pátranie sa vyhlási cez rádiostanicu, čo ihneď dostanú všetky hliadky v okrese a kraji. Stále však môžeme hovoriť iba o miestnom či regionálnom pátraní. (Marek Derďák, 2014) (Marián Kačmár, 2014)

Nariadenie zakotvuje, že záznam o vyhlásenom pátraní po nezvestnej nepľnoletej osobe, bude automaticky zaradený do Schengenského informačného systému podľa čl. 32 Rozhodnutia Rady 2007/533/SVV o zriadení, prevádzke a využívaní Schengenského informačného systému druhej generácie (SIS II), pričom táto osoba musí byť po jej vypátraní umiestnená do bezpečia. Na účely pátrania po osobách policajný zbor vedie informačný systém pátrania po osobách PATROS. V krajinách Schengenského dohovoru sa pátranie vyhlasuje automaticky vložением do systému PATROS. Úrad medzinárodnej spolupráce zabezpečuje všetky ďalšie úkony spojené s pátraním po osobe v zahraničí.

Článok 32 Rozhodnutia Rady 2007/533/SVV o zriadení, prevádzke a využívaní Schengenského informačného systému druhej generácie (SIS II) hovorí: „Údaje o nezvestných osobách, ktoré musia byť umiestnené pod ochranu a/alebo ktorých miesto, kde sa zdržiavajú, je potrebné overiť, sa do SIS II vkladajú na žiadosť príslušného orgánu členského štátu, ktorý vydal zápis.“ Pričom ako jedna z kategórií nezvestných osôb, ktoré možno vložiť, sú „a) nezvestné osoby, ktoré musia byť umiestnené pod ochranu“ i) „a ich vlastnú ochranu“. Zápisy o nezvestných osobách (podľa článku 32) sa vkladajú o maloletých aj plnoletých osobách, a to na účely zistenia miesta ich pobytu alebo ich umiestnenia pod ochranu. Ďalšie podrobnosti o vkladaní zápisov o nezvestných osobách do SIS II upravuje Rozhodnutie Komisie K(2008) 774, ktorým sa prijíma príručka SIRENE a ostatné vykonávacie opatrenia pre druhú generáciu SIS II. Toto rozhodnutie rozlišuje rôzne kategórie totožnosti, a to potvrdenú (preukázanú) totožnosť, nepotvrdenú totožnosť (to je totožnosť, ktorú nemožno podložiť dostatočnými dôkazmi), zneužitie totožnosti (keď určitá osoba používa totožnosť inej skutočnej osoby) a prezývku. Okrem toho, ak „sú údaje v SIS II nedostatočné, môže útvár SIRENE členského štátu, ktorý zápis vydal, poskytnúť po konzultácii z vlastného podnetu alebo na žiadosť iného členského štátu ďalšie informácie, ak je to potrebné na určenie totožnosti osoby“, napr. vrátane „opisu hľadanej osoby“, „priezvisko a meno matky a otca“ či „poslednú známu adresu“. Taktiež SIRPIT (SIRENE Picture Transfer) umožňuje pridávanie odtlačkov prstov a fotografií na účely kompletizácie zápisu.

Podľa informácií poskytnutých odborom pátrania a kriminalisticko-technických činností úradu kriminálnej polície sa údaj o nezvestných odlúčených deťoch, resp. o väčšine z nich do informačného systému PATROS nekladá z vyššie popísaného dôvodu nedostatočnej identifikácie objektu pátrania. Na základe údajov poskytnutých Národnou ústredňou SIRENE, predpokladom vloženia záznamu do SIS II podľa článku 32 je vytvorenie záznamu na národnej úrovni v systéme národného pátrania PATROS. Keďže nedochádza k vytvoreniu záznamu v systéme PATROS, nedochádza tak ani k vytvoreniu záznamu o vyhlásenom pátraní v Schengenskom informačnom systéme. (Stružková, 2014)

Na základe týchto zistení možno konštatovať, že po odlúčených deťoch sa smerom do zahraničia nepátra, a na Slovensku sa pátranie vo väčšine prípadov obmedzuje na miestne pátranie v okolí detského domova.

Podľa informácií poskytnutých ÚHCP PPZ sa odtlačky odoberajú všetkým odlúčeným deťom, ktoré majú 10 a viac rokov a na území SR majú neoprávnený pobyt alebo neoprávnene vstúpili na územie SR⁴⁴.

V súlade s nariadením, ktoré sa týka zriadenia systému EURODAC⁴⁵, ak ide o žiadateľov o azyl alebo cudzincov zadržaných v súvislosti s neoprávneným prekročením štátnej

⁴⁴ Konkrétne, daktyloskopické odtlačky prstov sa odoberajú odlúčeným deťom vo veku 10 a viac rokov, pokiaľ boli predvedení za účelom zistenia totožnosti (§20a ods. 1 s poukazom na §18 ods. 3 a 4 zákona č. 171/1993 Z. z. o Policajnom zbore), neoprávnene prekročili vonkajšiu hranicu SR (§20a ods. 1 písm. a) zákona o Policajnom zbore), alebo majú na území SR neoprávnený pobyt (§20 a ods. 1 písm. b) zákona o Policajnom zbore). Zákon o Policajnom zbore vekovú hranicu na snímanie odtlačkov prstov nestanovuje, táto je určená rozkazom riaditeľa ÚHCP PPZ č. 62/2013, ktorým sa vydáva metodika k používaniu informačného systému migrácia a medzinárodná ochrana (IS MIGRA). Odtlačky prstov sa vkladajú do systému AFIS (podsystem cudzinecký AFIS).

⁴⁵ Nariadenie Rady (ES) č. 2725/2000 z 11. decembra 2000, ktoré sa týka zriadenia systému „EURODAC“ na porovnanie odtlačkov prstov pre účinné uplatňovanie Dublinského dohovoru

hranice, mali by sa odtlačky prstov týchto osôb vkladať aj do systému EURODAC⁴⁶. Podľa poskytnutých informácií, odtlačky prstov odlúčených detí, ktoré na území SR nepodajú žiadosť o azyl, sa do EURODAC nekladajú⁴⁷.

Prítom odtlačky vložené do databázy EURODAC by taktiež mohli pomôcť k identifikovaniu odlúčených detí, ktoré zmizli zo SR do zahraničia a tam následne podali žiadosť o azyl.

Prístup zodpovedných orgánov, obavy a pochybnosti

V rámci výskumu sme sa stretli s dvomi základnými názormi na neprítomnosť odlúčených detí v detských domovoch, ktoré je možné označiť ako prístup „útek“ a prístup „zmiznutie“. V prípade, ak je odchod dieťaťa nazývaný útek, zaznamenali sme tendenciu podceňovať závažnosť hroziacich rizík a príklon k názoru, že išlo o dobrovoľné rozhodnutie dieťaťa.

V prípade prístupu „zmiznutie“ sme zaznamenali uvedenie si rizík odchodu dieťaťa z detského domova, avšak v mnohých prípadoch bola zároveň vyjadrená bezmocnosť z absencie vhodných riešení.

Respondenti označili viaceré vážne faktory, ktoré podľa nich bránia predchádzaniu útekov/zmiznutí:

- fenomén tranzitnej krajiny,
- chýbajúce účinné postupy a metódy na zabránenie zmiznutiam,
- nedostatočný záujem a podpora zo strany nadriadených,
- finančná a personálna náročnosť pátrania po odlúčených deťoch a vysoká pravdepodobnosť neúspechu,
- zmena totožnosti dieťaťa po odchode do zahraničia.

Osud

Cesta do (ne)bezpečia

⁴⁶ EURODAC je celoeurópska databáza odtlačkov prstov žiadateľov o azyl a cudzincov zadržaných v súvislosti s neoprávneným prekročením štátnej hranice. V súlade s článkom 8 nariadenia EURODAC každý členský štát v súlade so zárukami ustanovenými v Európskom dohovore o ľudských právach a v Dohovore OSN o právach dieťaťa bezodkladne odoberie odtlačky všetkých prstov každého cudzinca vo veku aspoň 14 rokov zadržaného príslušnými orgánmi v súvislosti s nezákonným prekročením pozemných, vzdušných alebo vodných hraníc príslušného členského štátu pochádzajúceho z tretej krajiny, ktorý nebol vrátený späť. Dotknutý členský štát pre každého takéhoto cudzinca, ktorý nebol vrátený späť, bezodkladne odošle centrálnej jednotke tieto údaje: členský štát pôvodu, dátum a miesto zadržania; údaje o odtlačkoch prstov; pohlavie; referenčné číslo používané členských štátom pôvodu; dátum odobratia odtlačkov prstov; dátum odoslania údajov do centrálnej jednotky.

⁴⁷ Podľa odpovedi č. PPZ-HCP-OARK2-2014/008787-002KM-PO2-2014/002213 na žiadosť o poskytnutie informácií podľa zákona o slobodnom prístupe k informáciám, ktorá bola Lige za ľudské práva zaslaná Úradom hraničnej a cudzineckej polície PZ dňa 6.8.2014, sa do databázy EURODAC vkladajú iba odtlačky prstov maloletých bez sprievodu, ktorí na území SR podajú žiadosť o azyl

Osudy odlúčených detí v Európe sú veľmi rôznorodé. Tí šťastnejší sa zlúčia so svojimi rodinami a nájdu vysnívaný život v bezpečnom „západnom“ svete. Niektorým deťom sa podarí vyštudovať a začať v Európe nový život, aj keď často osamotený a nesúc v srdciach prázdnotu a smútok. Výskumy však naznačujú, že mnohé z detí bez sprievodu nemajú veľmi priaznivý osud, a aj keď nemusia skončiť ako obeť obchodovania s ľuďmi, často žijú život v ilegalite, anonymite, strachu, skrývajú sa pred štátnymi orgánmi a pracujú v nevýhodných až vykorisťujúcich podmienkach.

Najčastejšie formy zneužívania detí bez sprievodu

Deti bez sprievodu sú zneužívané organizovanými kriminálnymi skupinami, ktoré ich využívajú ako drogových dílerov (Nemecko, Taliansko) alebo vreckových zlodejov (Francúzsko, Nemecko), čím benefitujú z ich nízkeho veku, a teda nenesenia trestnej zodpovednosti, resp. z výhodnejších ustanovení trestných zákonov vo vzťahu k trestaniu mladistvých. Obchodníci sa tiež spoliehajú na priaznivejšie ustanovenia imigračných predpisov v prípade maloletých bez sprievodu, v porovnaní s dospelými migrantmi, a jednoduchšie získanie povolení na pobyt. Sociálni pracovníci si tiež myslia, že mnohí obchodníci alebo prevádzkači sa spoliehajú na procedúry aplikované vo vzťahu k odlúčeným deťom. (IOM, 2002)

Z našich skúseností, ako aj z rozhovorov s príslušnými úradníkmi a policajtmi vyplýva, že je pravdepodobné, že prevádzkači sa v niektorých prípadoch dokonca spoliehajú na to, že tieto deti budú umiestnené v detskom domove, kde im bude poskytnuté ubytovanie, strava a zdravotná starostlivosť, zotavia sa po náročnej ceste a následne si ich prevádzkači vyzdvihnú, aby pokračovali v ceste do cieľovej krajiny v západnej Európe.

Vykorisťovanie detí v sivej ekonomike

V Nemecku sú deti takmer výlučne obchodované na účel sexuálneho zneužívania. V Taliansku deti, ktoré sú obchodované na účely zneužívania v sivej ekonomike, vykonávajú rôzne aktivity, ako je žobranie či rôzne pouličné pokútne obchody. Vo Francúzsku sú deti často využívané na drobné krádeže na parkoviskách alebo na nezákonnú prácu v podnikoch na oblečenie vo vykorisťujúcich podmienkach. Takto zneužívané deti sú často nútené žiť v nezdravých príbytkoch v odľahlých predmestiach, často v neľudských podmienkach. Sú zneužívané predovšetkým svojimi krajanmi, ktorí ich nútia pracovať viac ako 10 hodín denne na železničných staniciach a na veľkých cestách. V Holandsku existujú dôkazy o tom, že obchodníci nútia deti „splatiť dlhy“, ktoré v zásade majú formu zaplatenia si cesty do cieľovej krajiny. (IOM, 2002)

Podľa správy UNICEF je sexuálne zneužívanie oficiálne najčastejšou formou zneužívania detí v rámci obchodovania s ľuďmi. Iné formy zneužívania, napríklad práca v poľnohospodárstve, domáce práce, práca v podnikoch s vysokým tempom práce za nízku odmenu a v osobitne vykorisťujúcich podmienkach sú oveľa náročnejšie na odhalenie a priťahujú menej pozornosti médií, ale aj výskumníkov. (UNICEF, 2008)

Výsledky výskumu realizovaného Výborom baltských prímorských štátov (CBSS) a Švédskym inštitútom v roku 2013 potvrdzujú, že pozornosť v regióne je venovaná najmä prípadom sexuálneho zneužívania. Avšak existujú dôkazy a zvýšené povedomie o tom, že deti sú vystavené mnohým a rôznorodým formám zneužívania. Oblasť, ktorej sa venuje len obmedzená pozornosť, je zneužívanie detí na žobranie a kriminálne aktivity, ako sú krádeže a dílerstvo drog. Napriek tomu, že authority na miestnej, ale aj celonárodnej úrovni sú informované, existuje len málo dôkazov o tom, že by sa tieto

prípady vyšetřovali ako prípady zneužívania detí alebo obchodovania s nimi. Na tieto deti sa často hľadí len ako na „deti ulice“, deti porušujúce zákon alebo na maloletých migrantov, či utečencov. Možné prepojenie na organizované zneužívanie alebo obchodovanie často nie je uznané ani vyšetrené. (CBSS, 2013)

Prístup štátnych orgánov

Zo spomínaného výskumu v baltských štátoch vyplýva, že orgány sociálnoprávnej ochrany detí, ako aj orgány činné v trestnom konaní majú problém identifikovať a pochopiť prípady zneužívania detí a reagovať na ne vhodnými postupmi zameranými na ochranu dieťaťa a jeho práv. Ich pokusy zabezpečiť práva detí a ochrániť ich pred nebezpečnými alebo vykorisťujúcimi situáciami nie vždy uspejú. Správa uvádza, že koncept „zneužívania detí“ je stále nedostatočne definovaný aj z pohľadu národných legislatív a existuje len veľmi obmedzené porozumenie, povedomie a konsenzus, čo to znamená v praxi. Identifikácia prípadov zneužívania je ešte zložitejšia v prípadoch migrujúcich detí prekračujúcich hranice, keď existuje výrazný nepomer medzi štandardmi života a sociálneho zabezpečenia v domovskej krajine a cieľovej krajine. Vystavenie zneužívaniu nevyhnutne neznamená, že dieťa je viditeľne traumatizované alebo že žije počas zneužívania v horších podmienkach ako predtým. Projektová skupina dospela k záveru, že je veľkou výzvou pre orgány činné v trestnom konaní, súdy, ako aj orgány sociálnoprávnej ochrany detí aplikovať „irelevantnosť súhlasu“ v prípadoch obchodovaných a zneužívaných detí, a to najmä v prípadoch, keď ide o deti v tínedžerskom a adolescentnom veku. Poskytovatelia starostlivosti často reportovali vyšší počet zaznamenaných prípadov zneužívania detí alebo podozrení na ich zneužívanie, ako boli tie zachytené v oficiálnych štatistikách. Toto naznačuje, že existujú prípady, ktoré nie sú oficiálne zaevidované, vyšetrené a riešené. Navyše, deti, ktoré sú vystavené zneužívaniu a nie sú uznané za obeť obchodovania, riskujú nezáujem autorít a neposkytnutie potrebnej ochrany. Preto správa odporúča vypracovanie viac integrovaného a inkluzívneho prístupu, ktorého cieľom bude zasiahanie detí, ktoré sú vystavené zneužívaniu alebo riziku zneužívania, a to bez ohľadu na kontext, v rámci ktorého sa toto zneužívanie deje.

Potenciálne obeť obchodovania s ľuďmi

Akékoľvek zlákanie, preprava, prechovávanie, odovzdanie alebo prevzatie dieťaťa s cieľom vykorisťovať je v medzinárodnom práve, ako aj v slovenskom právnom poriadku definované ako obchodovanie s ľuďmi. Na rozdiel od dospelých nie je preto potrebné preukázať použitie tzv. prostriedkov, ktorými sú napr. zneužitie zraniteľnej pozície, hrozby násillia, násillia, podvodu, lesti, inej formy donucovania atď., aby v prípade osoby do 18 rokov bola naplnená skutková podstata trestného činu obchodovania s ľuďmi.

Ako však v skupine odlúčených detí identifikovať podskupinu odlúčených detí, u ktorých zároveň existuje riziko, že by mohli byť obeťami obchodovania s ľuďmi?

Odlúčené deti – obeť obchodovania s ľuďmi sú v Európe zneužívané na účely vykonávania prostitúcie, drobných krádeží, lúpežných prepadnutí a inej kriminality, predaja drog alebo kuriérstva, či pašovania drog, kultivácie marihuany, žobrania, práce v reštauračných zariadeniach, práce vo výrobe – textilné fabriky, fabriky na výrobu kozmetických produktov, na prácu v poľnohospodárstve, stavebníctve, rybárstve, lesnom hospodárstve, domácom otroctve – ako pomoc v domácnostiach, mnohé tiež v rámci programu au-pair a na iné účely vrátane odoberania orgánov. (ECPAT UK, 2007)

Čo sa týka krajín pôvodu týchto detí, výskumy, ktoré boli zrealizované v krajinách EÚ, poukazujú na to, že napríklad dievčatá z Nigérie sú obeťami obchodu s ľuďmi na účely vykorisťovania v sexbiznise v Taliansku, Holandsku, Dánsku, Nórsku, Švédsku, Španielsku a obchoduje sa s nimi v rámci celej EÚ (v literatúre tzv. internal trafficking).⁴⁸ Odlúčení chlapci z Maroka, Egypta a krajín severnej Afriky sú vykorisťovaní na účely nútenej práce, ambulatného predaja, predaja drog a iných foriem kriminality v Taliansku a Španielsku, obdobne v severných krajinách, kde prevažujú najmä drogy, deti z Vietnamu na prácu vo fabrikách, v priemysle, reštauráciách či pri pestovaní/výrobe marihuany (celá EÚ), dievčatá z Filipín ako au-pair (Nórsko), deti z Albánska a Rumunska na žobranie a prácu v prostitúcii.⁴⁹ Deti bez sprievodu zo Somálska či iných afrických krajín na prácu v poľnohospodárstve či stavebníctve v južnej Európe, avšak drvivá väčšina je vykorisťovaná zároveň na viacero účelov vrátane kriminálnych aktivít.

Pozoruhodnou skupinou sú odlúčené deti z Afganistanu, ktoré patria k najčastejšie miznúcej skupine detí zo zariadení starostlivosti v Dánsku, ako aj v Taliansku. Avšak tieto deti významne nefigurujú v identifikovaných počtoch obchodovaných odlúčených detí napr. v Taliansku. (Save the Children, 2011) To neznamená, že sa medzi touto skupinou obchodované deti nenachádzajú, avšak zdá sa, že veľký počet afganských detí migruje za rodinou/príbuznými už nachádzajúcimi sa v EÚ, a teda za určitým zázemím rodinných väzieb či komunit, aj keď sa nedá vylúčiť, že práve v rámci komunit môže dochádzať k vykorisťovaniu odlúčených detí, ktoré sa podrobujú vôli dospelých a starších, voči ktorým sa cítia zaviazané a sú ľahko manipulovateľné.

Z uvedeného vyplýva, že i v kontexte odlúčených detí v Slovenskej republike, najmä s ohľadom na aktuálne malé počty týchto detí, je možné profilovať a zamerať sa na identifikovanie situácií vzbudzujúcich podozrenie, že určitá skupina detí je náchylnejšia stať sa obeťou obchodovania s ľuďmi – prípadne je už v procese obchodovania – ako iná.

Napr. v rokoch 2009 a 2010 patrili práve deti z Moldavska medzi najpočetnejšiu skupinu odlúčených detí prichádzajúcich na Slovensko. Podľa informácií, ktoré sme získali, charakteristické pre ne bolo, že mnohé z nich pochádzali z tej istej oblasti Moldavska, prichádzali v skupinkách a uvádzali, že idú pracovať do západnej Európy. Bolo zaznamenané, že počas svojho pobytu v detskom domove čakali pri telefónnej búde na telefonát a následne zmizli. Nemáme však informácie o tom, že by tieto zmiznutia boli vyšetrowané vo vzťahu k možnému obchodu s ľuďmi alebo pracovnému vykorisťovaniu. Pritom však už samotné okolnosti ich príchodu, a následného zmiznutia, naznačujú, že mohlo ísť o potenciálne obeť obchodovania s ľuďmi.

Starostlivosť o odlúčené deti v SR - Skúsenosti a názory odlúčených detí

⁴⁸ Council of Europe: GRETA report on Denmark, Norway, Sweden, Spain, Netherlands, Italy at www.coe.int/trafficking

⁴⁹ Council of Europe, GRETA report on Albania, GRETA report on Romania, www.coe.int/trafficking

V rámci terénneho výskumu sme sa zhovárali aj s bývalými odlúčenými deťmi⁵⁰, ktoré boli v minulosti umiestnené v detskom domove. Pýtali sme sa na ich skúsenosti, zisťovali sme, prečo sa Slovensko rozhodli opustiť a tiež prečo podľa nich opúšťajú SR iné odlúčené deti, s ktorými boli v detskom domove. Zaujímali nás aj ich názory na to, čo by Slovensko mohlo zlepšiť v starostlivosti o odlúčené deti, aby sa tu tieto cítili viac vítané.

Z realizovaných rozhovorov sme dva spracovali v podobe prípadov; ostatné názory a postrehy sme zosumarizovali na záver tejto kapitoly.

Prípad 1

Chlapec z Afganistanu⁵¹ bol po príchode na Slovensko umiestnený do detského domova a neskôr bol v azylových táboroch migračného úradu. Počas azylového konania odišiel do západnej Európy, kde strávil jeden rok a tri mesiace, následne bol vrátený naspäť do SR na základe Dublinského nariadenia.

Na otázku, prečo sa rozhodol počas azylového konania odísť, odpovedal:

Keď som chcel pomoc, nikto mi nepomohol. Chcel som chodiť do školy, dlho som čakal. Povedali mi, že mi pomôžu, ale potom nič. Dali ma do školy na odbor maliar. Opatrovníčke som povedal: „ja nechcem byť maliar, chcem sa najprv učiť slovenčinu...“ a ona povedala: „buď pôjdeš za maliara, alebo pôjdeš do Humenného“. Nemôžem žiť na Slovensku, nikdy... Keď som bol v Afganistane, chodil som do školy a všetkým som hovoril, že raz zo mňa bude lekár. Keď som prišiel na Slovensko, myslel som, že budem študovať 5 rokov, 6 rokov alebo sedem, a bude zo mňa doktor. A oni ma dali na odbor maliar, išiel som sa z toho zblázniť... Preto som odišiel do Fínska.

Počas pobytu v Opatovskej som vôbec nechodil do školy, tri mesiace, štyri a nič. Povedali mi, že sa budem učiť jazyk, ale učil tam len sociálny pracovník, to nebolo ako mať učiteľov a chodiť do školy.

Na otázku, aký bol jeho život v inej krajine, odpovedal:

Život je tam veľmi dobrý. Prvý deň som mal pohovor na polícii a povedali mi: „zajtra ideš do školy“. Mal som sociálneho pracovníka aj právnik, a tiež jednu pani, ktorá bola ako moja mama. Bola to pani asi 45-, 46-ročná. Počas víkendu prišla a povedala: „podme, ideme na výlet“. Bolo to dobré pre mňa. Na Slovensku je jedna opatrovníčka pre všetkých, nemá čas riešiť problémy všetkých, nemôže sa venovať všetkým. Ale tam všetky deti majú len jednu mamu, volala mi každý deň po škole, každú nedeľu som chodil k nej domov. Mal som ju rád a ona veľmi plakala, keď ma poslali späť na Slovensko. Ona mi veľmi pomohla. Tiež nám tam dali karty na autobus, nemuseli sme chodiť do školy peši, a tiež poukážku na športové krúžky, mohli sme si vybrať, aký šport chceme robiť... Život je tam lepší.

⁵⁰ Celkovo sme zrealizovali rozhovory alebo analyzovali prepisy rozhovorov už zrealizované v rámci našej predchádzajúcej činnosti s 10 bývalými odlúčenými deťmi, prevažne pochádzajúcimi z Afganistanu, ktoré majú na Slovensku poskytnutú doplnkovú ochranu, jeden z nich má udelený azyl, jeden z nich je stále žiadateľ o azyl (od roku 2010); išlo o rozhovory s 9 chlapcami a jedným dievčaťom.

⁵¹ Rozhovor bol zrealizovaný v anglickom jazyku, z prepisu rozhovoru sme vybrali niektoré vyjadrenia a preložili sme ich do slovenčiny (ide o pracovný preklad), výpovede sú skrátené a vyselektované, ale nie sú významovo zmenené ani doplnené, t.j. pokúsili sme sa v najvyššej možnej miere zachovať ich autenticnosť

Ako zhrnutie nedostatkov starostlivosti na Slovensku uvádza:

Chceme žiť ako slovenské deti, byť šťastní. Keď som býval v tábore (pre žiadateľov o azyl), nechodili sme na žiadne výlety. V Opatovskej bolo veľa problémov. V Nemecku alebo v Nórsku napríklad, každý týždeň alebo mesiac sa ide na výlet do iného mesta. Alebo plávať, alebo robiť iný šport. Nemohol som tam ani chodiť do školy. Nič... Čo ja potrebujem je: „dajte mi knihy a vezmite ma na výlety“. Všetci odtiaľto chcú odísť, pretože systém nie je dobrý. Žijem tu niekoľko rokov a nerozumiem, neviem pochopiť sociálnych pracovníkov, migračný úrad, nič... každý deň menia systém. Každý sociálny pracovník, každý imigračný pracovník, všetci si myslia, že sú králi... nechcel som študovať za maliara, ale opatrovníčka povedala, že musím, alebo pôjdem do Humenného, ale to nie je odpoveď. Nič tu nemôžem. Toto nie je moja krajina. Nemôžem tu robiť, čo by som chcel. Myslím, že tu nemôžem žiť... Možno je iná Európa, Slovensko.

Prípad 2

Chlapec z Afganistanu bol umiestnený v detskom domove a následne ako žiadateľ o azyl vystriedal niekoľko táborov pre žiadateľov o azyl. Neskôr zo Slovenska odišiel a bol vrátený späť na Slovensko. Ovláda plynule niekoľko jazykov. Lieči sa na posttraumatickú stresovú poruchu.

O svojich skúsenostiach hovorí nasledovne:

Predtým som žil v Afganistane, tam vládol Taliban a to netreba vysvetliť, všetci, celý svet vedia, že akí boli. A potom prišiel som na Slovensko a určite to bol najhorší čas a najhoršia cesta na celom svete. Najhoršia cesta, ktorú som mal, okolo mesiac to trvalo, kým som sem prišiel. Najprv som sa bál, nemal som žiadne informácie o Európe a o Slovensku, ale chcel som nájsť takú dobrú krajinu, kde by som mohol pokračovať svoj život. Hlavne študovať pre mňa je veľmi dôležité. Chcem ísť na vysokú školu, naozaj. Prišiel som sem, tak najprv som bol v Humennom, Opatovská, Gabčíkovo, a hore-dole po Slovensku som behal, skoro rok som behal hore-dole. Potom som išiel do Trenčína... do Orechového, tam nemal som dobrý život. Horné Orechové nikdy sa mi nepáčilo. Nikdy. Ani mne, ani chalanom. Všetci tam kričali, a tiež sme nemali dobré jedlo, a ešte nesprávali sa k nám dobre tí, ktorí tam robili. Ale ľudia, ktorých som stretával v škole, tí boli 99% dobrí. Všetci nás v škole mali radi.

Rovnako tento chlapec nemal možnosť slobodne si zvoliť povolanie a štúdium. Napriek tomu, že chcel študovať maturitný odbor a pripravovať sa na štúdium na vysokej škole, nebolo mu to umožnené, ukončil vzdelávanie s učňovským listom v odbore maliar. Maliarom byť nechce. Uviedol, že o tom, čo vlastne študuje, sa dozvedel až po tom, čo chodil už týždeň do školy.

Prečo odišiel počas azylového konania zo Slovenska?

Keď som prišiel do Opatovskej, tento tábor bol na kraji dediny, nič som tam nepoznal. Kamaráti ostatní tam mi veľakrát povedali, že Slovensko nie je dobré, lepšie, keď ideš do nejakej inej krajiny. Tisíckrát som to počul a nakoniec som zo Slovenska odišiel. Išiel som a chytili ma policajti v Nemecku. Mesiac a päť týždňov som bol vo väzení v Nemecku. Potom ma poslali naspäť na Slovensko, a keď ma poslali tu na Slovensko, tak aj keď potom som znovu veľakrát počul to isté, tak už som sa rozhodol, že tu zostanem. A hneď som začal študovať a učiť slovenčina...

Popisuje tiež pocity neistoty:

Ja plánujem napr. svoj život, každý človek potrebuje plánovať svoj život, čo chce nabadúce, a ja vlastne nič neviem. Mám strašne zlé pocity a stále rozmýšľam, rozmýšľam a niekedy naozaj som chorý, pretože veľa rozmýšľam a neviem, že čo bude nabadúce, že čo bude robiť vláda s nami... stále iba dúfam, že kedy dostanem azyl.... tento čas je pre mňa dôležitý. Môj čas je ako zlato pre mňa. Tento čas strašne rýchlo behá, strašne rýchlo. Mrzí ma to naozaj, kvôli tomu som veľmi smutný. Chcem využiť tento čas. Ja myslím, že som na tomto svete, aby mohol som robiť niečo pre ostatných. A niekedy myslím, že nemôžem nič robiť, tak to ma mrzí naozaj, hrozne.

Na otázku, čo by sa malo zmeniť, aby to mali iné deti ľahšie ako on, povedal:

Aby hneď ich poslali do školy a bývali v meste, nie ďaleko od mesta, aby boli medzi ľuďmi, aby sa k nim správali dobre opatrovníčky... Najviac to chcem, aby chodili do školy, viete? Aby videli, že žijú medzi ľuďmi a nie je rozdiel, ale cítia sa dobre.

Z rozhovorov s bývalými odlúčenými deťmi vyplývajú nasledovné dôvody, pre ktoré sa rozhodli (ešte ako deti) odísť zo SR:

- **Vzdelanie:** boli uvádzané najmä dôvody ako nemožnosť študovať na Slovensku, nespokojnosť s dostupnými študijnými odbormi a nemožnosť slobodne si zvoliť druh strednej školy.
- **Zlúčenie s rodinou v inej krajine EÚ:** viaceré deti opúšťajú SR, pretože majú rodinu v inej krajine EÚ, často neveria, že sa zlúčenie podarí oficiálnou cestou, alebo nemajú trpezlivosť čakať na veľmi dlhý proces zlučovania s rodinou oficiálnou cestou.
- **Vplyv krajanov:** jedným z dôvodov odchodu sú informácie poskytnuté zo strany krajanov žijúcich na Slovensku, ale aj tých, ktorí žijú v zahraničí.
- **Nedôvera štátnych orgánov:** deti poukazovali na nedôveru ohľadne ich veku alebo ohľadne dôvodov odchodu z krajiny pôvodu, a veľmi silne pociťovali túto nedôveru ako krivdu, čo ich frustrovalo a bolo príčinou ich následného odchodu;
- **Pobyt v azylovom tábore:** pre viaceré deti bol pobyt v azylovom tábore, po tom, čo podali žiadosť o azyl, traumou, pretože boli umiestnené spoločne s dospelými, sťažovali sa na hluk, požívanie alkoholu, fajčenie a agresiu zo strany dospelých spolubývajúcich a tiež na absenciu možnosti vzdelávania.

Odporúčania detí vo vzťahu k zlepšeniu starostlivosti o odlúčené deti v SR zahŕňali:

- **Zaradenie do školy čo najskôr po umiestnení,** rešpektujúc názor dieťaťa a jeho právo na slobodný výber povolania.
- **Istota právneho statusu:** poskytnutie trvalej formy pobytu, vrátane obdobia po dosiahnutí plnoletosti.
- **Potreba blízkej osoby:** aby každé odlúčené dieťa malo blízku osobu, ktorá sa mu bude intenzívne venovať a nahrádzať mu rodičov; komunikácia s deťmi musí byť pravidelná, za účasti tlmočníka a nesmie byť limitovaná na riešenie právnych otázok.
- **Psychológ:** potreba pravidelných sedení s psychológom.
- **Zotrvanie v jednom zariadení:** nepresúvanie detí z detského domova počas azylového konania.

- **Perspektíva do budúcnosti:** príprava na dospelosť a opustenie detského domova, istota právneho statusu po dosiahnutí plnoletosti, možnosť pokračovať v štúdiu po dosiahnutí plnoletosti, pomoc a podpora aj po dosiahnutí plnoletosti.
- **Pocit domova:** viaceré deti vyjadrili túžbu, aby s nimi pracovali a venovali sa im ľudia, ktorí ich majú naozaj radi, aby sa deti cítili vítané a ako doma.
- **Plnohodnotné trávenie voľného času** vrátane výletov, poznávania kultúry novej krajiny, ale zároveň udržiavania vlastných tradícií.

Je zaujímavé, že názory a odporúčania, ktoré deti vyjadrili sú v súlade s odporúčaniami SCEP vo vzťahu k tomu, ktoré faktory pôsobia na odlúčené deti ako rizikové a ktoré ako ochranné. SCEP zaraďuje medzi ochranné faktory, t. j. tie, ktoré pomáhajú redukovať škodlivé následky, resp. ochraňujú odlúčené dieťa pred negatívnymi reakciami na odlúčenie, nasledovné:

- zverenie dieťaťa do starostlivosti osoby, ktorá mu bude pomáhať zvládať strach a úzkosť;
- prístup k sociálnej a komunitnej sieti;
- zaradenie do vzdelávacieho procesu v hostiteľskej krajine;
- možnosť zapojiť sa do kultúrneho života a spoznať tradície hostiteľskej krajiny, ale aj možnosť udržiavať vlastné zvyky;
- vedenie čo možno „najnormálnejšieho“ života vzhľadom na okolnosti. (SCEP, 2001)

Na zabezpečenie uvedeného je nesporná rola opatrovníka, resp. poručníka, ktorého úlohou je chrániť najlepší záujem dieťaťa, zabezpečovať jeho rozvoj a blaho, a taktiež v prípade odlúčených detí chrániť bezpečnosť týchto detí.

Úloha opatrovníka⁵² pri ochrane bezpečnosti dieťaťa

Deti bez sprievodu sú deti, ktoré sú osobitne zraniteľné rôznymi formami ohrozenia, vrátane obchodovania s ľuďmi alebo vykorisťovania či sexuálneho zneužívania. Tieto deti často už zažili násilie alebo utrpeli traumy. Vystavenie násiliu zvyšuje riziko ďalšej viktimizácie a akumulácie traumatizujúcich skúseností. Zabezpečenie bezpečnosti dieťaťa a ochrana týchto detí by mala byť prioritou, aby sa predišlo ďalšiemu zneužitiu a znížilo sa riziko (ďalšieho) obchodovania.

Podľa Všeobecného komentára č. 6 Výboru včasné ustanovenie opatrovníka je preto jedno z najdôležitejších praktických opatrení, ktoré sa má podniknúť na ochranu odlúčených detí.

Podľa Agentúry EÚ pre základné ľudské práva (FRA) patrí ochrana bezpečnosti a blaha dieťaťa medzi základné úlohy opatrovníka. FRA medzi ďalšie hlavné úlohy opatrovníka zaraďuje: zabezpečenie najlepšieho záujmu dieťaťa; zabezpečenie účasti dieťaťa na rozhodnutiach, ktoré sa ho týkajú; vystupuje ako prostredník medzi dieťaťom a ostatnými; podieľa sa na hľadaní trvalého riešenia pre dieťa, ktoré je v jeho najlepšom

⁵² Pojem v angličtine: „guardian“ prekladáme do slovenčiny ako opatrovník, ale v skutočnosti tento pojem zahŕňa skôr úlohy, ktoré v kontexte SR plní poručník.

záujme; zastupuje dieťa pri právnych úkonoch a konaniach a zabezpečuje prístup dieťaťa k právnemu poradenstvu a pomoci. (FRA, 2014)

Aby opatrovník mohol vykonávať všetky uvedené úlohy je dôležité, aby disponoval právomocami v týchto troch sférach pôsobnosti:

- ochrana najlepšieho záujmu dieťaťa,
- zabezpečenie všeobecného blaha dieťaťa,
- zastupovanie dieťaťa pri právnych úkonoch a teda dopĺňanie obmedzenej spôsobilosti dieťaťa na právne úkony.

FRA zdôrazňuje, že opatrovník, resp. v kontexte slovenského právneho poriadku poručník, ktorý vykonáva všetky tri uvedené funkcie, musí byť ustanovený každému dieťaťu bez rozdielu, ktoré nie je v starostlivosti rodičov. Podľa FRA úloha opatrovníka/poručníka ide oveľa ďalej za obyčajné právne zastúpenie v konaniach alebo dopĺňanie obmedzenej právnej kapacity dieťaťa. Uvádza, že opatrovníctvo je základný komponent v systéme ochrany detí. Opatrovník musí byť pri svojej práci vedený štyrmi základnými princípmi vyplývajúcimi z dohovoru:

- 1) princíp najlepšieho záujmu dieťaťa, ktorý musí zohľadniť pri každom rozhodnutí a úkone;
- 2) právo dieťa vypočuť a zohľadniť jeho názor s ohľadom na stupeň rozumovej a vôľovej vyspelosti dieťaťa;
- 3) právo dieťaťa na život a rozvoj, vrátane priaznivého duševného, fyzického a psychologického rozvoja;
- 4) princíp nediskriminácie, t. j. pristupovať ku všetkým deťom úplne rovnako, a to bez ohľadu na ich pôvod či právny status.

Pokiaľ ide o vedomosti a zručnosti opatrovníka odlúčených detí, FRA zdôrazňuje dôležitosť kontinuálneho vzdelávania zabezpečeného ústredným orgánom zastrešujúcim opatrovníkov (v kontexte SR Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny, a to nielen formou všeobecných, ale aj špecializovaných školení. Všeobecné vzdelávanie opatrovníkov by malo okrem znalostí dohovoru a jeho základných princípov, vhodných techník vedenia rozhovorov a poradenstva, rozvoja dieťaťa a detskej psychológie, všeobecného právneho rámca (vnútroštátneho a EÚ) a vedomostí ohľadne rodových a kultúrnych rozdielov a medzikultúrnej komunikácie zahŕňať aj vzdelávanie zamerané na identifikáciu rizikových faktorov a preventívnych stratégií vo vzťahu k miznutiu odlúčených detí, identifikáciu obetí obchodovania s ľuďmi a následný postup. Opatrovník by tiež mal vedieť, ako robiť vyhodnotenie rizík (tzv. „risk assessment“) a na základe neho určiť individuálne potreby ochrany a podpory dieťaťa.

Vyhodnotenie rizík/ „Risk assessment“

Kompetentné orgány sociálnoprávnej ochrany dieťaťa by mali vyhodnotiť riziko zneužitia, násillia a vykorisťovania pre každé individuálne dieťa a na základe toho rozhodnúť o prijatí vhodných opatrení na ochranu dieťaťa. Takéto vyhodnotenie by malo byť zrealizované včasne, aby boli okamžite prijaté potrebné opatrenia na ochranu dieťaťa pre zneužitím či obchodovaním. Podľa článku 12 smernice na boj proti obchodovaniu s ľuďmi (2011/36/EU), obeť obchodovania s ľuďmi, vrátane detských obetí, majú právo na vhodné ochranné opatrenia založené na individuálnom vyhodnotení rizika.

Každé vyhodnotenie rizík by malo byť pravidelne revidované, a to až do času kým je pre dieťa nájdené trvalé riešenie. Vyhodnotenie rizík by malo byť vykonané podľa FRA multidisciplinárnym tímom odborníkov, vrátane zástupcov orgánu sociálnoprávnej ochrany detí, poskytovateľov starostlivosti (t.j. v kontexte SR detský domov), lekára či psychológa, právneho zástupcu (ak takéhoto dieťa má), a ak je to vhodné alebo potrebné aj zástupcov polície.

FRA vypracovala kontrolný zoznam možných krokov, ktoré opatrovník môže vykonať v záujme ochrany bezpečnosti dieťaťa:

- informovať dieťa o existujúcich ochranných opatreniach, ktoré by pre jeho ochranu mohli/mali byť prijaté;
- zabezpečiť a podieľať sa na vyhodnotení rizík u každého dieťaťa;
- pravidelne vyhodnocovať riziko úteku/zmiznutia dieťaťa;
- zabezpečiť, že názory dieťa sú zohľadnené s ohľadom na vek a vyspelosť dieťaťa;
- informovať relevantné orgány, ak zistí nové informácie ohľadne bezpečnosti dieťaťa, čo si môže vyžadovať prehodnotenie aplikovaných ochranných opatrení;
- sledovať, aby vyhodnotenie rizík bolo pravidelne revidované a riadne zdokumentované, hlavne ak sa objavujú nové informácie, ktoré môžu vyžadovať iné alebo doplnujúce opatrenia;
- zabezpečiť, aby relevantné orgány boli včas informované o zmiznutí odlúčeného dieťaťa a ubezpečiť sa, že skutočne sú podnikané potrebné kroky s cieľom pátrať po dieťati;
- ubezpečiť sa, že pokiaľ nie je ukončené vyhodnotenie rizík v prípade konkrétneho dieťaťa, nie sú informované a kontaktované orgány krajiny pôvodu dieťaťa, keďže by to mohlo ohroziť bezpečnosť jeho alebo jeho rodinných príslušníkov.

Potreba uceleného systému ochrany

Podľa odporúčaní Rady Európy o integrovaných národných stratégiách na zabezpečenie ochrany detí pre násilím „násilie páchané na deťoch si vyžaduje integrovaný (systematický, holistický) prístup. (...) To znamená, že všetky programy a aktivity zamerané na prechádzanie a ochranu detí pred násilím, v širšom kontexte presadzovania práv detí, by mali operovať naprieč celým spektrom disciplín a sektorov“. (Council of Europe, 2009)

Podľa Agentúry EÚ pre základné ľudské práva (FRA) „rozštiepené opatrenia na ochranu detí môžu riešiť jeden problém, ale zlyhajú v poskytnutí komplexného riešenia. Zameriavanie sa len na niektoré vybrané problémy alebo len na určité kategórie detí nie je ani udržateľné, ani efektívne“. (FRA, 2014)

Integrovaný prístup k ochrane detí odporúča aj UNICEF. Vo svojej stratégii ochrany detí definuje UNICEF systém ochrany detí ako „súbor právnych predpisov, politik, opatrení a služieb potrebných naprieč všetkých sociálnych sektorov – predovšetkým systému sociálnoprávnej ochrany, vzdelania, zdravotníctva, bezpečnosti a súdnictva – na podporu prevencie a poskytnutie riešení na riziká súvisiace s ochranou detí. (...) Zodpovednosť a kompetencie sú často rozdelené medzi viaceré rezorty s tým, že služby sú poskytované orgánmi na miestnej úrovni, so zapojením mimovládnych poskytovateľov služieb a samospráv a so zabezpečením koordinácie medzi jednotlivými rezortmi a úrovňami (...)“.

Podľa FRA integrovaný systém ochrany detí zabezpečuje, že všetci podstatní aktéri a systémy – školstvo, zdravotníctvo, sociálnoprávna ochrana, spravodlivosť, občianska spoločnosť, samospráva, rodina – sú zahrnutí v poskytovaní ochrany dieťaťa. Takýto ucelený systém je tak schopný odpovedať na rôzne situácie, ktoré môžu v živote dieťaťa nastať. Systém musí byť schopný reagovať na potreby všetkých detí vrátane obetí obchodovania s deťmi, a to nielen deti – štátnych príslušníkov danej krajiny, ale deti – migrantov. Pričom dieťa musí byť v centre tohto systému ochrany a najlepší záujem dieťaťa musí byť primárnym a hlavným hľadiskom, tak ako to vyžaduje dohovor.

Opatrovník zohráva rolu akéhosi prostredníka medzi jednotlivými aktérmi a subjektmi aktívnymi v poskytovaní starostlivosti, ochrany a bezpečia odlúčenému dieťaťu.

Medzinárodná spolupráca pri ochrane práv odlúčených detí

Vzhľadom na migráciu odlúčených detí v rámci jednotlivých štátov EÚ, to isté dieťa môže cestovať cez rôzne štáty EÚ a zdržiavať sa v nich kratší či dlhší čas kým sa dostane do cieľovej krajiny. Aby sme ochránili deti efektívne pred vykorisťovaním, zneužívaním či zanedbávaním a násilím, je dôležité zaviesť mechanizmy spolupráce a koordinácie, ktoré budú v rámci EÚ fungovať.

FRA zdôrazňuje aj dôležitosť spolupráce a komunikácie medzi krajinami EÚ a tretími krajinami, napr. s cieľom ustáliť totožnosť dieťaťa alebo hľadať trvalé riešenia. Samozrejme, tu treba poznamenať, že takáto komunikácia môže prebiehať len vtedy, ak je to v najlepšom záujme dieťaťa a ak to nie je v rozpore so statusom dieťaťa ako utečenca alebo žiadateľa o azyl.

Podľa FRA cezhraničná alebo medzinárodná spolupráca by mala zahŕňať aj opatrovníkov, a to najmä vtedy, ak:

- potenciálna detská obeť obchodovania s ľuďmi, ktorá sa predtým zdržiavala v jednom členskom štáte EÚ, je identifikovaná v inom členskom štáte;
- opatrovník potrebuje nadviazať kontakt alebo komunikovať s rodičmi alebo príbuznými dieťaťa, ktorí sa nachádzajú v inom členskom štáte alebo mimo EÚ;
- odlúčené dieťa – štátny príslušník tretej krajiny – je po zmiznutí v jednom členskom štáte nájdené na území iného členského štátu;
- iné situácie v kontexte migrácie detí a ich rodín v rámci EÚ.

Opatrovník má byť aktívny aj po zmiznutí dieťaťa

FRA ďalej zdôrazňuje, že v prípade zmiznutia dieťaťa by sa opatrovníci mali ubezpečiť, že sú podniknuté všetky kroky a využité všetky spôsoby a postupy pátrania po zmiznutom dieťati. Musia pri tom spolupracovať s políciou. Pri pátraní je dôležité využívať všetky prostriedky vrátane horúcej linky pre zmiznuté deti 116 000, a vloženia záznamu podľa článku 32 SIS II. Ak sa dieťa nájde, opatrovník musí byť aktívne zapojený v následných postupoch, aby sa zabránilo opakovanému zmiznutiu dieťaťa.

Kľúčové štandardy pre opatrovníkov

Štandard č. 3: Opatrovník ochraňuje bezpečnosť dieťaťa

Medzinárodný projekt „Closing a Protection Gap“ identifikoval nasledovné úlohy opatrovníka pri zabezpečovaní ochrany dieťaťa. Opatrovník:

- bezpečnosť dieťaťa kladie za najvyššiu prioritu a dbá na to, aby jeho/jej vlastné konanie nevystavilo dieťa nebezpečenstvu;
- dbá o to, aby si dieťa bolo vedomé, že môže vzniesť akékoľvek obavy, pokiaľ ide o jeho/jej bezpečnosť alebo sa môže zveriť s akýmkoľvek strachom či rizikom, ktoré pociťuje;
- uchováva mlčanlivosť vo vzťahu k informáciám o dieťati a tieto sprístupní tretím osobám len vtedy, ak je to potrebné z hľadiska ochrany dieťaťa;
- je schopný identifikovať signály zneužívania a obchodovania a tieto komunikuje s príslušnými orgánmi;
- je si vedomý dodatočných tlakov, nebezpečenstiev a rizík zo strany prevádzачov alebo iných osôb, ktoré zabezpečili cestu dieťaťa;
- zabezpečí, že ak je dieťa obeťou násillia, zneužívania alebo obchodovania, dostane sa mu náležitá ochrana a starostlivosť;
- vždy nahlási zmiznutie dieťaťa;
- je otvorený monitoringu jeho/jej vlastného konania. (Defence for Children, 2014)

Príklady dobrej praxe

Zmiznutia odlúčených detí zo starostlivosti sú problémom nielen na Slovensku, ale aj v iných krajinách EÚ. Niektoré z krajín sa snažia hľadať riešenia a s týmto cieľom zavádzajú rôzne nové opatrenia na zvýšenie ochrany odlúčených detí a na prevenciu ich zmiznutí z detských domovov. V rámci nášho komparatívneho výskumu sme identifikovali viacero postupov aplikovaných v iných krajinách EÚ, ktoré sa nám javia ako príklady dobrej praxe. Pre účely tohto pozičného dokumentu sme sa rozhodli dať do pozornosti opatrenia prijaté v Írsku, Spojenom kráľovstve Veľkej Británie a Severného Írska, v Holandsku a v Taliansku. Veríme, že by mohli slúžiť ako inšpirácia aj pre zodpovedné slovenské orgány, napr. pri prijímaní nových opatrení a postupov.

Írsko⁵³

V Írsku ako reakcia na vysoké počty odlúčených detí zo zariadení boli v roku 2008 prijaté dve zásadné opatrenia, ktoré pomohli znížiť počty zmiznutí odlúčených detí:

- 1) Zatvorenie ubytovacích zariadení v podobe hostelov, v ktorých boli odlúčené deti predtým umiestňované, avšak ktoré neboli zariadeniami starostlivosti o deti, a umiestňovanie detí výlučne do zariadení starostlivosti s nižšou kapacitou a s kvalifikovaným personálom prítomným 24-hodín každý deň. V týchto zariadeniach, ktoré sú vlastne akýmisi prijímacími centrami, sú deti umiestnené približne 3 až 6 mesiacov. Počas ich umiestnenia sa spraví vyhodnotenie rizík

⁵³ Informácie o opatreniach prijatých v Írsku sme získali prostredníctvom siete SCEP (pravidelné Newslette), ďalej zo správy Core Standards for Guardians – Implementing the Core Standards for guardians of separated children in Europe, Country Assessment Ireland, 2013 (<http://www.corestandardsforguardians.com/images/23/357.pdf>), a z osobného rozhovoru s p. Thomasom Dunning, sociálnym pracovníkom pracujúcim v jednom zo zariadení starostlivosti pre odlúčené deti v Írsku, rozhovor zrealizovaný dňa 2.9.2014 na Malte

a potrieb. Následne sú deti umiestnené do profesionálnych rodín. To sa týka aj starších detí (vo veku 16 a 17 rokov).

- 2) Prijatie spoločného protokolu o postupe pri pátraní po odlúčených deťoch medzi írskou políciou (An Garda Síochána) a orgánmi sociálnoprávnej starostlivosti (Health Service Executive) (ďalej len „protokol“). Viac o protokole, pozadí jeho prijatia a jeho obsahu si prečítajte v Prílohe č. 1.

Opatrenia po umiestnení do zariadenia starostlivosti v Írsku

Sociálni pracovníci po príchode dieťaťa do zariadenia starostlivosti vysvetlia dieťaťu režim v zariadení, ako aj potrebné opatrenia v záujme ochrany dieťaťa. Dieťa musí odovzdať mobil a taktiež si sadnú so sociálnym pracovníkom a spoločne si prejdú všetky kontakty v mobile. Sociálny pracovník vysvetlí dieťaťu, že akékoľvek informácie, ktoré zistí, neposkytne imigračným úradníkom bez súhlasu dieťaťa. Jedine v prípade zistenia závažných informácií (napr. podozrenia na obchodovanie s ľuďmi či prevádzachstvo) je sociálny pracovník povinný okamžite informovať príslušné policajné orgány v záujme bezpečnosti a ochrany dieťaťa. Mobil je dieťaťu vrátený neskôr, keď sa spraví vyhodnotenie rizík pre dané dieťaťa (spravidla cca dva týždne po umiestnení, ale môže to byť aj neskôr, ak z vyhodnotenia rizík vyplýva, že to je v záujme dieťaťa). Dieťa môže realizovať hovory s rodinou z telefónu zariadenia, avšak sociálny pracovník je vždy informovaný, s kým dieťa telefonuje, a ak to vyplýva z vyhodnotenia rizík, počas telefonických hovorov dieťaťa je prítomný tlmočník a sociálny pracovník a dieťaťu je vysvetlené, že to je v záujme jeho/jej bezpečnosti a z dôvodu, že zariadenie nesie zodpovednosť za dieťa.

Holandsko⁵⁴

V Holandsku boli prijaté preventívne opatrenia ako reakcia na vysoké počty miznutia detí. Konkrétne išlo o prípad miznutia chlapcov z Indie v roku 2004. Vtedy začalo podrobné vyšetrovanie, ktoré vyústilo do rozbitia siete prevádzachov v apríli 2006. Dolná komora parlamentu vyjadrila obavy z miznutia odlúčených detí a z toho, že môžu končiť v ilegálnych kruhoch a byť vystavené zneužívaniu. O pár mesiacov na to, v auguste 2006 začali vo veľkom miznúť dievčatá z Nigérie, čo znovu vzbudilo obavy dolnej komory holandského parlamentu. Ako reakciu na spustenú vlnu diskusií vtedajší minister pre imigráciu a integráciu oznámil, že budú zriadené chránené zariadenia na umiestňovanie detí, u ktorých je riziko, že by mohli byť obeťami prevádzachstva alebo obchodovania. Pilotný *projekt chránených zariadení* bol spustený v januári 2008. Vytvorili sa profily tzv. rizikových kategórií odlúčených detí. Spočiatku išlo predovšetkým o deti z Indie a Nigérie, postupne aj o deti z Číny a Guiney. Okrem toho však príslušné orgány môžu rozhodnúť o umiestnení ktoréhokoľvek dieťaťa, u ktorého je podozrenie, že by mohlo byť vystavené riziku zmiznutia alebo zneužívania. Toto zisťovanie sa robí ihneď po príchode do krajiny, ale opatrovníci môžu rozhodnúť aj v neskoršom štádiu o umiestnení dieťaťa do chráneného zariadenia, ak to vyplynie z vyhodnotenia rizík.

⁵⁴ Informácie o chránených zariadeniach pre odlúčené deti v Holandsku sme získali v rámci siete SCEP (pravidelné Newslettre), zo správy projektu Closing a Protection Gap – Core Standards for Guardians: Implementing the Core Standards for guardians of separated children in Europe – Country Assessment: The Netherlands, 2013 (<http://www.corestandardsforguardians.com/images/23/352.pdf>), zo správy EMN: Unaccompanied Minors in The Netherlands, February 2010, a z osobného rozhovoru s p. Germou Lourens, opatrovníčkou z holandskej inštitúcie zastrešujúcej opatrovníkov – NIDOS, rozhovor zrealizovaný dňa 3.9.2014 na Malte

Chránené zariadenia majú malú kapacitu a sú rozmiestnené po celej krajine. Aby sa zabránilo zmiznutiu dieťaťa, deti sú pod supervíziou 24 hodín denne, a to najmenej počas prvých troch mesiacov od umiestnenia. Spreádzaní vychovávateľmi sú pri každom opustení zariadenia, keď idú do školy, na nákup alebo hocikam inam. Deti dostanú počas tohto obdobia otvorene informácie o rizikách, o obchodovaní s ľuďmi, zneužívaní a prostitúcii. Deti sú vedené k tomu, aby získali o tejto problematike viac vedomostí, zručností a stali sa asertívnejšie v chránení svojich práv. Tiež im je poskytnutý alternatívny pohľad na ich budúcnosť a perspektíva ich ďalšieho života. Opatrovníci sa tiež snažia uvoľniť v deťoch stres a napätie, ktorým ich obchodovanie s ľuďmi vystavuje, poskytnúť im čo najväčší náhľad do ich situáci a pomôcť im čo najskôr sa zotaviť z prežitej traumy.

Podľa informácií poskytnutých priamo opatrovníčkou odlúčených detí z Holandska projekt veľmi efektívne pomohol znížiť počet miznutí odlúčených detí, a to nielen počas umiestnenia v chránenom zariadení, ale aj následne, po presunutí dieťaťa z chráneného zariadenia do normálneho zariadenia starostlivosti pre odlúčené deti.

Spojené kráľovstvo Veľkej Británie a Severného Írska

V Spojenom kráľovstve boli v posledných rokoch v snahe znížiť počet miznutí odlúčených detí prijaté viaceré špeciálne nariadenia a usmernenia pre príslušné orgány, ktoré sa týkajú starostlivosti o maloletých bez sprievodu a o obchodované deti, zabezpečenia ochrany detí pred sexuálnym zneužívaním a postupov a opatrení aplikovaných v prípade útekov a zmiznutia detí umiestnených v zariadení starostlivosti. Okrem nariadení a opatrení prijímaných na celoštátnej úrovni existujú aj postupy dohodnuté medzi zodpovednými orgánmi na úrovni miestnej a regionálnej.

V roku 2014 boli prijaté dve zákonné nariadenia, ktoré sme vybrali ako príklad dobrej praxe:

- Zákonné nariadenie týkajúce sa detí, ktoré utekajú alebo miznú zo starostlivosti (prijaté v januári 2014), (Department of Education, UK, 2014) a
- Starostlivosť o odlúčené a obchodované deti: zákonné nariadenie pre miestne authority týkajúce sa starostlivosti o maloletých bez sprievodu žiadajúcich o azyl a o obchodované deti (prijaté v júli 2014). (Department of Education, 2014)

Podrobnejšie o obsahu týchto nariadení a o postupoch a opatreniach, ktoré zaviedli v snahe zvýšiť ochranu odlúčených detí, si prečítajte v Prílohe č. 2 – Zákonné nariadenia týkajúce sa ochrany odlúčených detí v Spojenom kráľovstve Veľkej Británie a Severného Írska.

Taliansko

Ako príklad dobrej praxe z Talianska dávame do pozornosti predovšetkým využívanie kultúrnych mediátorov a spoluprácu na úrovni samospráv. Kultúrni mediátori sú využívaní v práci s odlúčenými deťmi napr. v Janove alebo v Neapole. V Neapole sú dokonca ustanovovaní za opatrovníkov. Prítomní sú od začiatku, t. j. od vstupu dieťaťa na územie, a ich prítomnosť je zabezpečená aj počas určovania veku odlúčených detí, keďže platí, že dieťa musí rozumieť tomu, čo sa s ním deje. Hlavnou úlohou kultúrnych mediátorov je, samozrejme, tlmočenie, ale zároveň slúžia ako mostík alebo prostredník medzi dvoma kultúrami – kultúrou krajiny pôvodu dieťaťa a kultúrou hostiteľskej krajiny

– Talianska. Kultúrni mediátori v Janove sú napr. prítomní aj počas telefonických hovorov dieťaťa, pričom sa dieťaťu vysvetlí, že to je v záujme ochrany jeho/jej bezpečnosti.⁵⁵

ZÁVER

Je zaujímavé, že v Slovenskej republike doposiaľ nebola zo strany štátnych orgánov identifikovaná žiadna osoba – odlúčené dieťa – v ktorého prípade by zo strany týchto orgánov existovala dôvodná indícia, že sa mohlo stať obeťou obchodovania s ľuďmi, prípadne bolo identifikované ako obeť obchodovania s ľuďmi, a to ani v rokoch, keď počty týchto detí dosahovali trojciferné čísla, a niektoré odlúčené deti pochádzali z hlavných zdrojových krajín, ako napríklad Moldavsko, či dokonca pochádzali z jedného mesta, alebo dediny a boli naverbované rovnakým spôsobom. V roku 2013 sme v rámci našej činnosti zaznamenali dva prípady odlúčených detí – dievčat umiestnených v detskom domove Medzilaborce, u ktorých sa objavilo a cudzineckou políciou bolo naznačené podozrenie, že by mohlo ísť o obeť obchodovania na orgány. Tieto dievčatá skutočne z detského domova zmizli veľmi rýchlo po umiestnení. Opatrovníčka vôbec nebola informovaná zo strany polície o podozrení na prípadné obchodovanie s cieľom odobrať orgány, a napriek existujúcemu podozreniu neboli zo strany polície prijaté žiadne ochranné opatrenia. Napriek tomu, že sme sa snažili dopátrať k podrobnejším informáciám, nepodarilo sa nám to, a všetko nasvedčuje tomu, že pôvodné podozrenie nebolo náležite preverené a vyšetrené. Po dievčatách sa nepátra.

Absolútna väčšina odlúčených detí z detského domova pre maloletých bez sprievodu v Medzilaborciach (predtým v Hornom Orechovom a Trenčíne) je vo veku 15 – 17 rokov a mizne často do 48 – 72 hodín po opustení uzavretej časti detského domova, niektorí zariadenie opúšťajú po pár týždňoch či mesiacoch. Miznutiam predchádza intenzívna komunikácia detí cez mobilné telefóny s neznámymi osobami, ktoré deťom s najväčšou pravdepodobnosťou dávajú inštrukcie. Následne deti neznáme osoby vyzdvihnú súkromným motorovým vozidlom, v minulosti boli vo veľkej miere používané taxíky. Iba v zriedkavých prípadoch deti utekajú prostredníctvom mestskej hromadnej dopravy, vlakovej dopravy či pešo, keďže tento spôsobom zvyšuje riziko ich záchytu. V ojedinelých prípadoch dochádza k nájdeniu a zadržaniu dieťaťa políciou ešte na území SR, a to nielen pri použití MHD, ale napríklad i pri náhodnej kontrole cestnej prevádzky. Po vrátení dieťaťa do zariadenia sa veľmi často stáva, že dieťa ujde opakovane. Vyskytli sa prípady tzv. synchronizovaných miznutí detí bez sprievodu a pravdepodobne ich dospelých rodinných príslušníkov či súrodencov približne v tom istom čase z rôznych zariadení v SR (detský domov, tábor pre žiadateľov o azyl).

Na základe zrealizovaných záchytov odlúčených detí na poľskej strane slovensko-poľského pohraničia je možné predpokladať, že prevádzka územie SR opúšťajú práve cez slovensko-poľskú hranicu a následne smerujú cez územie Poľska do krajín severnej Európy. Z uvedeného je zrejmé, že sprostredkovanie útekov odlúčených detí zo zariadení v SR má vysoko organizovaný charakter. Nie je možné vylúčiť, že prevádzka skupiny

⁵⁵ Informácie o kultúrnych mediátoroch v Taliansku sme získali prostredníctvom siete SCEP (pravidelné Newsletter), zo správy projektu Closing a Protection Gap – Core Standards for Guardians: Implementing the Core Standards for guardians of separated children in Europe – Country Assessment:Italy (<http://www.corestandardsforguardians.com/images/23/326.pdf>) a na základe osobného rozhovoru so sociálnou pracovníčkou pracujúcou s odlúčenými deťmi v Janove (Anna Crippa, 23.6.2014, Šoporňa)

nefigurujú zároveň ako obchodníci s ľuďmi, prípadne netvorí jeden článok v reťazci kriminálneho zoskupenia najmä preto, že organizácia prevádzania migrantov na dlhé vzdialenosti je podľa správ medzinárodných organizácií vysoko organizovanou, hierarchicky usporiadanou trestnou činnosťou.

Taktiež mnohé odlúčené deti, s ktorými sme prišli do kontaktu, príp. ich rodiny v krajinách pôvodu alebo komunity, do ktorých smerujú v cieľových krajinách svojej cesty, sú zviazané dlhom za cestu do Európy (tzv. debt bondage), a na tieto deti je vytváraný enormný tlak, čo najskôr začať pracovať a splatiť tento dlh.

Obchodované či inak zneužívané deti, či už v tranzite, alebo cieľovej destinácii, majú veľmi malú možnosť uniknúť svojim vykorisťovateľom. Môže to znieť neuveriteľne, ale je potrebné pracovať so základnou premisou, že títo mladí ľudia si neuvedomujú v plnej miere, čo sa s nimi deje. To znamená, že dôraz musí byť predovšetkým na schopnosti dospelých, ktorí s takýmito deťmi prichádzajú do kontaktu, rozoznať indikátory obchodovania s ľuďmi a napomôcť jeho odhaleniu. Povedomie o obchodovaní s ľuďmi je absolútne nevyhnutné u dospelých, ktorí majú právomoc rozhodovať o životoch týchto detí, a to najmä u pracovníkov cudzineckej polície, orgánov sociálno-právnej ochrany a kurately, sociálnych pracovníkov v zariadeniach starostlivosti o deti bez sprievodu a podobne.

Ako výskum ukázal, nie všetky odlúčené deti končia ako obeť obchodovania, niektorým sa podarí dostať k svojim rodinám, vzdialeným príbuzným alebo im poskytnú pomoc komunity krajanov v niektorej z krajín EÚ. Avšak, ako potvrdili štúdie realizované v krajinách západnej Európy, napr. štúdia o somálskych odlúčených deťoch v Spojenom kráľovstve, aj krajanovia alebo dokonca príbuzní môžu dieťa zneužívať či vykorisťovať, či už v práci, alebo na získavanie rodinných prídavkov, pričom o dieťa sa vôbec nestarajú. Osudy odlúčených detí v Európe sú rôznorodé, a nie sú dostatočne zmapované najmä preto, že mnohé z týchto detí sa zdržujú v európskych krajinách bez oprávnenia na pobyt a pracujú v sivej ekonomike. Bez ohľadu na to, aký je ich osud po tom, čo zmiznú z detského domova na Slovensku, je podľa nášho názoru povinnosťou príslušných štátnych orgánov vychádzať z predpokladu, že aj keď sa im nemusí nevyhnutne stať po zmiznutí to najhoršie, je možné, že sa to stane, vzhľadom na ich vek, nedostatok skúseností, neznalosť prostredia a jazyka a celkovú zraniteľnosť. Preto je vždy v prípade každého dieťaťa nevyhnutné vyhodnotiť riziká, prijať preventívne a ochranné opatrenia a v prípade zmiznutia po dieťati pátrať tak, akoby zmizlo dieťa slovenské, pretože len takýto postup je v súlade s princípom najlepšieho záujmu dieťaťa a princípom nediskriminácie, čo sú základné princípy Dohovoru o právach dieťaťa, ktorým je SR viazaná.

Zoznam použitej literatúry a bibliografia

Bustamante, Jorge. 2009. *PROMOTION AND PROTECTION OF ALL HUMAN RIGHTS, CIVIL, POLITICAL, ECONOMIC, SOCIAL AND CULTURAL RIGHTS, INCLUDING THE RIGHT TO DEVELOPMENT. Report of the Special Rapporteur on the human rights of migrants.* s.l. : United Nations, 2009. A/HRC/11/7.

CBSS. 2013. *Children Trafficking for Exploitation in begging and criminality: A challenge for law enforcement and child protection.* Council of Baltic Sea States (CBSS), Child Centre (EGCC), Swedish Institute. 2013.

Commission, European. 2012. *Report from the Commission to the Council and the European Parliament: Mid-term report on the Implementation of the Action Plan on Unaccompanied Minors.* s.l. : European Commission, 2012. COM(2012) 554 final.

Council of Europe. 2009. *Council of Europe's policz guidelines on integrated national strategies for the protection of children from violance .* Strasbourg : Council of Europe, 2009.

Defence for Children. 2014. *Closing a protection Gap-Core Standards for Guardians of Separated Children in Europe - Toolkit for Guardians / Standard No. 3: Indicators.* [Online] 2014. [Dátum: 30. september 2014.] http://www.corestandardsforguardians.com/p/28/226/-/9/mo104-c214/mo116-mc76/mo94-c197/*practitioners-standard-3.

Department of Education, UK. 2014. *Care of unaccompanied and trafficked children, Statutory guidance for local authorities on the care of unaccompanied asylum seeking and trafficked children.* 2014.

Department of Education, UK. 2014. *Statutory guidance on children who run away or go missing from home and care.* 2014.

ECPAT UK. 2007. *Missing out. A Study of Child Trafficking in the North-West, North-East and West Midlands.* s.l. : ECPAT UK, 2007. ISBN 978-0-9553760-1-6.

Fajnorová, K., Številová, Z. 2009. *Právne postavenie a možnosti integrácie maloletých cudzincov bez sprievodu v Slovenskej republike.* s.l. : Liga za ľudské práva, 2009.

Fajnorová, K., Številová, Z., Guráň, P. 2013. *Dieťa alebo dospelý? Ochrana práv cudzincov v konaniach o určenie veku a v konaniach o zaistení.* Bratislava : Liga za ľudské práva, 2013. ISBN 978-80-971002-3-0.

FRA. 2014. *Guardianship for children deprived of parental care. A Handbook to reinforce guardianship systems to cater for the specific needs of child victims of trafficking. .* EU Fundamental Rights Agency. 2014.

GRETA. 2011. *Report concerning the implementation of Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by Denmark.* s.l. : Council of Europe, 2011.

—, 2013. *Report concerning the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by Norway*. s.l. : Council of Europe, 2013.

Heissler, Karin. 2009. *"No one comes on their own": The system of child labour migration in Bangladesh*. Centre on Migration, Policy and Society, University of Oxford, . s.l. : University of Oxford, , 2009. W P-09-72.

ILO, International Labour Organisation. 2010. *Migration and Child Labour, Exploring Child Migrant Vulnerabilities and Those of Children Left Behind*. s.l. : ILO, 2010.

IOM, Medzinárodná organizácia pre migráciu. 2002. *Trafficking of unaccompanied minors in the EU*. s.l. : IOM, 2002.

Komisia, Európska. 2014. *Piata výročná správa Európskej komisie pre Európsky parlament a Radu o stave imigrácie a azylu v EÚ*. s.l. : Európska komisia, 2014.

Limanowska, Barbara. 2005. *Trafficking in Human Beings in South Eastern Europe: 2004 - Focus on Prevention in: Albania, Bosnia and Herzegovina, Bulgaria, Croatia, FYROM, Moldova, Romania, Serbia and Montenegro, the UN Administered Province of Kosovo*. s.l. : UNDP, 2005.

London Safeguarding Children Board. 2011. *London Safeguarding Trafficked Children Toolkit*. London : London Safeguarding Children Board, 2011.

Marek Derďák, riaditeľ Obvodného oddelenia PZ Michalovce. 2014. *Rozhovor*. Medzilaborce, 2. apríl 2014.

Marián Kačmár, odbor kriminálnej polície OR PZ. 2014. *Rozhovor*. OR PZ Humenné, 3. apríl 2014.

Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny. 2014. *Integrácia cudzincov*. Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR. *employment.gov.sk*. [Online] 2014. [Dátum: 28. september 2014.] <http://www.employment.gov.sk/files/slovensky/ministerstvo/integracia-cudzincov/dokumenty/vlastny-material-integracna-politika-januar-2014.pdf>.

Miriám Urbanová, Odbor pátrania a kriminalisticko-technických činností Úradu kriminálnej polície PPZ. 2014. *Rozhovor*. Úrad Kriminálnej polície PZ, Bratislava, 7. august 2014.

Mittelmannová, M., Fajnorová, K., Marinová, K., Chudžíková, A. 2011. *Opatrovníctvo a poručníctvo maloletých bez sprievodu v podmienkach SR. Právny stav a návrhy vhodných postupov*. Bratislava : Liga za ľudské práva, 2011. ISBN 978-80-971002-0-9.

Rao, N. 2009. *Gender Differencies in Migration Opportunities, Educational Choices and Wellbeing Outcomes*. Brighton : Development Research Center on Migration, Globalisation and Poverty, 2009.

Save the Children. 2011. *Piccoli schiavi invisibili, 2011; Profile form and indicators for the identification of the victims of trafficking/exploitation of Egyptian minors in Italy*. Save the Children Italy, On the Road. 2011.

Save the Children, EU Office., 2012. *Children on the Move, Investment in Children in the MMF 2014 - 2020, Policy Brief.* s.l. : Save the Children, 2012.

Save the Children, Save the. Profiles and Indicators of Trafficking/Exploitation of Children in Italy, Working Document, Working Tables, Profile 7: Adolescent Afghan Boys. [Online] [Dátum: 30. september 2014.] http://images.savethechildren.it/f/download/protezione/pr/profile_Afghan_final.pdf.

SCEP. 2001. *Training Guide.* Save the Children, UN High Commissioner for Refugees . Brusel : SCEP, UNHCR, 2001.

Smith, Terry. Child on Europe. [Online] <http://www.childoneurope.org/issues/unaccompanied/A%203.1%20Smith.pdf>.

Stružková, Úrad medzinárodnej spolupráce Prezídia Policajného zboru, Národná ústredňa SIRENE. 2014. *Rozhovor.* 1. október 2014.

Številová, Zuzana. 2005. *Maloletí.* BA : Gerthofer, 2005.

Terre des Hommes. 2009. *Disappearing, departing, running away, A surfeit of Children in Europe. Study carried out in Belgium, France, Spain and Switzerland on the disappearances of unaccompanied foreign minors placed in institutions.* s.l. : Terre des Hommes, 2009.

UN. 2003. *A Gap in their Heart: the experience of separated Somali Children.* UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs, United Nations. Nairobi : UN, 2003.

UNICEF. 2008. *Child Trafficking in Europe. A Broad Vision to Put Children First.* s.l. : UNICEF, 2008.

Vladislav Fejo, Miroslav Vojtko. 2014. *Rozhovor s riaditeľom Ded Medzilaborce a so sociálnym pracovníkom Ded Medzilaborce.* Medzilaborce, 2. apríl 2014.

Zoznam informácií poskytnutých štátnymi orgánmi, v poradí podľa výskytu v texte:

Štatistické údaje Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny poskytnuté na základe žiadosti o informácie; Odpoveď č. UPS/US1/SSVOSPODSK/BEZ/2014/12 358 zo dňa 27. 3. 2014

Odpoveď Migračného úradu MV SR na žiadosť o informácie, č. MU-OPO-2014/000204-003

Odpoveď Úradu hraničnej a cudzineckej polície PPZ č. PPZ-HCP-OARK2-2014/008787-002KM-PO2-2014/002213 zo dňa 6. 8. 2014

Odpoveď Migračného úradu MV SR č. MU-OPO-2014/000336-002KM-TO2-2014/002310 zo dňa 25. 8. 2014

Zverejnené štatistické údaje:

Štatistický prehľad legálnej a nelegálnej migrácie Úradu hraničnej a cudzineckej polície PPZ za prvý polrok 2014, www.minv.sk

Štatistický prehľad legálnej a nelegálnej migrácie Úradu hraničnej a cudzineckej polície PPZ v roku 2012, www.minv.sk

Doplňujúce rozhovory:

Osobný rozhovor s p. Germou Lourens, opatrovníčkou z holandskej inštitúcie zastrešujúcej opatrovníkov – NIDOS, rozhovor zrealizovaný dňa 3. 9. 2014 na Malte

Osobný rozhovor so sociálnou pracovníčkou pracujúcou s odlúčenými deťmi v Janove, p. Anna Crippa, 23. 6. 2014, Šoporňa

PRÍLOHA Č. 1

Spoločný protokol o postupe pri pátraní po odlúčených deťoch v Írsku

Protokol je výstupom analýzy miznutí detí z ústavnej starostlivosti v Írsku, ktorá bola iniciovaná írskou políciou. Uznajúc, že deti, ktoré miznú, vystavujú seba, a niekedy aj iných, rôznym rizikám, oba orgány (An Garda Síochána a Health Service Executive) zostavili pracovnú skupinu zloženú zo zástupcov polície a sociálnych pracovníkov, aby spolupracovali na zabezpečení konzistentnej a koherentnej reakcie na každý jeden prípad zmiznutia dieťaťa zo starostlivosti.

Protokol zakotvuje nasledovné **princípy**:

- o Blaho dieťaťa má prvoradý význam.
- o Deti majú právo byť vypočuté a brané vážne. Berúc do úvahy ich vek a rozumovú vyspelosť je potrebné s nimi konzultovať a zapojiť ich do všetkých záležitostí a rozhodnutí, ktoré môžu ovplyvniť ich život.
- o Opatrenia prijaté na ochranu dieťaťa by nemali byť nevhodne použité a nemali by dieťaťu spôsobiť neprimeraný stres. Každé opatrenie a postup by mali zohľadniť všeobecné potreby a blaho dieťaťa.
- o V prípade každého dieťaťa Health Services Executive posúdi a vyhodnotí všetky existujúce a možné riziká (tzv. „risk assessment“).
- o Zmiznutie dieťaťa sa nahlási polícii (An Garda Síochána) po splnení jasne definovaných okolností stanovených v tomto protokole.
- o Deti, ktoré zmiznú zo starostlivosti, môžu vystaviť seba a iných riziku a môžu byť potenciálne v nebezpečenstve. Dôvody, pre ktoré miznú, sú často rôznorodé a komplexné a treba ich vyhodnotiť v kontexte ich rodinnej situácie/skúsenosti z domova, ako aj skúseností z náhradnej (ústavnej) starostlivosti. Epizóda každého zmiznutia by mala vyvolať náležitú pozornosť u profesionálov poskytujúcich starostlivosť dieťaťu a títo musia spolupracovať (s políciou), aby zabezpečili konzistentnú a koherentnú reakciu na zmiznutie a pre prípad návratu.
- o Spoločným cieľom Health Service Executive a An Garda Síochána je redukovať prípady miznutí detí umiestnených v zariadeniach starostlivosti, zabrániť, aby tieto deti utrpeli ujmu a navrátiť ich do bezpečia tak skoro, ako to je možné.
- o Health Service Executive a An Garda Síochána budú implementovať tento protokol pracujúc v partnerstve, zdieľajúc informácie a snažiac sa spoločne riešiť problémy.

Intervencie na zabezpečenie ochrany a bezpečnosti dieťaťa sú dôležité v snahe zabrániť opakovaniu epizód „zmiznutia“. Intervencie musia:

- o zohľadniť a reflektovať plán starostlivosti o dieťa;
- o zahŕňať pravidelné vyhodnocovanie rizík („risk assessment“), ktoré vypracúva a opakovane aktualizuje Health Service Executive;

- o zahŕňať efektívne rozhovory s dieťaťom po návrate;
- o zabezpečiť, že obavy dieťaťa sú brané vážne;
- o byť zamerané na individuálne okolnosti každého dieťaťa, okolnosti jeho umiestnenia a/alebo „pull“ faktory komunity (t. j. lákadlá a nástrahy komunity, v ktorej sa dieťa pohybuje, alebo s ktorou sa kontaktuje).

Protokol zakotvuje nasledovné **pracovné postupy**:

- o Plán starostlivosti („care plan“) je vypracovaný v prípade každého dieťaťa a je založený na úplnom vyhodnotení súčasných a budúcich potrieb dieťaťa, vrátane potenciálnych rizík, ktoré môžu viesť k zmiznutiu dieťaťa.
- o Vyhotovenie aktuálnej fotografie v dobrej kvalite.
- o Health Service Executive zabezpečí, že sú zaznamenané dostatočne podrobné informácie o dieťati, ktoré budú v prípade zmiznutia poskytnuté polícii na účely pátrania/vyšetrovania. Informácie sa poskytnú vo formulári „dieťa zmiznuté zo starostlivosti“ („Missing Child from Care Garda Report Form“ – príloha: Appendix D).

Protokol rozlišuje nasledovné **situácie a pojmy**:

- o **Dieťa neprítomné (zo zariadenia starostlivosti) bez povolenia:** Poskytovatelia starostlivosti majú vedomosť o aktivitách dieťaťa a o tom, kde sa dieťa nachádza a neprítomnosť dieťaťa nevyvoláva obavy.
- o **Dieťa neprítomné a v nebezpečenstve:** Dieťa je neprítomné bez povolenia a okolnosti jeho zmiznutia vyvolávajú obavy, pokiaľ ide o bezpečnosť dieťaťa.
- o **Nezvestné/zmiznuté dieťa:** Dieťa, o ktorom poskytovatelia starostlivosti nevedia, kde sa nachádza a okolnosti zmiznutia sú také, že vyvolávajú obavy vyhodnotenú na základe vyhodnotenia rizika („risk assessment“) ako „vysoké riziko“.

Ďalej protokol odporúča, čo by mali orgány sociálnoprávnej ochrany zväžiť pre správne **vyhodnotenie situácie**:

- o Okolnosti neprítomnosti/zmiznutia/úteku
- o Plán starostlivosti o dieťa
- o Vek a vyspelosť dieťaťa
- o Nebezpečné vplyvy na dieťa (tieto sa môžu týkať iných osôb, ktoré chcú dieťa zneužiť na páchanie trestnej činnosti, sexuálne vykorisťovanie, obchodovanie s ľuďmi, biznis s drogami, a pod.)
- o Dĺžka neprítomnosti a frekvencia predchádzajúcich neprítomností
- o Fyzické a/alebo poznávacie schopnosti dieťaťa
- o Potreba pravidelnej alebo urgentnej medikamentózneho liečby, alebo inej lekárskej starostlivosti

- o Právne postavenie dieťaťa
- o Predchádzajúce správanie a história dieťaťa
- o Nebezpečenstvo, ktoré predstavuje dieťa pre seba samé alebo pre iných/pre okolie
- o Tendencia dieťaťa užívať drogy alebo iné návykové látky
- o Skutočnosť, či dieťa je vnímané ako „utekajúce k niekomu/niečomu“, alebo „utekajúce od niekoho/niečoho“
- o Okolnosti umiestnenia dieťaťa v zariadení starostlivosti, napr. poskytovateľa starostlivosti alebo spolubývajúci môžu mať informácie ohľadne zmiznutia
- o Riziko páchania trestnej činnosti
- o Vplyv rovesníkov, rodiny, známych a priateľov
- o Známe riziko únosu
- o Environmentálne faktory ako ročné obdobie, počasie, podujatia v rámci komunity alebo napätá situácia (v komunite/okolí dieťaťa)
- o Všeobecná zraniteľnosť dieťaťa

Protokol upravuje odlišné postupy v odlišných, vyššie definovaných situáciách:

- o Dieťa neprítomné bez povolenia: Vo všeobecnosti nezakladá dôvod na začatie pátrania po dieťati ako „nezvestnom“. Formálne nahlásenie dieťaťa na políciu v takomto prípade nie je na mieste.
- o Dieťa neprítomné a v nebezpečenstve: Dieťa sa nepovažuje za „nezvestné“, avšak ak poskytovatelia starostlivosti nevedia zabezpečiť návrat dieťaťa, môžu požiadať políciu o asistenciu. Toto môžu spraviť telefonicky, keď jasne uvedú miesto pobytu/pohybu dieťaťa a poskytnú polícii dostatočné informácie, pokiaľ ide o miesto, kde sa dieťa nachádza a akým rizikám je tam vystavené.

Taktiež je popísaný v protokole postup o tom, **ako postupovať po návrate neprítomného dieťaťa**:

- o Po každom návrate predtým neprítomného dieťaťa je nevyhnutné vykonať s ním rozhovor; prítomnosť príslušníka An Garda Síochána môže byť dôležitá.
- o Po vykonanom rozhovore treba prehodnotiť a aktualizovať vyhodnotenie rizík („risk assessment“) a zakomponovať doň potrebné doplňujúce opatrenia na zabezpečenie bezpečnosti dieťaťa. Po vyhodnotení rizík môže byť potrebné zvolať poradu na zabezpečenie ochrany dieťaťa a odporúča sa, aby sa jej zúčastnil príslušník An Garda Síochána. Na porade sa vypracuje spoločná stratégia na zabezpečenie ochrany dieťaťa.

Pokiaľ ide o **nezvestné dieťa**, protokol upravuje nasledovný postup:

- o Po telefonickom oznámení zmiznutia musí okamžite nasledovať zaslanie vyplneného formulára a aktuálnej fotografie dieťaťa.

- o Každé takéto nahlásenie bude An Garda Síochána považovať za „prípád zmiznutia osoby s vysokým rizikom“ („High Risk Missing Person Incident“).
- o Informácia o zmiznutí bude okamžite zaslaná na príslušné oddelenia An Garda Síochána, ako aj povereným sociálnych pracovníkom.

Popisuje tiež nasledovnú **zodpovednosť poskytovateľov starostlivosti v rámci pátrania**:

- o Uistiť sa, že dieťa je skutočne nezvestné (pred nahlásením zmiznutia polícii).
- o Prehľadať zariadenie starostlivosti/izbu a osobné veci dieťaťa v snahe nájsť stopy, ktoré by pomohli pri pátraní (napr. mobilný telefón, zápisník, listy, poznámky vysvetľujúce zmiznutie, emailová schránka a aktivity na internete a pod.)
- o Spýtať sa ostatných, ktorí by mohli niečo vedieť (detí, personálu, spolužiakov, učiteľov, kamarátov a pod.)
- o Kontaktovať miestne nemocnice, miestnu stanicu, iné miesto, kde by mohli mať informácie o dieťati.

Po návrate nezvestného dieťaťa sa má postupovať nasledovne:

- o Rovnaký postup ako pri návrate neprítomného dieťaťa (rozhovor, vyhodnotenie rizík, spoločná porada, preventívne opatrenia).
- o Ak je zrejmé, že dieťa bolo (počas zmiznutia) obeťou trestného činu alebo vystavené riziku či nebezpečenstvu zo strany inej osoby/osôb, An Garda Síochána musí byť prizvaná k prešetreniu; toto je nevyhnutné k ochrane dieťaťa a včasnému odhaleniu a zabezpečeniu dôkazov. Ak je to potrebné, zadrží sa oblečenie dieťaťa, jeho/jej mobilný telefón a odoberú sa vzorky z tela, nechťov alebo vlasov. V prípade, že dieťa bolo zjavne obeťou sexuálneho zneužitia, dieťa sa nemá umývať a treba okamžite vyžiadať radu od An Garda Síochána ohľadne ďalšieho postupu. Ak sa poskytovatelia starostlivosti dozvedia o mieste a/alebo okolnostiach zločinu spáchaného na dieťati alebo o iných dôkazoch, bezodkladne informujú políciu. Toto umožní polícii zabezpečiť dôkazy a prípad riadne vyšetriť.

Zdôrazňuje sa **dôležitosť rozhovoru s dieťaťom po návrate**. O rozhovore hovorí protokol nasledovné:

- o Rozhovor treba uskutočniť čo najskôr, najneskôr do 48 hodín.
- o Cieľom je prevencia a ochrana dieťaťa; prediskutovanie dôvodov a faktorov, ktoré viedli k úteku/zmiznutiu; snaha predchádzať opakovaniu úteku/zmiznutia. Rozhovor slúži na aktualizáciu vyhodnotenia rizík u konkrétneho dieťaťa tým, že sa poskytovatelia starostlivosti dozvedia o aktivitách a spoločníkoch dieťaťa (tesne pred a/alebo v súvislosti so zmiznutím), o rizikách a viktimizácii, ktoré epizódu zmiznutia sprevádzali.
- o Osobitne opatrne treba postupovať v prípadoch extrémne citlivých odhalení (možná potreba prizvať odborníkov).

Protokol tiež zakotvuje nasledovnú **spoločnú preventívnu stratégiu**:

- o Health Service Executive a An Garda Síochána monitorujú všetky absencie/zmiznutia detí zo zariadení starostlivosti.
- o V každom okrese je vymenovaný „styčný dôstojník“ v pozícii „seržant“, ktorý spolupracuje s vedúcim zariadenia/zariadení starostlivosti v príslušnom okrese. Úlohou styčného dôstojníka je priebežne vyhodnocovať a zaznamenávať frekvenciu zmiznutí detí a zabezpečiť, aby boli vždy zvolané stretnutia s cieľom prehodnotiť situáciu, ak je to potrebné – princíp je, že čím viac zmiznutí (3, 5 alebo 9) počas obdobia 30 dní, tým sa problémom zaoberajú pracovníci na vyšších pozíciách, resp. na okresnej, krajskej či regionálnej úrovni. Cieľom stretnutia je určiť opatrenia na prevenciu ďalších zmiznutí.
- o Na celonárodnej úrovni sa protokol ako taký prehodnotí po šiestich mesiacoch od nadobudnutia účinnosti a následne pravidelne vo vhodných intervaloch.

Napokon v prílohe protokol popisuje, **čo vziať do úvahy pri vyhodnotení rizika:**

- o Vek, vyspelosť/zrelosť a osobnú situáciu dieťaťa
- o Rozhodnutia už prijaté a začlenené do plánu starostlivosti o dieťa
- o Predchádzajúce vzorce správania – má už dieťa za sebou nejaké úteky/zmiznutia? Ak áno, koľko, aká bola ich dĺžka, ako často sa opakovali a pod.? Ako sa dieťa správalo pred/počas/po zmiznutí?
- o Má dieťa sklon požívať drogy, alkohol, či iné návykové látky?
- o Existuje u dieťaťa riziko sebapoškodzovania?
- o Akékoľvek špeciálne potreby?
- o Skutočnosť, či dieťa je vnímané ako „utekajúce k niekomu/niečomu“, alebo „utekajúce od niekoho/niečoho“
- o Vedomosti personálu o kamarátoch dieťaťa, rovesníkoch
- o Vyzná sa dieťa v meste/obci/okolí, kde je umiestnené?
- o Predstavuje dieťa nebezpečenstvo pre ostatných?
- o Je/bolo dieťa nejakým spôsobom vyhľadávané, či zneužívané niekým z komunity či okolia dieťaťa?
- o Fyzické zdravie dieťaťa

Formulár nahlásenia nezvestného dieťaťa („Missing Child From Care Report Form“) vyzerá nasledovne:

- o Meno
- o Dátum zmiznutia
- o Pohlavie
- o Adresa zariadenia starostlivosti

- o Číslo mobilného telefónu dieťaťa
- o Adresa dieťaťa (domáca)
- o Údaje o dieťati: výška, stavba tela, farba vlasov a účes, farba očí, oblečenie, váha, poznávacie znaky/tetovania, národnosť
- o Aktuálna fotografia (ak nie je priložená, uveďte prečo)
- o Dátum, čas a miesto, kde bolo dieťa naposledy videné
- o Pravdepodobné miesta, kde by sa mohlo dieťa nachádzať/pohybovať
- o Iné relevantné informácie, napr. zdravotný stav

Prehlasujem, že nie je známe, kde sa dieťa nachádza a okolnosti jeho zmiznutia boli vyhodnotené ako „vysoké riziko“ v súlade s protokolom... Zariadenie starostlivosti a jeho okolie boli dôkladne prehľadané, tak ako to protokol vyžaduje.

PRÍLOHA Č. 2

Zákonné nariadenia týkajúce sa ochrany odlúčených detí v Spojenom kráľovstve Veľkej Británie a Severného Írska

Zákonné nariadenie týkajúce sa detí, ktoré utekajú alebo miznú zo starostlivosti⁵⁶ je určené pre všetky orgány sociálnoprávnej ochrany detí, pre všetky inštitúcie a zariadenia poskytujúce starostlivosť o deti, a to vrátane škôl a zdravotníckeho personálu, sociálnych pracovníkov a všetkých, ktorí sa starajú o deti, a taktiež pre orgány polície, ktoré sú povinné nariadenie aplikovať spoločne s nariadením týkajúcim sa nezvestných osôb. Nariadenie jasne definuje úlohy a zodpovednosť jednotlivých orgánov vo vzťahu k deťom, ktoré utečú alebo zmiznú zo starostlivosti, a zakotvuje povinnosť miestnych orgánov a miestnej polície a ďalších relevantných partnerov na miestnej/lokálnej úrovni dohodnúť a uzatvoriť protokol týkajúci sa detí, ktoré utečú alebo zmiznú zo starostlivosti⁵⁷, a ak je to vhodné, odporúča uzatvoriť podobný protokol aj s okolitými autoritami a samosprávami. Protokoly by mali byť dohodnuté a revidované pravidelne, a to na regionálnej a sub- regionálnej úrovni, aby sa zabezpečil konzistentný prístup. Nariadenie ďalej popisuje kľúčové elementy, ktoré by mali byť upravené v protokoloch – tieto sú rozdelené do troch skupín:

- Reakcia na zmiznutie dieťaťa
 - Určenie zodpovednej osoby vedúceho v miestnom orgáne sociálnoprávnej ochrany, na polícii a v iných inštitúciách, ktorí budú zodpovední za deti, ktoré zmiznú zo starostlivosti.
 - Dohodnutie systému určenia a vyhodnotenia stupňa rizika, keď dieťa zmizne zo starostlivosti.
 - Návod na to, aký bude postup jednotlivých orgánov v reakcii na každý z definovaných stupňov rizika.
 - Dohodnutý zoznam opatrení, aby sa zabezpečilo, že policajné definície „neprítomného“ a „nezvestného“ dieťaťa sú aplikované, berúc do úvahy vek, zraniteľnosť a rozvoj dieťaťa.
 - Detailný popis toho, aké postupy budú aplikované po nájdení neprítomného alebo nezvestného dieťaťa a ako budú tieto informácie zdieľané medzi jednotlivými orgánmi.
 - Špecifikácia postupov a opatrení, ktoré budú aplikované v prípade osobitných skupín detí, u ktorých je zvýšené riziko zmiznutia, napr. deti, ktoré už boli v minulosti vystavené obchodovaniu s ľuďmi a môže u nich byť riziko návratu k zneužívaniu.
 - Detailný popis toho, ako je zabezpečená kontrola bezpečnosti a blaha dieťaťa.
 - Dohodnutie nezávislých rozhovorov s dieťaťom po jeho nájdení a návrate, toho, kto tieto rozhovory zabezpečí a ako bude rozhovor ponúknutý utekajúcemu dieťaťu.
- Dodatočné opatrenia vo vzťahu k deťom v starostlivosti
 - Úkony, ktoré by zariadenie starostlivosti/detský domov mal vykonať s cieľom vyhľadať dieťa predtým, ako je dieťa nahlásené ako nezvestné (ako napr. pokúsiť sa dieťaťu dovolať na mobil alebo kontaktovať kamarátov a známych dieťaťa).

⁵⁶ Spracované podľa správy (Department of Education, 2014), Január 2014

⁵⁷ Tzv. Runaway and Missing From Home and Care (RMFHC) protocol

- Detaily o organizáciách, ktoré poskytujú nezávislé služby pre deti v zariadeniach starostlivosti.
- Dohodnutie sa, kto a ako bude monitorovať dôsledky a analyzovať situáciu.
 - Prevencia
- Dohodnutie sa, ako sa budú zdieľať informácie medzi miestnym orgánom sociálnoprávnej ochrany detí, políciou a ostatnými orgánmi.
- Dohodnutie sa, ako sa budú zdieľať informácie medzi orgánmi v inom okrese/inej oblasti, ak dieťa ujde mimo okres/oblasť, kde je umiestnené.
- Detaily o údajoch, ktoré je potrebné analyzovať na pravidelnej báze, dohodnutie sa na frekvencii monitorovania týchto dát.
- Dohodnuté záruky pre utekajúce a nezvestné deti a identifikácia tých, ktoré sú vystavené vysokému riziku ujmy, najmä vyhodnotiac dĺžku obdobia nezvestnosti, frekvenciu útekov, rizikové faktory, rodinnú anamnézu dieťaťa.
- Detaily o preventívnych opatreniach, aby sa vylúčili opakované úteky, vrátane dohodnutia možnosti alternatívneho umiestnenia, ak je to potrebné.
- Podrobný popis práce s rizikovým dieťaťom v tom zmysle, aby dieťa rozumelo rizikám spojeným s útekom a pomocou/podporou, ktorá je preňho dostupná.

Ďalej nariadenie popisuje vyhodnotenie rizika, postupy pri nájdení dieťaťa a jeho návrate vrátane rozhovorov po návrate, náhradného umiestnenia dieťaťa, postupov pri opakovanom miznutí a útekoch detí. Taktiež popisuje postupy pri zbieraní, zdieľaní a analyzovaní údajov o nezvestných deťoch a postupy v prípade starších detí (16- a 17-ročných). Nariadenie zdôrazňuje, že ak utečú či zmiznú deti vo veku 16 či 17 rokov, nie sú menej zraniteľné ako mladšie deti a sú rovnako vystavené riziku, najmä sexuálneho zneužívania alebo zapojenia sa do aktivít kriminálnych gangov.

Zákonné nariadenie upravujúce starostlivosť o odlúčené a obchodované deti⁵⁸ je určené pre orgány sociálnoprávnej ochrany detí, ale tiež pre poskytovateľov starostlivosti, sociálnych pracovníkov a relevantné môže byť aj pre školy, zdravotnícky personál a políciu. Obsahuje viaceré oblasti zodpovednosti orgánov sociálnoprávnej ochrany detí týkajúce sa identifikácie dieťaťa ako obeť obchodovania, určenia veku, vyhodnotia potrieb a rizík, vypracovania plánov – plánu starostlivosti a plánu ochrany a umiestnenia dieťaťa, revízie a evaluácie plánov, plánovania prechodu do dospelosti, poradenstva a podpory po dosiahnutí dospelosti a opustení detského domova.

Domnievame sa, že viaceré z navrhovaných postupov a opatrení obsiahnutých v tomto nariadení by mohli slúžiť ako inšpirácia pre slovenské orgány v snahe zvýšenia ochrany odlúčených detí. Z nariadenia sme vybrali nasledovné odporúčania:

Vyhodnotenie potrieb a rizík dieťaťa je prvým krokom v procese vypracovania plánu starostlivosti, a malo by byť vykonané okamžite, keďže v prípade obchodovaných detí možnosť zasiahnuť je veľmi malá. Mnohé obchodované deti zmiznú zo zariadenia starostlivosti, často v priebehu 48 hodín po umiestnení. Môže byť potrebné zabezpečiť umiestnenie dieťaťa na chránenom mieste predtým, ako sa uskutoční vyhodnotenie rizík. Umiestnenie dieťaťa by nemalo byť nikomu prezradené skôr, ako sa preverí identita osôb, ktoré sa o dieťa zaujímajú, a ich vzťah k dieťaťu, ak je to potrebné v spolupráci s políciou.

⁵⁸ Department of Education: Care of unaccompanied and trafficked children, Statutory guidance for local authorities on the care of unaccompanied asylum seeking and trafficked children (July 2014)

Nariadenie upozorňuje na skutočnosť, že obchodované deti si nemusia zo začiatku uvedomovať, že sú obeťami obchodovania. Mohlo im byť povedané, že príslušné orgány sa ich budú snažiť uväzniť. Musia si uvedomiť, že môžu dôverovať sociálnemu pracovníkovi, a ostatným v zariadení starostlivosti, a že sa môžu spoľahnúť na ich podporu.

Vyhodnotenie by malo stanoviť akýkoľvek psychický alebo emočný dopad, ktorý mali na dieťa predchádzajúce skúsenosti. Tieto môžu byť kruté a traumatizujúce. Tento dopad by mal byť vyhodnotený a mala by byť stanovená potreba psychologickéj a mentálnej pomoci pre dieťa.

Nie je možné robiť žiadne predpoklady o jazykových znalostiach dieťaťa. Ak je potrebná prítomnosť tlmočníka, treba ho zabezpečiť, ale malo by ísť o osobu, ktorá je riadne vyškolená, aby rozumela tomu, čo dieťa prežíva a prispôsobila tomu komunikáciu s dieťaťom. Najmä „obchodovanie“ ako koncept nemusí byť jednoduché preložiť do iného jazyka, musí byť riadne vysvetlené, o čo ide, aby dieťa správne porozumelo. Tiež by malo ísť o tlmočníka, ktorý je preverený, pokiaľ ide o jeho spoľahlivosť a bezúhonnosť, aby sa vylúčilo prepojenie na osoby, ktoré dieťa zneužívajú.

Vyhodnotenie zraniteľnosti, pokiaľ ide o vplyv alebo kontrolu dieťaťa zo strany obchodníkov a rizika zmiznutia zo starostlivosti, musí byť zaznamenané a opakovane vyhodnocované. Dieťa musí byť plne informované o situácii a o rizikách, ktorým čelí zo strany obchodníkov.

Pri rozhodovaní, či je vhodné iniciovať kontakt s rodinou odlúčeného dieťaťa, treba byť opatrný, keďže rodina dieťaťa mohla byť priamo zapojená do obchodovania s dieťaťom, do jeho zneužívania, alebo mohla dieťa vystaviť prenasledovaniu typickému pre deti, ako je napr. ženská obriezka, nútené manželstvo alebo zapojenie v ozbrojenom konflikte. Želania a city dieťaťa sú rozhodujúce pri zvažovaní krokov, ktoré by mohli byť podniknuté s cieľom vypátrať rodinu.

Odlúčené a obchodované deti mohli zažiť alebo byť svedkami traumatizujúcich zážitkov. Preto vyhodnotenie situácie dieťaťa by malo byť realizované tak, aby sa minimalizoval stres spôsobovaný dieťaťu tým, že musí opakovane vypovedať o tom, čo prežil, napr. pred hraničnou políciou, pred sociálnym pracovníkom, pred imigračným úradníkom a pod. Treba dbať na to, aby sa dieťa nestrácalo medzi jednotlivými orgánmi zapojenými do procesu riešenia situácie dieťaťa a ich rôznymi systémami a konaniami. Toto môže byť dosiahnuté zavedením jasných postupov vzájomnej spolupráce relevantných orgánov a zdieľaním potrebných informácií o dieťati.

Plán starostlivosti o dieťa by mal zahŕňať podrobný popis potrieb dieťaťa, plán vo vzťahu k vyriešeniu imigračného statusu dieťaťa, zdravotný plán, vrátane psychologického, a osobný vzdelávací plán. Odlúčené deti by mali mať prioritu pri prijímaní do škôl a opatrovníci a sociálni pracovníci by mali zabezpečiť, aby dieťa bolo prijaté na školu pre nich najvhodnejšiu. Školám má byť poskytnutá podpora, aby pochopili osobitné potreby odlúčených a obchodovaných detí. Miestne orgány musia zabezpečiť, aby boli aplikované robustné procedúry na monitorovanie vzdelávacieho progresu dieťaťa v záujme zabezpečiť najvyššie možné vzdelanie pre odlúčené a obchodované deti. Celý postup by mal byť monitorovaný skúseným odborníkom, napr. riaditeľom školy.

Plán ochrany je dôležitý z dôvodu zabezpečenia ochrany dieťaťa pred ďalšou ujmu. Toto je osobitne dôležité vtedy, ak existuje podozrenie, že dieťa by mohlo byť obeťou

obchodovania s ľuďmi, alebo ak existuje vysoké riziko, že dieťa utečie alebo zmizne zo zariadenia starostlivosti a vráti sa k obchodníkovi/prevádzkačovi. Pri takýchto podozreniach plán musí obsahovať navrhnutie krokov, ktoré budú podniknuté orgánmi starostlivosti, miestnymi orgánmi a políciou pre vypátranie dieťaťa v prípade jeho úteku/zmiznutia, a to v súlade s miestnym protokolom týkajúcim sa detí, ktoré utečú alebo zmiznú zo starostlivosti.

Kroky k čo najrýchlejšiemu vybudovaniu si stabilného a dôveryhodného vzťahu s dieťaťom sú dôležité v rámci prípravy každého plánu ochrany. Odlúčené deti musia vedieť, že nebudú vyhostené z krajiny a že sa vystavia riziku, ak utečú. Deti sa treba spýtať, čo by im pomohlo cítiť sa bezpečne. Zapojenie dieťaťa týmto spôsobom mu pomôže opätovne získať pocit kontroly nad svojím životom.

Podnikanie krokov, ktoré môžu byť zo strany dieťaťa chápané ako represívne, zvyšuje riziko úteku dieťaťa. Opatrenia podniknuté vo vzťahu k ochrane dieťaťa by nemali kopírovať opatrenia, ktoré podnikali obchodníci v snahe získať nad dieťaťom kontrolu. Naopak, zapojenie dieťaťa do vypracovania plánu ochrany pomôže znížiť riziko úteku/zmiznutia.

Staršie deti sa môžu javiť nezávislé, avšak napriek tomu nemusia disponovať zručnosťami, aby sa samé ochránili pred obchodníkmi. A preto, aj keď je dôležité dbať na to, aby deti nemali pocit, že sú vystavené represívnym opatreniam, je potrebné podnikáť kroky na ich ochranu, medzi inými napr.:

- Dočasne odňatie mobilných telefónov, aby sa obchodníci/prevádzkači nemohli s nimi kontaktovať, a namiesto toho zaviesť iné metódy, aby dieťa zostalo v kontakte s rodinou a kamarátmi, ak to je vhodné.
- Povzbudzovať dieťa, aby si zapamätalo číslo, na ktoré môže zavolať v prípade, že utečie a ocitne sa v nebezpečenstve.
- Povoľiť prístup na internet len v skupinkách.
- Zabezpečiť 24-hodinovú supervíziu, monitorovanie dieťaťa aj vtedy, keď opustí zariadenie starostlivosti, a to spravidla počas prvých 4 až 12 týždňov od umiestnenia.
- Zabezpečiť, aby dieťa nemohlo nepozorovane opustiť svoju izbu, napr. tým, že izby, v ktorých sú odlúčené deti umiestňované, nie sú na prvom poschodí.
- Zabezpečiť vhodné školenie/tréning pre deti, ktoré boli v minulosti obeťmi obchodovania, aby tieto mohli rozprávať s novo prichádzajúcimi deťmi o rizikách, ktorým čelia.

Pokiaľ ide o plánovanie prechodu do dospelosti, odlúčeným deťom, bez ohľadu na ich imigračný status, musí byť poskytnutá rovnaká podpora pri opúšťaní zariadenia starostlivosti ako ktorémukoľvek inému dieťaťu. Dôležité je vypracovať plán odchodu, ktorý v prípade odlúčených detí zahŕňa riešenie ich imigračného statusu po dosiahnutí dospelosti, a v prípade detí, ktoré sú/boli obeťmi obchodovania, zahŕňa aj asistenciu, aby sa zabránilo opakovanému obchodovaniu alebo zneužívaniu dieťaťa po opustení zariadenia starostlivosti. Každému dieťaťu, ktoré odchádza zo starostlivosti, vrátane odlúčených a obchodovaných detí, musí byť poskytnutý osobný poradca, aby ich po odchode podporoval a pomáhal im. V prípade odlúčených detí tento poradca musí mať vedomosti o tom, čomu mladí migranti čelia v snahe začleniť sa do spoločnosti, v prípade obchodovaných detí musí mať tiež vedomosti o obchodovaní s ľuďmi a o rizikách, ktoré sú s tým spojené.

Plánovanie prechodu do dospelosti u odlúčených detí je osobitný komplexný proces, a v prípade odlúčených detí, ktoré nemajú povolenie na trvalý pobyt v krajine, tento plán by mal zohľadňovať viaceré perspektívy, a to:

- prechodný plán, ktorý je aplikovaný počas obdobia neistoty, t. j. dokiaľ mladý dospelý nemá na území Spojeného kráľovstva udelený trvalý pobyt;
- plán z dlhodobého hľadiska, ktorý bude aplikovaný za predpokladu, že mladému dospelému v konečnom dôsledku bude udelené povolenie na trvalý pobyt;
- plán návratu do krajiny pôvodu, ktorý bude aplikovaný vtedy, ak bude mladý dospelý nútený vrátiť sa do krajiny pôvodu alebo sa dobrovoľne rozhodne tam vrátiť.

Autorky:

JUDr. Katarína Fajnorová

JUDr. Zuzana Številová

Alexandra Malangone, MA, MSc.

Prvé vydanie: 2014

Vydal: Liga za ľudské práva, Hurbanovo námestie 5, 811 03 Bratislava, Slovenská republika

Dizajn a grafika: Mgr. Daniela Jankelová

Vytlačil: X print s.r.o., Trnavské mýto 1, Bratislava, Slovenská republika

Všetky práva vyhradené

© Liga za ľudské práva, 2014

Projekt **Miznúce deti** bol podporený sumou **36 000** eur z Fondu pre mimovládne organizácie, ktorý je financovaný z Finančného mechanizmu EHP 2009 – 2014. Správcom Fondu je Nadácia otvorenej spoločnosti – Open Society Foundation. Cieľom projektu **Miznúce deti** je **Zvýšenie zapojenia MVO do tvorby politik a rozhodovacích procesov na miestnej, regionálnej a národnej úrovni.**

Granty Európskeho hospodárskeho priestoru a Nórska sú príspevkom Islandu, Lichtenštajnska a Nórska k znižovaniu sociálnych a ekonomických rozdielov v Európe a k posilňovaniu bilaterálnych vzťahov medzi týmito krajinami a prijímateľskými krajinami v EÚ. Tieto tri krajiny úzko spolupracujú s EÚ na základe Dohovoru o Európskom hospodárskom priestore (EHP).

Výška Grantov EHP a Nórska na obdobie rokov 2009 – 2014 je 1.79 miliárd eur, pričom príspevok Nórska tvorí 97 % z celkových finančných prostriedkov. Granty sú určené pre mimovládne organizácie, výskumné a akademické inštitúcie, verejné a súkromné sektory v 12 najnovších členských štátoch EÚ, Grécku, Portugalsku a Španielsku. S darcovskými štátmi existuje široká spolupráca a aktivity môžu byť vykonávané až do roku 2016.

Hlavnými oblasťami podpory sú životné prostredie a klimatické zmeny, posilnenie občianskej spoločnosti, rodová rovnosť, zdravie, deti a mládež, súdnictvo, kultúrne dedičstvo, štipendiá a cezhraničná spolupráca.

ISBN 978-80-971002-7-8

EAN 9788097100278